T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILĀP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1950-1955 YILLARI ARASINDA

TÜRK BASININDA ATATÜRK ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YİĞİTALP AKSULAR

İZMİR / 2019

T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILĀP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1950 -1955 YILLARI ARASINDA

TÜRK BASININDA ATATÜRK ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YİĞİTALP AKSULAR

DANIŞMAN

DOÇ.DR. FEVZİ ÇAKMAK

İZMİR / 2019

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı A.İ.İ.T .Yüksek Lisans programı **2013880020** numaralı öğrencisi **Yiğitalp AKSULAR** ile ilgili Yüksek Lisans tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır
Gereğini arz ederim.

Doç. Dr. Başak OCAK
Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI

Dokuz Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9 maddesi uyarınca Enstitü Yönetim Kurulu'nun 31/07/2019 tarih ve 1030/9 sayılı kararı ile oluşturulan Tez sınav jürimiz tarafından incelenen **"1950-1955 YILLARI ARASINDA TÜRK BASININDA ATATÜRK ALGISI"** başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 29/08/2019 tarihinde saat: 11.00 'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında düzeltme kararı verilmiştir. Ayni jürimiz 26/11/2019 tarihinde saat 14.00 da yeniden toplanmış ve tezle ilgili aşağıdaki karar verilmiştir.

☑ KABUL edilmesine ☑ Oy Birliği ile BAŞARI NOTU: (85)

☐ RED edilmesine ☐ Salt Çoğunlukla

☐ (**) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK	
Üye	Doç. Dr. Hasan Taner KERİMOĞLU	
Üye (Diğer Üniversite)	Dr. Öğr. Üyesi Beral ALACI	

ONAY
Doç. Dr. Başak OCAK
Müdür V.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "*1950-1955 Yılları Arasında Türk Basınında Atatürk Algısı*" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26 / 11 / 2019

Yiğitalp AKSULAR

T.C

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10310831
Yazar Adı / Soyadı	YİĞİTALP AKSULAR
T.C.Kimlik No	24470053892
Telefon	5445674330
E-Posta	y_aksular@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	1950 -1955 YILLARI ARASINDA TÜRK BASININDA ATATÜRK ALGISI
Tezin Tercümesi	BETWEEN THE YEARS 1950-1955 PERCEPTİON OF TURKEY ATATURK PRESS
Konu	Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	121
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. FEVZİ ÇAKMAK
Dizin Terimleri	Türk basını=Turkish press
Önerilen Dizin Terimleri	Atatürk, Demokrat Parti

28.11.2019

İmza:..

ÖZET

AKSULAR, Yiğitalp, *1950-1955 Yılları Arasında Türk Basınında Atatürk Algısı*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2019.

Türk demokrasi tarihinde çok partili hayata geçiş ve 1950 seçimleri ile Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi çok önemlidir. 27 yıldır ülkeyi yöneten partinin, iktidarı sorunsuz bir şekilde teslim etmesiyle Türk tarihinde yeni bir dönem başlamış oldu. Çalışmamızda 1950- 1955 yılları arasındaki Türk basınında Atatürk algısı ele alınıp, incelenmiştir. Bu yıllar arasında cereyan eden olaylar ve bunların basına yansımaları anlatılmıştır. Araştırma; Milliyet, Vatan, Zafer, Ulus ve Yeni Asır gazeteleri ile Büyük Doğu, Sebilürreşad, İnkılap (Devrim) Gençliği dergileri üzerinden yapılmıştır. Aynı zamanda Resmi yayınlar kullanılarak, çalışma desteklenmiştir.

Çok partili yaşama geçildikten sonra muhafazakâr kesimin oyunu alabilmek için, Atatürk devrimlerinden yer yer taviz verildiği görüyoruz. Devrimlere karşı olan güruh bu durumdan cesaret almış Demokrat Parti döneminde gücünü daha da arttırmıştır. Yeni hükümetin, gericilere karşı müsamaha göstermesi Atatürk ve devrimlerine karşı saldırıların giderek artmasına sebep olmuş, hükümetin aldığı önlemler yetersiz kalmıştır. Tüm bu olaylar ve Atatürk ekseninde ki konular basına yansımaları ile ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Demokrat Parti Basın

ABSTRACT

AKSULAR, Yiğitalp, Between the Years 1950-1955 Perception of Turkey Ataturk Press, Master Thesis, İzmir, 2019.

The transition to multi-party life in the history of Turkish democracy and the coming of the Democratic Party to power with the 1950 elections is very important. A new era in Turkish history has begun with the party, which has ruled the country for 27 years, delivered power without any problems. In our study, the perception of Atatürk in the Turkish press between 1950 and 1955 was discussed and examined. The events that took place between these years and their reflections on the press were explained. Milliyet, Vatan, Zafer, Ulus and Yeni Asır newspapers and Büyük Doğu, Sebilürreşad İnkılap (Devrim) Gençliği journals were used for the research. Using official publications at the same time, the study was supported.

After the transition to multi-party life, in order to take the vote of the conservative segment, we see that the Atatürk revolutions have been compromised from time to time. The mob against the revolutions had increased its power even further during the period of the Democratic Party, which was encouraged by this situation. The tolerance of the new government against the reactionaries increased the attacks against Atatürk and his revolutions and the measures taken by the government were inadequate. All these events and the subjects on the axis of Atatürk were discussed with their reflections on the press.

Keywords: Ataturk The Democratic Party Press.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE ATATÜRK

II. Demokrat Parti İktidarı ve Bürokrasi'de Atatürk Algısı

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI TUTUMU

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINDA ATATÜRK VE DEVRİM KARŞITI HAREKETLER

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda incelemiş olduğumuz 1950 – 1955 arası dönemin büyük çoğunluğu Demokrat Parti devrine aittir. Sadece 1950 yılının Ocak ayından Mayıs ayına kadar geçen süre Cumhuriyet Halk Partisi devrine aittir. Bu sebeple süreli yayınların yanında Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin de Atatürk algısı çalışmamızda işlendi. Temel kaynak malzememiz basın olmakla birlikte resmi yayınlar, kitaplar, makaleler ve tezlerden yararlanılarak, çalışma desteklendi.

1945'te çok partili yaşama geçilmesiyle beraber, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yeni bir dönem başlamış oldu. 1950 – 1955 arasında gerçekleşen birçok olayın temelinde, çok partili hayata geçmemizle başlayan ortamın etkisi vardır. Bu nedenle çalışmamızın bir bölümünde Demokrat Parti'nin kurulmasını sağlayan süreç ve kuruluştan sonra yeni partinin varlığını nasıl sürdürdüğü açıklanmaya çalışıldı.

Türkiye'yi 27 yıldır aralıksız yöneten Cumhuriyet Halk Partisi'nin, 1950 seçimleri ile iktidarı sorunsuz bir şekilde Demokrat Parti'ye bırakmış olması, demokrasi tarihimizde önemli bir yer tutar. Fakat demokrasinin getirdiği özgürlükten yararlanarak o özgürlüğü boğmak isteyen gerici unsurlar, incelediğimiz dönemde birçok faaliyette bulundular. Gerici unsurların eylemleri basına yansırken, devrimlere bağlı halkın tepkisi de işlendi.

Çalışmanın birinci bölümünde, Demokrat Parti iktidarı üzerinde ki Atatürk algısı işlendi. Atatürk'ün resimlerinin paralara, devlet dairelerine tekrar konması, Anıtkabir'e nakli ve Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkarılması gibi önemli konular basın üzerinde ki etkisiyle beraber yansıtıldı. İkinci bölümde ise Demokrat Parti'nin Atatürk devrimlerine karşı tutumu ele alındı. Üçüncü bölümde ise 1950 -1955 arasında gerçekleşen Atatürk ve devrim karşıtı hareketler incelendi. Basının ve hükümetin bu hareketlere karşı göstermiş olduğu tepki, yansıtılmaya çalışıldı.

Çalışmalarım esnasında teşvik ve desteklerini benden esirgemeyen Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK'A sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca aileme ve Milli Kütüphane çalışanı arkadaşım Mehmet Soysal'a teşekkürü borç bilirim.

Yiğitalp AKSULAR – İzmir / 2019

KISALTMALAR

CHP…………………….**:** Cumhuriyet Halk Partisi

CMP……………………**:** Cumhuriyetçi Millet Partisi

DP………………………**:** Demokrat Parti

MP………………………**:** Millet Partisi

SCF…………………..….**:** Serbest Cumhuriyet Fırkası

TBMM………………….**:** Türkiye Büyük Millet Meclisi

TpCF……………………**:** Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

TABLOLAR LİSTESİ

GİRİŞ

Türk Milletinin bağımsızlık umudunu kaybetmek üzere olduğu en karanlık döneminde, Samsun'a ayak basmasıyla halkına umut olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, hem iç hem dış düşmanlara karşı, halkı ile beraber yürüttüğü savaşı kazanmış, Kurtuluş Savaşını başarı ile yürütme gücünü gösterebilmiştir.

İstiklal Mücadelesinin başarı ile sonuçlanmasından sonra padişah ve halife yönetimi altında yaşamamıza devam edeceğimiz düşünülürken, Atatürk'ün önderliğinde saltanat kaldırılmış, Cumhuriyet ilan edilmişti. Ardından hilafet ilga edilmiş, dayanağı ve temeli halk olan yeni bir devlet ortaya çıkmıştı.

Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile sonuçlanmasından sonra asıl savaşın yeni başladığını söylüyordu. Atatürk, bazısı Osmanlı devleti zamanında fikir olarak öne sürülmüş, bazısı uygulanmaya çalışılmış ama başarılı olunamamış, bazısı ise kimsenin uygulama cesaretini gösteremeyeceği devrimleri ile bambaşka bir devir başlattı.

Dünyanın her yerinde yeniliğe, değişime karşı direnenler vardır. Türkiye'de bu gericilik özellikle din taassubu altında yapılıyordu. Atatürk'ün daha sağlığında devrimlere karşı direnenler, baltalamaya çalışanlar olmuştur. Fakat Atatürk, taassup zihniyetinin başarılı olmasına asla izin vermemiştir.

1945 yılında çok partili yaşama geçmemiz ile birlikte ülkede demokratik bir havanın hakim olmaya başladığını görüyoruz. Eskisine oranla kendisini daha özgür hisseden devrim karşıtları gün yüzüne çıkmaya, devrim karşıtı görüşlerini açığa vurmakta sakınca görmemeye başladılar. Bu dönemde İktidar ve muhalefet partileri, devrim karşıtı unsurların oyunu alabilmek için bu hareketlere yeterince tepki göstermemişlerdir.

İncelemiş olduğumuz 1950 - 1955 arası dönemin sadece ilk dört ayı Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına aittir. 14 Mayıs 1950'de yapılan Milletvekili Genel Seçimlerini Demokrat Parti'nin kazanmasıyla Cumhuriyet tarihinin yeni bir devri başladı. Bu nedenle tezin ilk bölümünde Demokrat Parti'nin Atatürk algısı, ikinci bölümünde Atatürk devrimlerine karşı tutumu yansıtıldı. Üçüncü bölümde ise Atatürk ve devrimlerini hedef alan irtica faaliyetleri incelendi. Her üç bölümde de bu

olayların basına yansıması ile muhalefete geçen Cumhuriyet Halk Partisi'nin tutumu özellikle belirtildi.

1950 – 1955 yılları arası dönemin diğer bir özelliği de Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Atatürk ve devrimlerini sahiplenme yarışıdır. Bir yandan gerici unsurların faaliyetlerine gereken tepkiyi göstermezlerken, bir yandan da Atatürk'ü sahiplenme kavgası vermişlerdir. Demokrat Parti iktidarı, CHP ve İnönü'yü Atatürk'ün ölümünden sonra, onun yolundan sapmakla, hatta Atatürk'ü unutturmaya çalışmakla suçlamışlardır. Buna kanıt olarak, paralara Atatürk'ün resimleri yerine İsmet İnönü'nün resimlerinin basılmasını, yine devlet dairelerine İnönü'nün resimlerinin asılmasını örnek göstermişlerdir. Diğer bir savları, Atatürk'e yakın isimlerin, onun ölümünden sonra CHP'den uzaklaştırılması olmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi ise Demokrat Parti'yi irtica eylemlerine gereken tepkiyi göstermemekle, Atatürk devrimlerine sahip çıkmamak hatta devrimlere ihanet etmekle suçlamıştır. Kısacası Atatürk ve devrimler ekseninde tartışmalar bu dönemde yoğun olarak yaşanmış, bu olaylar basına aksetmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE ATATÜRK

I. Çok Partili Hayata Geçiş Süreci

1.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri

Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde ki Kurtuluş Savaşı başarıyla sonuçlanmış ve 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiştir. Saltanat ve Hilafetin kaldırılması başta olmak üzere birçok devrim ve kalkınma hamlesi yapılmıştır. Aynı zamanda Atatürk'ün sağlığında iki kez çok partili hayata geçiş denemesi olmuş, iki partinin de ömrü kısa sürmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TpCF), 17 Kasım 1924 tarihinde kurulmuştur. Genel Başkanlığı'nı Kazım Karabekir'in üstlendiği bu partide, Adnan Adıvar, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay ve Refet Bele gibi Kurtuluş Savaşının önde gelen isimleri bulunmaktaydı.[1] TpCF, gericiliği kışkırtmakla suçlanarak hükümet tarafından 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır.[2]

İkinci deneme, Mustafa Kemal Atatürk'ün teşvik ve yardımlarıyla 12 Ağustos 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile oldu.[3] Partinin lideri Fethi Okyar laik ve liberal bir siyaset anlayışına sahipti. Fakat kısa süre içinde hem aşırı sağ hem de aşırı sol görüşlü kişiler blok halinde yeni partiye katıldılar.[4] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile karşı karşıya kalmak istemeyen Fethi Bey ve diğer yöneticiler partiyi feshettiler.[5] Böylece Atatürk'ün sağlığında gerçekleşen ikinci çok partili hayata geçiş denemesi de başarısız oldu.

10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatı ve Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü'nün geçişi başlangıçta siyasette belirgin bir değişiklik yapmadı. Meclis'te muhalif bir

---

[1] Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925),** İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.s. 82-86.
[2] Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi,** Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 117.
[3] Günver Güneş, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerine Tartışmalar", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi,** , C. 25, S. 39 (2006), s. 119.
[4] İlber Ortaylı, **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.116.
[5] Uyar, **a.g.e.,** s. 123.

anlayış yaratmak için 1939'da Müstakil Grup meydana getirildi.[6] Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarını sarsmadan sınırlı bir denetin sağlaması hedeflenen Müstakil Grup, simgesel bir muhalefet sağlamış fakat kontrollü muhalefet fikrinin gerçek bir muhalefete dönüşmesinde etkili olmuştur. Hatta Celal Bayar'a CHP grup başkan vekilliği teklif edilince, "*Müstakil Grup başkanlığını kabul ederim*" şeklinde karşılık vermiştir.[7]

Büyük Millet Meclisi'ne getirilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, muhalefetin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu kanun kalkınma hareketi olarak görülüyor, toprağı olmayan çiftçiyi toprak sahibi yapmak amaçlanıyordu. Büyük toprak sahiplerinin arazilerinin bir kısmını kamulaştırmayı hedefleyen bu kanuna en büyük tepkiyi özellikle Halk Partisi içindeki büyük toprak ağaları gösterdi. Kendisi de büyük toprak sahibi olan Adnan Menderes, kanunun "faşist" idarelerin ruhunu yansıttığını belirten uzun bir konuşma yaptı. Celal Bayar ile Refik Koraltan kanuna önemli eleştiriler getiren diğer isimlerdendi.[8]

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri devam ederken, 1945 yılında Bütçe Kanunu, Meclis gündemine getirildi ve muhalif sesler bu görüşmelerde de çıktı.[9] Bütçe Kanunu için oylamaya geçildiğinde 373 milletvekili oylamaya katıldı ve kanuna beş milletvekili ret oyu verdi. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Emin Sazak aleyhte oy kullanan isimlerdi. Tekrar oylama yapıldığında aleyhte oy kullananların sayısı 7'ye yükseldi.[10] Kanuna ret oyu verenler meclis içinde ki muhalefetin çekirdeğini böylece oluşturmaya başladı. Kısa süre sonra Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından hazırlanıp, Halk Partisi Meclis Grubu'na verilen takrir ile muhalefet daha belirgin bir şekil alacaktı.

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından CHP içinde reform yapılması isteğiyle kaleme alınan "Dörtlü Takrir", 7 Haziran

[6] Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 161.
[7] Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş,** İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.s. 12-13.
[8] Leyla Kırkpınar, "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C. 3, S. 9-10, (1999-2000), s. 88.
[9] Meral Balcı – Yeşim Karadeniz, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** S. 57, (2018), s. 275.
[10] Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi–4 1946-1950,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.s. 27-28.

1945 tarihinde CHP Meclis Grubu Başkanlığına sunulmuştur.[11] Dörtlü Takrir'de artık savaşın bittiği ve köylüler ile aydınların demokrasiye hazır hale geldiği vurgulanarak:

" - Millet Meclisi'nin hükümeti fiilen kontrol etmesi,

- *Kişiye Anayasa'da yazılı olan hak ve hürriyetlerin tanınması,*
- *Birden fazla partiye dayanan siyasi faaliyetlerin geliştirilmesine izin verilmesi"* teklif ediliyordu.[12]

Dörtlü Takrir incelendiğinde, yeni parti kurma fikrini barındırmadığı ortadadır. Celal Bayar başta olmak üzere önergede imzası bulunan milletvekilleri, yeni parti kurma düşüncesine karşı çıkmışlardır.[13] Bayar'ı geçmiş yıllardan olumsuz olarak etkileyen iki sebep vardı:

Bayar, yeni bir parti kurup, liderliğini üstlenecek olursa; devrim düşmanlarının desteğini alacağı ve onların sözcüsü olmak durumunda kalacağından çekiniyordu. Geçmişte, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasından cesaret alan Şeyh Sait hareketi ve Serbest Fırka etrafında kümelenen tutucu ve gerici kimselerin yol açtığı olayların, tarihi tanığıydı. İki çok partili yaşama geçiş denemesinde de partilerin adı gericilikle birlikte anılmıştı. Bayar'ı olumsuz olarak etkileyen diğer bir olay Serbest Fırka ve kurucusu Fethi Okyar'ın başına gelenlerdi. Atatürk'ün kişisel olduğu kadar siyasal alanda da dostu olan Fethi Bey, devrimleri kabul eden, fakat iktisadi alanda muhalefet yürütecek bir parti kurmak ile görevlendirilmişti. Atatürk, iktidar ile muhalefet partisi arasında tarafsız kalacaktı. Hatta temin için kız kardeşini de yeni partiye üye yaptı. Fakat Fethi Okyar'ın kurmuş olduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kısa zamanda büyük ilgi görmesi ve gerici kesimi etrafında toplaması CHP içinde huzursuzluk yarattı. Atatürk yansızlığını sürdüremez duruma geldi ve Fethi Bey, partisini kapatmak zorunluluğunu duydu. Bayar, muhalefet partisi kuracak olması durumunda, Atatürk devrinde gerçekleşen bu olayın benzerinin tekrardan gerçekleşmesinden çekiniyordu. Atatürkçü düzen

[11] Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) C. 1 İkinci Parti,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2010., s. 315.
[12] Karpat, **a.g.e.,** s. 233.
[13] Sina Akşin, "Demokrat Parti'nin Kurulması", **Tarih ve Toplum Dergisi**, C. 9, S. 53 (1988), s.s. 13-14.

tehlikeye girince, kuracak olduğu parti kapatılabileceği gibi, kendisinin siyasal yaşamı da son bulabilirdi.[14]

Celal Bayar'ın parti kurmak istememe düşüncesinin diğer bir nedeni; CHP'yi kendi partisi olarak görmesidir. Milletvekilliğinden istifa etmiş fakat CHP'den ayrılmamıştı. Bunun nedenini şu cümlelerle açıklamıştır:

"CHP'den ayrılmak benim için son derece zordu. Bu kendi evimden ayrılmak gibi bir şeydi. Onu ancak, bütün kararlarımız verildikten sonra yapabildim."[15]

1.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

CHP Meclis Grubu, 12 Haziran'da önergeyi inceleyip, sorunun grup yetkisi dışında olduğu ve tartışılması gereken yerin meclis olması gerektiği gerekçesiyle reddetti. Dörtlü Takrir'i verenlerin CHP'den ayrılıp, yeni bir siyasi parti kurması tahmin edilirken beklenmedik bir girişim Nuri Demirağ adlı bir sanayiciden geldi. 7 Temmuz 1945'de Milli Kalkınma Partisi'ni kurmak için hükümetten izin alan Demirağ, Ağustos'ta iznin verilmesiyle partisini kurdu.[16] Üçüncü kez çok partili hayat dönemi böyle başladı.

Milli Kalkınma Partisi, devletçiliğe karşı ve liberal bir programın uygulanmasını savunmuş, seçimlerin tek dereceli yapılmasını ve nispi temsil sistemine geçilmesini istemiş, iki meclisli bir düzenlemeye gidilerek cumhurbaşkanının halk tarafından bir dönem için seçilmesini önermişti.[17] Nuri Demirağ, Milli Kalkınma Partisinin iktidara gelme konusunda can alıcı mücadelesinin olmayacağını, asıl mücadele edecekleri hususun ülkede liberal ekonominin uygulamaya geçmesi yolunda olacağını vurguluyordu.[18]

Yeni kurulan Milli Kalkınma Partisi, beklenen ilgiyi görmemişti. Çünkü kamuoyunun gözü hala Dörtlü Takrir'i verenlerdeydi. Adnan Menderes ile Fuat Köprülü, Vatan Gazetesi'nde ki eleştirel yazılarından dolayı CHP'den ihraç edildi.[19]

---

14 **A.g.m.,** s.s. 14-15.
15 Sabit Dokuyan, "Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kuruluşu" **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,** S.2/1 (2014), s. 157.
16 Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980),** Hil Yayın, İstanbul, 2010, s. 29.
17 Balcı – Karadeniz, **a.g.m.,** s.276.
18 Ercan Haytoğlu, "Milli Kalkınma Partisi Kurucusu Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Projeleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C.1, S.2 (1992), s.s. 260-261.
19 Nasrullah Uzman, "Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden İhraçları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 36, S. 62 (2017), s.s. 222-223.

Arkadaşlarının partiden ihracını eleştiren Refik Koraltan'da aynı akıbate uğradı ve Celal Bayar'ın da partiden istifasıyla Dörtler'in Cumhuriyet Halk Partisi ile hiçbir bağı kalmadı.[20] Kamuoyu Dörtler'in nasıl hareket edeceğini merakla takip ediyordu. Yeni bir partinin kurulup, kurulmayacağı merak konusuydu.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Dörtlü Takrir'i olumlu karşıladığı fakat önergeyi verenlerin muhalefet yapmak adına parti dışında siyaset yapmalarına yönelik arzusunu şu ifadelerle ortaya koyuyordu:

"Bunu parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar, karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler…"[21] İnönü, 1 Kasım 1945'te Meclis'in yeni dönem açılışını yaptığı konuşmasında: *"Türkiye'nin bir diktatörlük olmadığını, ama bir muhalefet partisinden yoksun olduğunu"*[22] söylemesi yeni bir dönemin habercisi oldu.

İnönü'nün bu açıklamasından sonra Türk basınının önde gelen isimleri, yeni bir partinin kurulması konusunda daha cüretkar yazılar kaleme aldılar. Nadir Nadi, milli demokrasimizin ilerleyip gelişebilmesi için muhalefet partisinin olması zorunluluğa işaret ediyor ve kurulacak muhalefet partisinin TBMM ile CHP'nin içinden doğmasının daha doğru olacağını öne sürüyordu. Ahmet Emin Yalman ise köşe yazısında Dörtlü Takrir'in tarihi önemini belirterek, Dörtler'in daha fazla beklemeden yeni partiyi kurması gerektiği üzerinde duruyordu.[23]

Başlangıçta yeni parti fikrine karşı olan Celal Bayar, bütün bu gelişmelerden sonra, 1 Aralık 1945'te basına verdiği demeçte, yeni bir parti kuracaklarını açıklamış, 4 Aralık günü ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yemeğe davet edilmişti. İktidarın da onayının alınmasıyla Demokrat Parti, 7 Ocak 1946'da, Dörtlü Takrir'in sahipleri tarafından resmen kuruldu.[24]

Demokrat Parti'nin ilk karşılaştığı sorun, muvazaa partisi olarak değerlendirilmesiydi. Yani gerçek bir muhalefet partisi olmayıp, iktidarda bulunan

---

[20] Gologlu, **a.g.e.,** s. 31.
[21] Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950),** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 69.
[22] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011, s.409. Aslında İsmet İnönü'nün bu demecinden 5 ay kadar önce Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kurularak çok partili yaşama geçilmişti. Fakat ciddi bir parti programına sahip olmaması ve kuruluşu kamuoyunda fazla yankı yapmadığı için siyasi yaşamda etkili olamadı. Bkz: Uyar, **a.g.e.,** s.182.
[23] Koçak, **İkinci..,** s.s. 769-770.
[24] Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2013, s. 15-16.

CHP ile danışıklı ve güdümlü bir siyasi süreç izleyeceği iddia ediliyordu. DP'nin mevcut iktidarın izni ve teşviki ile kurulması, geçmişte Atatürk'ün isteğiyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi güdümlü bir muhalefet partisi olduğu izlenimini yaratmıştı.[25]

Gerçekten de Celal Bayar, DP kurulmadan evvel parti programını bizzat Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye götürmüş ve dış politika ile laiklik konusunda teminat vermişti. Hatta yeni partiyi kuranlar, taraftar olmadıkları devletçiliği bile parti programlarına almışlar ve ilk kuruluş yıllarında devletçilik lehine görüşler ileri sürmüşlerdi.[26]

Demokrat Parti yöneticileri, çok partili hayatın ilk yıllarında muvazaa partisi olmadıklarını ispatlama çabasında bulundular. İktidara karşı sert bir tutum takınmaları ve tarihi öne alınan belediye seçimlerini boykot etmeleri, güdümlü muhalefet iddiasının zamanla unutulmasını sağladı.[27] Demokrat Parti'nin bu yolda izlediği siyaset başarılı olmuş, asıl siyasi varlığını 1946 genel seçimlerine katılarak göstermişti.

1.3. 1946 Yılı Milletvekili Seçimleri ve Sonrası Yaşanan Siyasi Gelişmeler

1947 yılı içinde yapılması gereken seçimlerin, Demokrat Parti'nin tüm itirazlarına rağmen 21 Temmuz 1946'ya alınması, hükümetçe kabul edildi. DP, 26 Mayıs 1946 tarihinde yapılan belediye seçimlerini boykot etmişti. Boykot nedeni seçimlerin olması gereken zamandan erkene alınmasıydı.[28] Aynı şekilde milletvekili seçimlerinin de erkene alınması sonrası muhalefetin tavrı merak ediliyordu. DP'li idareciler başlangıçta seçimleri boykot edip-etmeme konusunda kararsızlıkta kaldı. Parti içi tartışmalardan sonra seçime katılma kararı verildi ve seçim çalışmalarına başlandı.[29]

Demokrat Parti kurulur kurulmaz, basının, iş çevrelerinin, aydınların ve geniş halk kitlelerin desteğini kazanmayı başarmıştı. Yeni partinin tüm yurtta beklenmedik

---

[25] Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) C. 2 İktidar ve Demokratlar,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 165.
[26] Timur, **a.g.e.,** s.42.
[27] Koçak**, İktidar…,** s.s. 345-346.
[28] Yasin Kayış, "1946 Belediye Seçimleri ve Basın", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C. 7, S. 16-17 (2008), s. 404.
[29] Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,** Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 155

bir destekçi kitlesine sahip olması, Cumhuriyet Halk Partisi'ni telaşlandırmış ve seçimleri bu yüzden bir yıl erkene almıştı. Amaç; örgütlenmesini tamamlayamayan yeni partiyi seçimlerde hazırlıksız yakalamaktı.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın DP listesinden bağımsız aday olması, CHP'yi endişelendiren diğer bir durumdu. Demokrat Parti'nin önemli bir destek elde ettiğinin farkındaydı.[30]

Demokratlar, 1946 yılı Milletvekili Genel Seçimleri çalışmaları kapsamında, ilk kez geniş halk mitingleri düzenleyerek, Türk siyasi hayatına yeni bir hava getirmiştir. Tek parti devrinde seçimlerin sessiz ve sakin durumuna alışmış olan halk, büyük meydan mitingleriyle, ayağına kadar gelip oy isteyen siyasetçiyle, yol yapma ve su getirme gibi vaatler ve propagandalar ile tanıştı.[31]

Seçim çalışmaları esnasında CHP ve DP arasında karşılıklı irtica tartışmaları yaşanmış, birbirlerini dini siyasete alet etmekle suçlamışlardı. Demokrat Parti'ye yakın bir tutum takınan Yeni Sabah gazetesinin okuyucuları ile paylaştığı habere göre, Düzce Müftüsü Mehmet Bey, namazdan sonra cemaate hitaben şu ifadelerde bulunmuştu:

"Buraya Allahın emirlerini sizlere tebliğ ve sizi irşad için bu kürsüye çıktım. Bazı abdestsiz ve namazsız Demokrat Parti mensupları her tarafa, halk içine girerek memlekette bir tefrika ve fesad tohumu ekmeğe çalışıyorlar. Sakın bunların iğfalatına kapılmayınız. Halk Partisinden ayrılmayınız. Doğru yol budur. Bir zamanlar bu camide cemaat içinde bulunan Abazalar, Hilafet ordusuna tabi olarak hatalarını idam sehpalarında ödediler. Siz de bu fesadcılara tabi olursanız bu gibi felaketlerle karşılaşmanız mukadderdir."

Müftünün bu konuşmasından sonra, halktan tepkiler gelmiş, cami önünde ufak çaplı DP yanlısı bir gösteri yapılmıştır. Gelen tepkiler üzerine Düzce Müftüsü,

---

[30] İlbeyi Özer, **Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat**, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2015, s.s. 46-48.

[31] Enis Şahin - Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)", **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C. 1, S. 2 (2015), s. 46.

CHP'li olduğunu fakat *"abdestsiz demokratlar"* gibi bir ifadesinin olmadığını öne sürmüştür.[32]

21 Temmuz 1946'da genel seçimler gerçekleşti. Muhalefet seçimde usulsüzlük yapıldığına dair iddiaları gündeme getirdi. Birçok bölgede seçimlere hile karıştırıldığı söyleniyordu. Demokratlar, daha seçim sonuçları açıklanmadan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den bu duruma müdahale etmesini istediler. Fakat DP'nin itirazları fayda etmedi. İzmir, Bursa, Ankara gibi bazı şehirlerde seçimi protesto eden mitingler düzenlendi. Meclis gündeminde de 36 ilin seçim sonucuna itiraz edilmişti fakat kurulan komisyon, itirazların hiçbirini geçerli kabul etmedi.[33] Seçim sonuçlarına göre partilerin aldığı oy oranı ve milletvekili sayısı şöyleydi: [34]

1946 Yılı Milletvekili Genel Seçimleri		
Partiler	**Oy Oranı**	**Milletvekili Sayısı**
CHP	% 83	397
DP	% 13	61
Bağımsızlar	% 2	7

Tablo 1. 1946 Yılı Milletvekili Genel Seçimleri Sonucu
(Kaynak: **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2012, s. 8.)

Yeni kurulmuş bir parti olmasına rağmen, 1946 genel seçimlerinde Demokrat Parti'nin göstermiş olduğu başarı açık bir şekilde ortadaydı. Samet Ağaoğlu, kendi partilerinin diğer kurulan muhalefet partileri arasından sıyrılarak 1946-1950 yılları arası gösterdiği başarının sırrını birçok önemli sebebe bağlar. İlk olarak Millet Meclisi'nde kuvvetli bir grupla yer aldıklarını, memleketin her yanında köylere kadar teşkilatlandıklarını ve halkı acılarıyla, istekleriyle, hasretleriyle kucakladıklarını belirtir.

İkinci sebep olarak, Halk Partisi'nin muhalefete karşı baskısını öne sürer. Bu baskıların Demokrat Parti'yi her gün biraz daha mazlum, iktidarı biraz daha zalim yaptığını, halkın mazlumun yanında yer aldığını ifade eder. Ayrıca Demokrat Parti

[32] Furkan Aydın, "Muhafazakarlık Ve Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Muhafazakar Politikaları", **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)** , Aydın, 2016, s. 215.
[33] Özer, **a.g.e.,** s.s. 48-49.
[34] **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2012, s. 8.

yöneticilerinin tehditlerden ve baskılardan korkmadıkları gibi muvazaa iddialarından da çekinmediklerini öne sürer.[35]

Bazı çevrelerce; CHP'nin kuruluşuna bizzat kendi izin verdiği, hatta desteklediği bu yeni partinin önünü keseceği düşünülüyordu. Seçimlerden sonra İnönü'nün kabineyi kurma görevini muhalefete pek sıcak bakmayan Recep Peker'e vermesi, bu görüşü kuvvetlendirdi.[36]

CHP içinde Recep Peker gibi demokrasiye geçişi erken bulanların sayısı çoktu. Temel gerekçeleri; eğitim meselesi idi. Türkiye'nin yüzde 80-85'inin okumamış insanlardan oluşması nedeniyle sağlıklı bir yönetici kadrosu seçmekte hataya düşebilecekleri savını öne sürüyorlardı. DP, bu görüşlere karşı ulusun olgunluğunu savunarak yanıt veriyordu.[37]

Otoriter eğilimli Peker kabinesi ile Demokrat Partililer arasında siyasi huzursuzluk kısa zamanda gün yüzüne çıktı. Recep Peker'in muhalefete yönelttiği suçlamalar ve Adnan Menderes'in şahsına hücum etmesi üzerine Demokrat Parti milletvekilleri Meclis'i terk ederek, günlerce toplantılara katılmadılar. Fakat Meclis dışında muhalefet yapmaya devam ettiler ve Peker'den özür dilemesini istediler. İnönü'nün araya girmesiyle ve böyle bir olayın tekrarlanmayacağı kanaatiyle Meclis'e geri döndüler.[38] İnönü'nün muhalefeti yatıştırmaya ve yaşatmaya çalışması Peker ve destekçilerine karşı, partisi içinde ki çok partili hayatı destekleyen liberallerden yana ağırlık koyduğunu gösteriyordu.

Demokrat Parti'nin kuruluşunun birinci yıl dönümü olan 7 Ocak 1947'de başlayan ilk kongrelerinde açılış konuşmasını yapan Celal Bayar; hükümetin muhalefete karşı tarafsız davranmadığından şikayet etmiş ve iktidardan partisinin taleplerini şöyle sıralamıştır:

1- Kişi hak ve özgürlerini kısıtlayan ve anayasaya aykırı tüm yasaların değiştirilmesi
2- Oy güvenliğini temin edecek yeni bir seçim yasasının getirilmesi
3- Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması gerektiği.

---

[35] Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri,** Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 78.
[36] Timur, **a.g.e.,** s.s. 72-73.
[37] Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları (1947-1951),** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983, s. 121.
[38] Karpat, **a.g.e.,** s. 263.

Bayar'ın bu konuşması, partililer tarafından büyük beğeniyle karşılandı ve oya sunularak çoğunluk tarafından kabul edildi. Ortaya konulan ana sorunların görüşülmesi ve bir karara varılması için de özel bir komisyon kurulması kararlaştırıldı. Demokrat Parti içinde ki ılımlı muhalefetten yana olanlar ile sertlik yanlılarının uzlaşması ile komisyon tarafından *"Hürriyet Misakı"* oybirliği ile kabul edildi. Hürriyet Misakı, dört noktaya vurgu yapıyordu:

1- Anayasaya aykırı tüm antidemokratik hüküm ve yasaların kaldırılması,
2- Muhalefete tam güvence sağlayan yeni bir seçim yasasının düzenlenmesi,
3- İktidar partisinin partizanlıktan vazgeçmesi
4- Cumhurbaşkanlığı görevi ile parti genel başkanlığı görevlerinin birbirinden ayrılması

Komisyon, bu maddelerin yerine getirilmemesi durumunda DP Milletvekillerinin, Meclis'ten çekilebileceği kararını da almıştı. Başlangıçta Demokrat Parti'nin ilk kongresini olumlu karşılayan Halk Partisi, Hürriyet Misakı'nın kabul edilmesi ile sert tepki gösterdi. Muhalefetin Meclis'ten çekilme ihtimali, tepkilerinin başlıca sebebi oldu.[39]

Kongre'de alınan kararlar gereğince Demokrat Parti, sert bir muhalefet uygulamaya başladı. Şubat 1947'deki köy muhtarlığı seçimleri CHP – DP gerginliğinin artması ile sonuçlandı. Muhalefet partisinin İstanbul ara seçimlerini boykot etme düşüncesi siyasi gerilimi daha da tırmandırdı. Başbakan Recep Peker, gerek muhalefet partisini gerek basını örtülü bir şekilde tehdit ederek, İstiklal Mahkemeleri'nin kanunen hala mevcut bulunduğunu hatırlattı.[40]Fakat bu tehditler Demokratları hiç etkilemediği gibi, İstanbul ara seçimlerine de girmemeye karar verdiler.

Hükümet ile muhalefet arasında ki siyasi krizin kördüğüm haline geldiği ve çok partili hayatın tehlikeye girdiği bu evrede Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, *"12 Temmuz Beyannamesi"* adıyla ünlenen bir bildiri yayınladı. Türk Demokrasi Tarihi'nde önemli bir yere sahip olan bu beyanname 11 Temmuz 1947'de radyo ve ajansa verilmiş, ertesi gün 12 Temmuz'da ulusal gazetelerde yayınlanmıştır.[41]

---

39 Şahin – Tunç, **a.g.m.,** s.s. 55-57.
40 Karpat**, a.g.e.,** s.s. 270-273.
41 Şahin - Tunç, **a.g.m.,** s. 63.

İktidar ile muhalefet partisi arasında ki gerilimi yok etmek için devreye giren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, beyannamesinde Başbakan Recep Peker ile muhalefet lideri Celal Bayar ile yapılan sonuçsuz görüşmeleri açıklıyor ve özetle şöyle devam ediyordu: [42]

"7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Celal Bayar bana, Demokrat Partinin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikâyet etti. Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştüklerini hikâye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyetteki tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra, iki tarafı bir arada dinlemek için, 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim.

Başbakan ve Yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Genel Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ithamları reddetti. Hükümet Reisi, idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul edemeyeceğini ve şikâyet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi ve muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı.

17 Haziran tarihinde Bay Bayar'ı tekrar kabul ettim. Bana, vaziyeti arkadaşlarıyla görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehassıs olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını ifade eyledi. Bunun üzerine; iki defa görüştüğüm Başbakan, iktidar partisiyle muhalefet partisinin Büyük Meclis'teki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra, biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz, size söz veriyorum dedi."

Cumhurbaşkanı olarak kendisini her iki partiye karşı eşit derecede vazifeli gördüğünü belirten İnönü, beyannamenin devamında varmak istediği sonucun iki parti arasında ki emniyetin yerleşmesi olduğunu, bu emniyetin bir bakıma memleketin emniyeti manasını taşıdığı için çok önemli olduğunu ifade ediyordu. İnönü; *"Muhalefet teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde*

[42] Karpat, **a.g.e.,** s.s. 278-281.

olmadığından müsterih olacaktır. İktidar da muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır" diyordu.

İnönü, çok partili yaşamın devamı için iktidar ve muhalefet liderlerinin samimi yardımlarını beklediğini ve beyanatının basında yayınlanmadan önce Başbakan ve muhalefet lideri tarafından görüldüğünü belirterek cümlelerini bitiriyordu.

İki parti arasında tarafsızlığını ilan eden İnönü'nün bu beyannamesi, Demokratlar tarafından oldukça iyi karşılandı. Kuruculardan; Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes, bildiriyi öven açıklamalarda bulundular. Fakat parti içinde hükümete karşı daha sert muhalefet yapmayı düşünenler ve beyannameyi aldatıcı bulanlar da vardı.

Demokrat Parti liderlerinin Beyanname'yi memnuniyetle karşılaması parti içinde bölünme ve ayrılık yarattı. Fevzi Çakmak, Kenan Öner ve Osman Bölükbaşı gibi güçlü isimlerin etrafında toplanan karşıtlar, parti içi muhalefete başladılar. Bu gruba göre; Bayar ile İnönü gizlice anlaşmış ve muhalefet danışıklı dövüşten ibaret kalmıştı.

Müfritler adıyla anılan bu grubun bir kısmı partiden ihraç edilirken bir kısmı da istifa etti. DP'den, ayrılan üyelerin büyük bir çoğunluğu 20 Temmuz 1948'de Fevzi Çakmak'ın fahri liderliğinde Millet Partisi'ni kurdu.[43] Benzer bir gelişme Cumhuriyet Halk Partisi içinde de yaşandı.

Otoriter bir siyasi rejimden yana olan Başbakan Recep Peker, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile karşı karşıya geldi. İnönü, yayınladığı beyanname ile partisinde ki ılımlılardan yana olduğunu ve çok partili yaşamın devamını istediğini ortaya koydu. Muhalefete karşı sertlik yanlısı politikayı savunan Recep Peker kabinesi istifa ederek, ılımlı Birinci Hasan Saka kabinesi kuruldu.[44]

---

[43] Adnan Ferruh Pancaroğlu, "Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948- 1977)", **Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)** , Afyonkarahisar, 2006, s. 9.

[44] Hüseyin Şeyhanlıoğlu, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi**", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.16 (2012) s. 93.

Sonuç olarak Cumhuriyet Halk Partisi içindeki sertlik yanlıların yönetimden çekilmesi ve Demokrat Parti'nin içindeki müfritler grubunun ayrı bir parti kurması ile hükümet ile muhalefet arasında ki ilişkiler normale döndü.

1.4. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Laiklik Anlayışının Değişimi

Çok partili sisteme geçilmesiyle dini alanlarda verilen tavizlerin çok kısa sürede oya dönüşebileceği keşfedilmiş ve İslami çevrelere hoş görünebilmek için bazı ödünler verilmeye başlanmıştır. 1946 yılında, CHP din politikasını yumuşatmaya ve hükümetin okullarda dini eğitime olanak sağlamasına yönelik çabalar içerisine girmiştir. CHP Meclis Grubu, din tedrisatı sorununu incelemek üzere bir komisyon kurmuş ve komisyonun çalışmaları sonucunda, Muasır milletlerde dahi olduğu gibi ilkokul öğrencilerine din dersleri verilmesinin laikliğe engel olmadığı kanaatine varılmıştı.[45]

Bu dönemde ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında din dersi eğitimi verilmeye başlanmasının yanı sıra İstanbul, Ankara, İzmir, Afyon, Urfa, Isparta, Kastamonu, Seyhan ve Trabzon illerinde imam hatip kursları açıldı. Ayrıca bir İlahiyat Fakültesi kurulması kararı da bu dönemde alındı.[46]

Çok partili yaşama geçildikten sonra kurulan kabinelere bakıldığında Cumhuriyet Halk Partisi içinde ki laiklik anlayışının değiştiği gözlemlenebilir. 1949 yılında kabineyi kurma görevinin yani başbakanlığın medrese kökenli bir profesör olan Şemsettin Günaltay'a verilmesi, CHP'nin laiklik anlayışındaki dönüşümü gözler önüne sermekteydi.[47]

1947 yılında toplanan CHP Kurultayında laiklik konusu en çok tartışılan konu olmuştur. Parti içerisindeki gelenekçi cephe laikliği reddetmemiş fakat partinin laiklik anlayışının uygulanabilir olması için yumuşatılmasını istemişlerdir. Toplumumuzda dinin gelişmesine kayıtsız kalındığını iddia eden bu grup, parti programına konulmasını teklif ettikleri görüşlerini şu noktalar altında toplamaktaydı:

1- Din manevi bir gıdadır. Bunun için toplum hayatında dine önem vermek gerekir. Bizde memleketin çoğunluğu tarafından benimsenmiş olan İslam

[45] H. Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları,** Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, s.s. 30-31.
[46] Şeyhanlıoğlu, **a.g.m.,** s. 94.
[47] Kaçmazoğlu**, a.g.e.,** s. 32.

dini, diğer dinlere nazaran aşağı durumdadır. İslam'ın dışındaki dinler lehine bir eşitsizlik yaratılmıştır.

2- Laiklik memleketimizde yanlış anlaşılmış ve uygulanmıştır. Gençliğin dinden habersiz, maneviyatsız gelişmesine sebep olmuştur.

3- Dünyanın her yerinde dini inançlar bağımsız teşkilatlarını kurmuşlardır. Türkiye'de bu imkan İslam dinine tanınmamıştır. Diyanet İşleri, ya müstakil bir teşkilat olmalı ya da kendisine maddi ve manevi imkanlar tanınmalıdır.

4- Din manevi bir gıda, kuvvet olarak kabul edilince yeni neslin bu bakımdan kuvvetli yetiştirilmesi gereklidir. Bu sebeple hususi din derslerine imkan tanımak, mekteplere din dersi koymak, üniversitede ilmi bakımdan dini eğitim yapmak zorunludur.

7. CHP Kurultayı, parti içerisinde ki bu grubun tekliflerinin parti programına konulması isteğini reddederek sona ermişti.[48] CHP'li bazı üyeler, din eğitimi adı altında verilen tavizlerin oy kazanmak uğruna yapıldığına ve partinin temel ilkelerinden bile bile fedakarlık yapıldığına işaret etti.[49]

CHP Kurultayında gelenekçi grubun teklifleri reddedilmiş bile olsa, CHP'nin laiklik konusunda taviz vermeyen eski politikasını terk ettiği gözlenmekteydi. 1950 seçimlerinden önce çıkarılan kararname ile 1925 tarihli "Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılmasına Dair Kanun" çerçevesinde kapatılan 19 türbe tekrardan ziyarete açıldı.[50] 18 Nisan 1950'de Barbaros Hayrettin Paşa'nın türbesinin açılış töreninde İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Milletvekilleri, İl Genel Meclisi Üyeleri başta olmak üzere kalabalık bir halk kitlesi hazır bulunmuştu. Vali ve Belediye Başkanı Gökay:

Fatihler, Yavuzlar, Kanuniler ve Atatürkler yetiştiren büyük milletimizin en büyük vasfı, kendine hizmet edenlere daima minnet ve şükran duygusu ile bağlanmak olduğunu belirterek, *"Var olsun Türk Milleti"* sözüyle türbeyi açmış ve halkla beraber ziyaret etmiştir.[51]

---

[48] Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı C. 3**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s.s 19-20.
[49] Karpat, **a.g.e.**, s. 358
[50] Kaçmazoğlu, **a.g.e.,** s. 32.
[51] **Ulus**, 19 Nisan 1950.

Bir gün sonra açılan Kanuni Sultan Süleyman türbesinin açılış töreninde Vali ve Belediye Başkanı Gökay, benzer cümleler kurarak, türbenin açılışını gerçekleştirdi. Sultan Süleyman'ın imparatorluk tarihinde şanlı bayrağımızı Tuna kıyıları ve Macar ovalarında dalgalandıran bir hükümdar olduğu, Türk'ün medeni kudretini dünyaya gösteren bir kahraman olduğu vurgulandı.[52]

Cumhuriyet Halk Partisi'nin laiklik anlayışında görülen değişme ile beraber, okullarda din dersi eğitimi verdirmesi ve bazı türbeleri ziyarete açması, bazı kesimlerce laiklikten ödün ve gericilere cesaret veren bir uygulama olarak değerlendirildi. Kemal Karpat'a göre din hürriyeti genişledikçe irticai başkaldırmalar birbirini takip etti: Birincisi; Ticani Tarikatı'nın faaliyetleri, ikincisi; Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreninde gerçekleşen irtica hadisesiydi.[53]

II. Demokrat Parti İktidarı ve Bürokrasi'de Atatürk Algısı

2.1. 1950 Seçimleri Ve İktidar Değişimi

1946 seçimlerini şaibeli olarak nitelendiren Demokratlar, seçim güvenliğinin sağlanması konusunda hükümete baskı yapıyorlardı. Hasan Saka kabinesinden sonra yönetime gelen Şemsettin Günaltay kabinesi tarafsız bir seçim sisteminden yanaydı. Başbakan Günaltay, seçimlerin serbestçe yapılabilmesini sağlayacak bütün önlemleri alacağına söz verdi.

Günaltay kabinesinin aldığı önemli kararlar arasında İstiklal Mahkemelerinin kaldırılması ve siyasi partilerin devlet radyolarından faydalanabilmesi kuralları vardı.[54] Antidemokratik kanunların kaldırılması ve CHP'nin izlediği liberal siyaset muhalefet tarafından memnun ediciydi. Fakat DP, seçimlerin güvenle yapılmasında iktidarın verdiği teminatı yeterli görmüyordu.

Demokrat Parti ve Millet Partisi, 17 Ekim 1948'de yapılan ara seçimlere katılmayarak hükümeti zora sokmuştu. DP'nin 1949'da gerçekleşen ikinci büyük kongresinde en çok üzerinde durulan konuların başında seçim güvenliğinin sağlanması geliyordu. İktidarın hazırladığı seçim kanun tasarısının son halini

[52] **Ulus,** 20 Nisan 1950.
[53] Karpat, **a.g.e.,** s.s. 360-361.
[54] Karpat , **a.g.e.,** s.s. 316-317.

inceleyen Demokratlar, yapılanları eksik buldu ve 1949 ara seçimlerine de katılmayacaklarını duyurdular.[55]

15 Şubat 1950'de CHP ve DP milletvekillerinin uzlaşmaya varmasıyla yeni bir seçim kanunu kabul edildi.[56] 14 Mayıs 1950'de yapılacak olan seçimler için partiler hazırlıklara başladılar. Cumhuriyet Halk Partisi, tarım reformu ve daha çok demokrasi vaat ederken, Demokrat Parti ise devletçiliğin yumuşatılmasını, işçiler için grev hakkını ve özel girişimi destekleyeceğini vaat ediyordu. Millet Partisi de laiklik uygulamasının hafifletilmesi ve İslam dininin eski gücüne kavuşmasıyla ilgileniyordu.[57]

Seçimde iktidar mücadelesi CHP ile DP arasında geçti. Seçmenlerin yüzde 80'i oy kullandı ve katılım oldukça yüksek oldu. Seçimlerin serbest ve dürüstçe yapılması da bir diğer faktördü. Seçim, Demokrat Parti'nin zaferiyle sonuçlandı. Ülkeyi 27 yıldır aralıksız yöneten CHP, iktidarı kaybederken, DP için ise bu zafer bir sürpriz olmuştu.[58] Seçim sonuçlarına göre partilerin aldığı oy oranı ve milletvekilleri sayısı şu şekildeydi:[59]

1950 Yılı Milletvekili Genel Seçimleri		
Partiler	**Oy Oranı**	**Milletvekili Sayısı**
DP	53.59	416
CHP	39.98	69
MP	03.03	1
Bağımsızlar	03.40	1

Tablo 2. 1950 Yılı Milletvekili Genel Seçimleri Sonucu
(Kaynak: **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2012, s. 9.)

Seçim sonuçlarına göre Demokrat Parti, mecliste ezici bir çoğunluğa sahip olmuştu. Yeni meclis, Celal Bayar'ı cumhurbaşkanı seçti. Başbakanlık için ise rekabet fazlaydı fakat Bayar, kabineyi kurma görevini Adnan Menderes'e verdi.

[55] Özer, **a.g.e.**, s .55.
[56] "Milletvekilleri Seçimi Kanunu", Kanun No: 5545, **Resmi Gazete,** S 7438 (21 Şubat 1950)
[57] Lewis, **a.g.e.,** s. 417.
[58] Şerif Demir, **Düello Menderes ve İnönü**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.20.
[59] **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011,** s. 9.

Halkın desteklediği, sevdiği adam olarak gördüğü Adnan Menderes'e aynı zamanda parti genel başkanlığını da bıraktı.[60] Bayar, anılarını naklettiği eserinde, Adnan Menderes'in Başbakanlık görevi için Fuat Köprülü'yü tavsiye etmesi üzerine *"Başvekil sizsiniz Adnan Bey*" dediğini ve Menderes'in şaşırdığını, bunun üzerine şu sözleri söylediğini belirtir:

"Sizin Başvekil olmanız yetmez, parti liderliğini de üzerinize alacaksınız. Muvaffakiyetler dilerim."[61]

Kısa bir süre sonra DP Meclis Grubu, Atatürk'ün geçici kabrinin bulunduğu Etnografya Müzesini ziyaret etti. Milletvekilleri Atatürk'ün kabrine çelenk koyarak, saygı duruşunda bulundu.[62] Ertesi gün yani 22 Mayıs'ta Menderes'in kurduğu kabine açıklandı.[63]

Başbakan Menderes, Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmasında:

"Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin millî tarihimizde alacağı yer her bakımdan çok mühim olacaktır. Tarihimizde ilk defadır ki yüksek heyetiniz millî iradenin tam ve serbest tecellisi neticesinde millet mukadderatına hâkim olmak mevkiine gelmiş bulunuyor. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin azaları olan sizleri, Türk Milletinin hakiki mümessillerini selâmlamakla derin bir gurur ve iftihar duymaktayız.

Demokrat Partinin gayritabiî siyasi şartlar içinde devam eden beş yıllık çetin mücadeleleri on dört Mayıs seçimleriyle en muvaffakiyetli surette sona ermiş ve artık memleketimizde normal siyasi hayat başlamıştır. Şüphe yok ki; on dört Mayıs, bir devre son veren ve yeni bir devir açan müstesna ehemmiyette tarihî bir gün olarak daima anılacaktır. Bu tarihî günün hatırasını yalnız Partimizin değil, Türk Demokrasisinin bir zafer günü olarak yad ediyoruz"[64] ifadelerinde bulunmuştu.

---

[60] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 322.
[61] Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes,** Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986, s.s. 103 – 104.
[62] **Zafer**, 22 Mayıs 1950.
[63] Menderes Hükümetinde yer alan kişiler: *Adnan Menderes (Başbakan), Profesör Fuat Köprülü (Dışişleri Bakanı), Halil Özyörük (Adalet Bakanı), Refik Şevket İnce (Milli Savunma Bakanı), Rüknettin Nasuhioğlu (İçişleri Bakanı), Avni Başman (Milli Eğitim Bakanı), Halil Ayan (Maliye Bakanı), General Fahri Belen (Bayındırlık Bakanı), Zühtü Velibeşe (Ticaret ve Ekonomi Bakanı), Dr. Nihat Reşat Belger (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı), Nuri Özsan (Gümrük ve Tekel Bakanı), Nihat İyriboz (Tarım Bakanı), Profesör Muhlis Ete (İşletmeler Bakanı), Tevfik İleri (Ulaştırma Bakanı), Hasan Polatkan (Çalışma Bakanı).* Bkz Ahmad, **a.g.e.,** s.s. 55-56.
[64] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:1, 3. Birleşim (29.05.1950), s.s. 24-25.

Yeni başbakanın konuşması çeşitli açılardan eleştirilere sebebiyet vermiştir. Milli iradenin ilk kez tecelli ettiğini vurgulaması, Atatürk'ün ve kendilerinin de dahil olduğu eski Meclislerin tümünün milli iradeye dayanmadığı anlamına geliyordu. Programda Atatürk'ün adının bir kez bile geçmemesi ise başka bir eleştiri konusuydu.

Menderes'in konuşmasının devamında Atatürk devrimleri arasında sınıflandırma yapması da büyük eleştiri konusu olmuştur. Tutan ve tutmayan inkılaplar şeklinde bir ayrım yapmış; millete mal olan inkılapların korunacağını, mal olmayanlar üzerinde ise ısrar edilmeyeceğini söylemiştir.[65]

Hangi inkılabın tutup tutmadığı, millete mal olup olmadığı göreceli bir konu olduğu için bu sorun daha uzun zaman tartışılacaktı. Demokrat Parti, artık Meclis'in büyük çoğunluğuna sahipti. Fakat yirmi yedi yıldır ülkeyi yöneten CHP, başta ordu ve bürokrasi olmak üzere bütün devlet güçlerini elinde bulunduruyordu. Seçim yenilgisini hazmedemeyip, iktidarı ele geçirmesi mümkündü.[66] CHP böyle bir antidemokratik harekette bulunmayarak DP'li yöneticilerin endişelerini haksız çıkardı. 2 Haziran'da meclisten güvenoyu alan Menderes Hükümeti ile artık yeni bir devir başlamış oldu.

2.2. Para ve Pul ve Devlet Dairelerine Atatürk Resminin Tekrar Koyulması

Atatürk'ün vefat etmesinden sonra İsmet İnönü cumhurbaşkanlığına seçilmiş, para ve pullardan Atatürk resimleri kaldırılarak, İsmet İnönü'nün resmi basılmıştır. Para ve pullardan Atatürk resimlerinin kaldırılması Demokrat Parti döneminde epey eleştirilmiş ve İnönü suçlanmıştır. Oysa Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde 1925 yılında çıkan kanuna ve 1926 yılında yayınlanan kararnameye dayanarak, banknotlara İnönü'nün resmi basılmıştır. İnönü, para ve pullara resmini bastırmak için cumhurbaşkanlığı döneminde özel bir kanun çıkarmamıştır.[67]

---

[65] Ed. Fikret Başkaya, **31 Mart'tan Günümüze "Gericilik" Söylemi,** Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2011, s. 94.
[66] Eroğul, **a.g.e.,** s.s. 85-86.
[67] Hilal İşçi, "İnönü Döneminde Atatürk İmajı 1938-1950", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),** İstanbul, 2011, s. 29.

İnönü'nün cumhurbaşkanlığında gerçekleşen diğer bir olay, resmi devlet dairelerinden Mustafa Kemal Atatürk'ün resimlerinin kaldırılarak, yerine İsmet İnönü'nün resimlerinin asılmasıdır. Para, pul ve devlet dairelerinden Atatürk'ün resminin kaldırılması sebebiyle sık sık eleştirilen İsmet İnönü şöyle cevap vermişti:

"Anlatmak istedim ki Atatürk öldü ama yeri boş kalmadı"[68]

Muhalefette bulunan Cumhuriyet Halk Partili Milletvekillerinin, iktidarı Atatürk devrimlerinden uzaklaşmakla suçladığı bir zamanda söz alan Başbakan Adnan Menderes, CHP ve İnönü'yü şu şekilde suçladı:

"Ölümünün hemen akabinde paralardan, pullardan Atatürk'ün resimlerini sildirenler onlardır. Arkadaşlar, kendi reislerinin resimlerini havi plan pulları beş sene daha tüketemeyeceğimiz adette bastırmış olanlar yine onlardır."[69]

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra, para ve pullara yalnızca Atatürk resimlerinin basılması kararı alındı. Yeni Asır gazetesi, Türk Ajansından aldığı bilgiyi şöyle paylaşıyordu:

Demokrat Parti hükümetinin aldığı yeni kararlar arasında posta pullarının değişmesi de vardır. Bundan sonra basılacak posta pullarına İnönü'nün resmi yerine Atatürk'ün resmi konulacaktır.

Diğer taraftan hükümet çıkarılacak olan nakdi üzerine de Atatürk'ün resminin konulmasına karar vermiştir. Bundan böyle tedavüle arz edilecek kağıt ve madeni paraların üstünde Atatürk'ün resmi bulunacaktır. Ancak hükümet yeni masraflara yol açmamak için bu kararını tatbike tedrici surette başlayacaktır.[70]

Devlet dairelerinde de yalnızca Atatürk'ün resminin asılması kararı alındı. Bakanlar Kurulu, resmi dairelerde bulundurulacak fotoğraflar hakkında aldığı bu kararı alakalı kişilere bildirdi. Artık devlet dairelerinde fotoğraf, resim, levha ve ya büst olarak yalnız Cumhuriyetin banisi ve mümessili Atatürk'e ait olanlar bulunacaktır. Bu karara göre eski cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün resimleri

---

[68] **A.g.t.,** s.s. 33-39.
[69]**TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:7, 72. Birleşim (04.05.1951), s. 56.
[70] **Yeni Asır**, 27 Mayıs 1950

kaldırılacağı gibi yerlerine üçüncü cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın resimleri de asılmayacaktır.[71]

Demokrat Parti hükümetinin aldığı bu karar olumlu karşılandı. Atatürk'e olan sevgisi ve bağlılığı bilinen Celal Bayar, bu kanunun takipçisi olmuştur.

2.3. "Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar" Kanunu

2.3.1. Kanun Tasarısının Hazırlanması

Demokrat Parti döneminin temel konularından biri laiklikle yakından ilgisi bulunan irtica tartışmalarıdır. Laik kesime göre; İnkılaplar, Atatürk'ün emanetidir ve onları ne pahasına olursa olsun korumanın, uzanan elleri kırmanın, ulusal görev olduğu düşünülüyordu. Her hükümetin en önemli görevi irticacı ezmek ve devrimleri korumak şeklinde yorumlanıyordu.[72]

Demokrat Parti hükümetinin Arapça ezana müsaade etmesini, kimi çevreler laiklikten dönüş ve irticaa ödün olarak görmüşlerdi. Atatürk heykellerine saldırıların yanında Arap harflerinin kullanılmasını, fes ve çarşaf giyilmesini isteyenlerin çıkması basında yankı bulmuştu. İslami yayınlar ise CHP dönemi ile kıyaslandığında misliyle artmıştı. Hükümet, bu çevrelere karşı önlemleri arttırmış fakat yeterli olmamıştı.

Hükümeti, Atatürk'ün maddi ve manevi şahsiyetini hedef alanlara karşı, kanun çıkartmak zorunda bırakan olayların en önemlisi; Ticani Tarikanı'nın Atatürk büst, heykel ve resimlerine yaptıkları saldırılar oldu.[73] Kırşehir'de Atatürk heykeline yapılan saldırı tüm yurtta büyük tepki çekti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Kırşehir iline hediye ettiği Atatürk heykeli törenle açıldı.[74] Ayrıca Kırşehir'de büyük bir miting yapılarak saldırıyı gerçekleştirenler halk tarafından lanetlendi.[75] Fakat Atatürk heykel ve büstlerine karşı saldırıların devam etmesi ve bu saldırıları hükümetin önleyememesi tepkilerin çoğalmasına sebep oldu.

Atatürk ve devrimlerine karşı saldırılar iktidar partisine mensup kişilerden de gelmekteydi. Konya'da DP'li birinin fes ve sarığın istemesi ve bazı gerici

---

[71] **Yeni Asır**, 31 Mayıs 1950
[72] Kaçmazoğlu, **a.g.e.,** s. 108.
[73] Tezin üçüncü bölümünde, Ticani Tarikatı ve faaliyetleri ayrı bir başlık olarak incelenmiştir.
[74] **Milliyet**, 2 Mart 1951.
[75] **Yeni Asır**, 6 Mart 1951.

söylemlerin vuku bulması basında derin yankı uyandırdı. Demokrat Parti'nin inkılapçı programına aykırı hareket edenlerin partiden atılması ve cezalandırılması isteniyordu.[76] Afyon'da yapılan Demokrat Parti kongresinde delegeler şu isteklerde bulundu:

1- "Türk devletinin dini İslam dinidir" ibaresinin Anayasa'ya tekrardan girmesi,
2- Kızların ilkokuldan daha fazla okutulmaması,
3- Kadınların çalıştırılmaması ve evlenme ile boşanma vakalarında erkeklere daha fazla hak verilmesi.

Bu temennilere cevap veren DP Afyon Milletvekili Kemal Özçoban, din mevzusunda dile getirilen isteklerin yerine getirileceğine namus sözü verdi. Yine DP Afyon Milletvekili Gazi Yiğitbaşı da aynı sözü teyit etti.[77]

İrtica olaylarına karşı mücadelede kendi içerisinde bile yetersiz kalan Demokrat Parti iktidarı, Atatürk'e yönelik saldırıları önleyebilmek ve Atatürk'ün manevi varlığını koruyabilmek için özel bir yasa çıkartmayı gerekli gördü. Adalet Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu, Atatürk'ün manevi varlığını korumak için yasa çıkarılacağını bildirdi ve tasarı Meclis'e sevk edildi.

"Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun Tasarısı", ilk olarak Adalet komisyonunda görüşüldü. Kanun tasarısına hoş bakılmadığı hissediliyordu. DP'nin Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan gibi önde gelen isimleri tasarıyı destekliyorlardı. Adnan Adıvar, Sadri Maksudi Arsal, Selahattin Adil gibi isimler ise tasarıya itiraz ediyorlardı. İkinci gruptaki isimlere göre; Atatürk'ün özel bir yasayla korunmaya ihtiyacı yoktur, bunu önleyecek maddeler Türk Ceza Kanununda vardır. Gerekirse o kanunlar ağırlaştırılabilirdi.

Başbakan Adnan Menderes iki kez söz alarak, partililerini ikna etmeye çalıştı. Millete mal olmuş böyle bir insanın fani bir kız kardeşinin şikayetine bırakılamayacağını savunarak, şu açıklamayı yaptı:

"Bugün için bir Fatih meselesi, bir Yavuz meselesi, bir Namık Kemal meselesi yoktur ama bir Atatürk meselesi vardır"[78]

---

[76] **Vatan,** 14 Mart 1951.
[77] **Vatan,** 26 Nisan 1951.

Komisyon tasarıyı uzun tartışmalardan sonra yediye karşı dokuz oyla kabul etti. Tasarının kabul edilmesinde Başbakan Adnan Menderes'in payı büyüktü. Başbakan; *"Bu kanunu çıkartmaktan maksat ne hürriyeti tahdid etmek ne de hürriyeti baltalamaktır. Biz bugün hakiki demokrasi devrini yaşamaktayız. Kanunu kabul etmekle kimseye bir imtiyaz vermiş olmuyoruz… Hükümet, Atatürk inkılapları üzerinde hassasiyetle hareket etmiş ve tedbirlerini almıştır. Kemalizm, bu memlekette iç ve dış tahriklere hedef olmaktadır"* demişti.[79]

Hüseyin Cahit Yalçın, Ulus Gazetesinde köşe yazısında, Başbakan Menderes'in çabaları ile tasarının komisyondan az bir farkla kabul edilerek geçtiğini, aklıselim ve milli icaplara uygun hareket edişini memnuniyetle karşıladığını belirtiyordu. Tasarı, Meclis huzuruna geldiği zamanda olumlu bir netice alınmasını temenni ediyordu.[80]

2.3.2. Kanun Tasarısının Meclis'te Yankıları

"Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun Tasarısı", Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna geldiğinde uzun ve sert münakaşalar oldu. Vatan Gazetesi; çoğunluğun Atatürk Kanunu'nun aleyhinde olduğunu, bazı milletvekillerinin, kanunun söz ve fikir hürriyetini ortadan kaldıracağını iddia ettiklerini, bildiriyordu.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, seyahatten yeni dönen Başbakan Adnan Menderes ve diğer vekiller mecliste hazır bulunuyordu. Genel kurul toplantısına Meclis Başkanı Refik Koraltan başkanlık ediyordu. Müzakere başlamadan evvel, bir yanlış anlaşılmaya yer vermemek üzere Atatürk'ün manevi huzurunda üç dakikalık saygı duruşu yapıldı.[81]

Müzakere başladıktan sonra söz alan milletvekilleri, cümlelerine Atatürk'ü övmekle başlıyor, sözlerinin sonunda ise; böyle bir kanuna gerek olmadığını, her insanın eleştirilebildiği gibi Mustafa Kemal'in de eleştirilebileceği şeklinde bitiriyorlardı.

---

[78] Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 131.
[79] **Milliyet**, 18 Nisan 1951
[80] **Ulus**, 21 Nisan 1951
[81] **Vatan**, 5 Mayıs 1951.

Tasarının TBMM görüşmeleri çok uzun ve tartışmalı geçmiştir. 4 Mayıs 1951'de başlayan görüşmeler 27 Temmuz 1951'e kadar aralıksız 7 oturum süresince devam etmiştir.

Kanun tasarısı hakkında fikirlerini söylemek için ilk söz alan kişi DP Ankara Milletvekili Selahaddin Adil oldu. Mevzunun basit bir heykel koruma olayı olmadığını, çok önemli sosyal, hukuki, milli terbiye ve tarih bakımlarından ve şahsi hislerden bağımsız olarak incelenmesi gereken bir mesele olduğunu belirtti.

Adil, bu tarzda şahsi bir kanun çıkarılmasının hiçbir memlekette gerçekleşmediğini, bu durumun hukuka aykırı olduğunu, mevcut kanunlarımızın yeterli olduğu görüşüşünü savunarak tasarının aleyhinde görüş bildirdi.

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında memleketin ilerlemesi için yaptıklarının, milletimiz tarafından şükranla karşılandığını belirten Adil:

"Arkadaşlar; Mustafa Kemal Paşanın hizmetleri şu kadar, hataları bu kadar, birbirini ifna etmişler gibi garip ve cahilane bir fikirden kendimi tenzih ederim. Fakat her fâni gibi onun da hem büyük hizmetlerini hem hatalarını, noksanlarını millete açıkça aksettirmeyi bir vecibei tarihiye ve bir vazifei vataniye addederim"[82] demişti.

Selahaddin Adil'in konuşmasının bitmesi üzerine söz alan DP Giresun Milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu da tasarı aleyhinde görüş bildirmiştir. Anayasamızın 69. maddesi gereğince Türklerin kanun karşısında eşit olduklarını ve her türlü grup, sınıf, aile, kişi ayrılıklarının kaldırıldığını belirterek; *"Atatürk her şeyden evvel Türk'tür. Bütün Türkler için mevzuu Ceza Kanunu neden Atatürk için mevzuubahis olmasın?"* görüşünü savunmuştur.

Ceza Kanunu'nun yeterliliğini konuşmasının devamında da savunan Pamukoğlu; Atatürk'ün her şeyden evvel Türk olduğunu, bütün Türkler için geçerli olan kanunun Atatürk içinde geçerli olacağını iddia etmiştir. *"Bir Türk olmakla daima şeref duyduğunu, Ne Mutlu Türküm Diyene, vecizesiyle izhar ve tekrardan zevk duyan, Atatürk'ün sağlığında, şahsı ve şahsi menfaatlerini korumaya kâfi gelen Ceza Kanunumuz acaba şimdi niçin kâfi gelmiyor?"* diyerek kanun tasarısının

[82] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:7, 72. Birleşim (04.05.1951), s.s. 40-42.

hukuka aykırı olmasından dolayı Atatürk'ün aziz ruhunun rencide olacağını iddia etmişti. [83]

Kanun tasarısına karşı söz alanlardan biri de DP Ankara Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ oldu. Atatürk'e ve onun eserine aşık olduğunu söyleyen Çiçekdağ, Onun kendisini milletinden ayırt etmediğini ve onlarla eşit olmayı en büyük şiar edindiğini, her türlü sınıf ve aile imtiyazı durumunu ortadan kaldırdığını belirterek, *"yaşayan Atatürk'e Anayasanın tanımadığı bir imtiyazı ölü Atatürk'e tanımaya"* gitmenin hem Anayasayı hem de onun yaratıcısı olan Atatürk'ü incitmek demek olacağını[84] ifade etmişti.

DP Çanakkale Milletvekili Bedi Enüstün de tasarı aleyhinde görüşlerini şu sözlerle ifade etti:

"Eğer büyük Atatürk bugün aramızda olsaydı bu kürsüden yapacağı hitap: aynen Sayın Baylar, asil Türk milletinin büyük başarılarını benim şahsımda sembolize etmeyin, hakkımda salim bir hükme götürecek tarih yollarını hususi kanuni müeyyideleriyle kapamayın, tıkamayın. Ben de Jefferson kadar cesaretle yaptığım işlerden emin olarak kendimi tarihin tenkidine arz edebilirim, ne mutlu Türküm diyene, olurdu."

Enüstün, konuşmasının devamında Atatürk'ün sembol olarak Türk bayrağı ile mukayese edilemeyeceğini, nihayetinde onun da bir insan hayatı yaşadığını belirtmiştir. İnkılapların gerçekleşmesi sırasında Atatürk'e yardım eden ve onun takdirini kazanan birçok kişinin hayatta olduğunu, tasarının kabul edilmesi halinde onların da küçük çapta devrim sembolleri olarak ortaya çıkacağını, ülkemizde imtiyazlı sınıfların ve ya şahısların doğabileceğini iddia etmiştir.[85]

Kanun tasarısının aleyhinde görüş bildiren kişilerden biri de CHP Mardin Milletvekili Kamil Boran oldu. Cumhuriyetin henüz 27. yılında ve Atatürk'ün ölümünün üzerinde ise sadece 12 yıl geçtikten sonra bu kanun tasarısının Meclis'e getirilmek istenmesini eleştiren Boran, bugüne kadar hiçbir Cumhuriyet hükümetinin böyle bir kanun tasarısı getirmek zorunluluğu ve ya ihtiyacı hissetmediğini belirtmiştir.

---

[83] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C:7, 72. Birleşim (04.05.1951), s. 44.
[84] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:7, 72. Birleşim (04.05.1951), s. 47.
[85] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:7, 72. Birleşim (04.05.1951), s. 49.

Tasarının aleyhinde oluşunun gerekçesini de açıklayan Boran; Atatürk'ün manevi varlığı ve maddi hatırasına saldıranlara karşı ağır ceza maddeleri koymaktansa, bu suçu işlemeye sevk eden sebeplerin araştırılıp, ortadan kaldırılmasını önermiştir. Eğer Türkiye'de Atatürk'ü sevmeyenler ve onun bugünkü Türkiye'yi yaratan devrimlerini benimsemeyenler varsa; ceza tehdidiyle değil, kafalara ve gönüllere hitap ederek Atatürk'ü sevdirmeyi ve devrimlerini benimsetmeyi arzu ettiğini ifade etmiştir.[86]

Atatürk'ü Koruma Kanunu hakkında çoğu milletvekilin olumsuz görüş bildirmesi üzerine Başbakan Adnan Menderes söz isteyerek, tasarıyı savunma ihtiyacı hissetmişti:

Bu kanun ne bir takriri sükun kanunudur ne de vicdanları, eleştiri özgürlüğünü, fikir hürriyetini baskı altında bulunduran bir kanundur. Tenkit hürriyetini kaldırmıyoruz, hakaret ve rezil etme hürriyetini ortadan kaldırmak istiyoruz.

Atatürk'ü burada hepimiz sevdiğimizden, saydığımızdan bahsettik. Büyük eserler yaptı dedik. Bunda hepimiz beraberiz. Buna rağmen aramızdan ayrılmış, hakkın rahmetine kavuşmuş bir insanın, bir Türk büyüğünün maruz kaldığı hakaretleri önlemek ve bunun memlekette yarattığı kargaşayı, vicdanlarda yaptığı huzursuzluğu önlemek için tedbir almak mevzubahis olunca hayır diyoruz. Kanuna gerek yok, neden?

Kanun aleyhinde bulunanların sebep olarak gösterdikleri savları çürütmeye çalışan Menderes; *"Sınıf yaratacakmışız, ayrılık yaratacakmışız. Medeni kanunda hüküm varmış, varisi takip edermiş. Bizim gibi fanilerin varisleri belki takip edebilirler, fakat Atatürk gibi bir insanın, gelmiş ve gelecek nesillere hakim olmuş ve olacak bir insanın icraatını yaparken zarar verdiği pek çok menfaat çevreleri olacaktır. Bu insanların yapacağı hakaretleri sadece tek başına kalmış hemşiresinin takibine bırakmak asla doğru değildir. Muhterem arkadaşlar; karışıklıkları önlemek için Atatürk heykellerini Hükümete bir hücum vasıtası olmaktan çıkarmanız çok yerinde olur kanaatindeyim."*[87] Görüşünü paylaşmıştı.

---

[86] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C:7, 72. Birleşim (04.05.1951), s. 55.

[87] Sevgi Kocaçimen, **Demokrat Parti Döneminde TBMM'nde Laiklik Tartışmaları,** Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008, s.s. 77-78.

DP listesinde ki bağımsız milletvekillerinden Sinan Tekelioğlu bir adım daha ileri giderek*: "Ben 21 milyon vatandaş adına konuşuyorum. Onlar bu kanunu istemiyorlar"* ifadesine de Menderes esprili bir şekilde şöyle cevap verdi:

"Evvela küçük bir latife ile söze başlayacağım. Çok sevdiğimiz arkadaşımız Sinan Tekelioğlu, memleket şümul bir plebisit yapmış, 20 milyon Türk'ün arzusunu tespit ederek huzurunuzda bu şekilde konuşmuştur. Bunu bir latife olarak kaydedip geçtikten sonra, kendileri gibi bu kanun sureti katiyede ne bir takriri sükun kanunudur, ne de vicdanları, tenkit hürriyetini, fikir hürriyetini baskı altında bulunduran kanundur. Bundan katiyen emin olsunlar. Kendilerini müsterih kılmak için arz ediyorum."[88]

Başbakanın açıklamasından sonra da birçok Milletvekili kanun tasarısı aleyhinde açıklamalar yaptı. Bu kişilerden biri DP Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu oldu. Tarihimizin kara günlerinde Türk Milletinin kaderini bir anda değiştirerek onu tekrar dünya milletleri arasına getiren eşsiz kahraman Atatürk'e karşı sonsuz minnet ve şükran duymayan kimse yoktur diyen Azizoğlu tasarıyı hukuka aykırı bulduğu gerekçesi ile eleştiriyordu.

Azizoğlu, Atatürk'ün heykellerine ve aziz hatırasına yapılan saldırılardan dolayı gençliğin ve Atatürk'ü aşırı derecede seven kişilerin baskısı altında kalan hükümetin tedbir aldığını göstermek için bu kanun tasarısı ile Meclis huzuruna çıkmış bulunduğunu iddia ediyordu.

Atatürk gibi emsalsiz bir kahraman için bile olsa böyle bir kanun tasarısını Ortaçağ zihniyetinin, totaliter rejimin gerçekleştirebileceğini, memlekete vicdan ve fikir hürriyeti ile demokratik bir hava getirmek gibi tarihi bir vazifeyi ifa eden dokuzuncu Büyük Millet Meclisi'nin kanunu olamayacağını ifade ediyordu.

Sadece Atatürk değil, Muhammet gibi, İsa gibi, Musa gibi büyük Peygamberler asırlardır sadece şahısların değil, büyük kütlelerin inkâr ve husumetine maruz kalmışlardır. Fakat buna rağmen dimdik ayaktadırlar diyen Azizoğlu; *"Bırakın efendiler, Atatürk'e de, onun eser ve inkılâplarına da lâyık olduğu sevgi ve*

---

[88] **Zafer,** 5 Mayıs 1951.

saygıyı amme vicdanı takdir etsin" sözleriyle tasarı aleyhinde bir duruş sergiliyor, kararı milletin vicdanının vereceğini açıklıyordu.[89]

TBMM'de müzakereler sürerken, kanun tasarısı hakkında lehte ve aleyhte tartışmalar devam etmekteydi. Türk basını gelişmeleri ilgi ile takip etmekteydi. Zafer Gazetesi, aleyhte konuşanlardan bazılarının Başbakan Menderes'in konuşmasından sonra fikir değiştirdiklerini iddia ediyordu. Bu kanunla istenen şeyin Atatürk'e karşı zoraki sevgi değil, bizzat Atatürk şahsında inkılaplarımıza karşı yapılan tecavüzlere son vermek ve tarihe mal olmuş bu büyük insanı her türlü saldırıdan korumak olduğu belirtiliyordu.[90]

Muhalefet Partisi CHP, prensip olarak böyle bir tasarıya ihtiyaç duyulduğunu, ancak heykellere yapılan saldırılarla cumhuriyet ve devrimlerin hedef tutulduğunu, kanun maddesinde de açık bir şekilde belirtmek gerektiği görüşüşünü savunuyordu. Kanun maddeleri arasında bu anlayışa delalet eden hiçbir hüküm yok, deniyordu. CHP, başka açılardan da tasarıyı eksik buluyor, şimdiki metnin değiştirilmesini istiyordu.[91]

Bazı kesimler, CHP'yi Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkmasına karşı olarak gösteriyordu. CHP ise bu kanunu çıkartmak zorunda kalınışının DP Hükümetinin irtica hareketlerine yüz veren uygulamalarından ötürü olduğu savı ile karşılık veriyor, Atatürk inkılaplarının bekçileri olduklarını savunuyordu.

CHP'li Nihat Erim, Ulus gazetesindeki köşe yazısında; *"DP iktidara geçtikten sonra, laik cumhuriyet esasına bağlılık hususunda, tereddütler, şüpheler yaratan bir politika güdülmüştür. Laiklik düşmanları, vicdan hürriyeti perdesi altında faaliyete geçmişlerdir. Bazı resmi makam sahipleri bilerek ve ya bilmeyerek aynı ağzı kullanmışlardır. Laikliği dinsizlik şeklinde anlamak isnadı, bu sözün Atatürk'ü ve inkılaplarını olacağına pek de ehemmiyet verilmeksizin, savrulmuştur"* diyerek gelinen noktada hükümeti suçluyordu.

Erim'e göre; tek parti devrinde, laik cumhuriyet prensibi aziz bir değer olarak saklı tutulmuş, çok partili hayata geçiş döneminde de yeni kurulan partilerden bu beklenmiştir. Türkiye'de 1923 – 1950 arasında gerçek vicdan hürriyeti, din ve

[89] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:7, 72. Birleşim (04.05.1951), s.s. 69-70.
[90] **Zafer,** 7 Mayıs 1951.
[91] **Ulus,** 7 Mayıs 1951.

mezhep özgürlüğü görülmüş, DP'nin iktidara gelişiyle 1950 ve 1951 yıllarında irtica kendini göstermeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın irtica tehlikesini görmüş olması ve mücadelede kararlılığını ise kazanç olarak görüyordu.[92]

7 Mayıs 1951'de Meclis'te kanun tasarısı hakkında tartışmalara devam edildi. İlk sözü alan Adalet Komisyonu Sözcüsü ve DP Ankara Milletvekili Hamid Şevket İnce, milli dayanışma sağlayacak böyle bir kanunun Meclis'ten derhal çıkarılmasını isteyerek, şahıs için kanun yapılamayacağını iddia eden arkadaşlarına TBMM tarafından çıkarılan bazı kanunları hatırlatıyordu:

1- 144 no lu Atatürk'e Başkumandanlık tevcihine dair olan kanun,
2- 153 sayılı Atatürk'e Gazi unvanının tevcihine dair olan kanun,
3- 1596 sayılı Mustafa Kemal Köprüsü hakkındaki kanun,
4- 2307 numaralı Medeni Kanunun mahfuz hisse hakkındaki hükmünün Atatürk hakkında cari olamayacağı hakkında kanun,
5- 2622 numaralı Atatürk soyadının başkaları tarafından alınamayacağına dair kanun,
6- 4677 sayılı Atatürk'e Anıt-Kabir yapılmasına dair kanun.

Bu kanunların mevcut Anayasa'nın yürürlükte bulunduğu zamanlarda şahıs için çıktığını, şimdi ise şahıs olmayan fani hayata veda etmiş büyük manevi varlık Atatürk için kanun yapılabileceğini ifade ediyordu. Çıkartılmak istenen bu kanunla, Atatürk'ün manevi varlığı ve Türk aydınlarına emanet ettiği Cumhuriyeti korumanın hedeflendiğini belirtiyordu.[93]

Çekimser oy vereceğini belirten Demokrat Parti'nin İzmir Bağımsız Milletvekili Halide Edib Adıvar'ın Meclis kürsüsünden kanun tasarısı hakkında fikirlerini söylemesi tepkilere yol açtı. Adıvar çıkarılmak istenen kanuna muhalefet ederek:

"*Bu milleti Atatürk yoktan var etmiş değildir. Atatürk bu milletin evladıdır. Atatürk'e dil uzatmak gibi bir saygısızlığın önüne geçmek için yeni bir kanun yapmayı bir Şark zihniyetinin mahsulü diye telakki ederim*" demiştir. İnkılaplara, Cumhuriyet inkılabı, Türk milletinin inkılapları dediğini, doğrusu bu inkılaplara son

---

[92] **Ulus**, 21 Mayıs 1951.
[93] Kocaçimen, **a.g.e.,** s.s. 81-82.

şeklini Atatürk vermişse de onun da bu memleketin evladı olduğunu, inkılapların da Türk milletine ait olduğunu savunmuştur.[94]

DP Isparta Milletvekili Sait Bilgiç; geçmişte Fatihlere, Kanunilere, Yavuzlara hakaret edildiğini fakat bu tarihi şahsiyetlerin kıymetinden bir şey kaybetmediğini, Atatürk'ün de basit şahısların saldırılarına dayanabilecek kuvvette büyük bir tarihi şahsiyet olduğunu ifade etmiştir.

"Büyük Mustafa Kemal melek değildi, o da insandı, belki onun da bazı beşeri zaafları vardı. Tarihçi böyle bir nokta üzerinde duracak olursa bu tasarıda tayin edilen cezadan kendisini kurtarabilecek midir? Yine komisyon raporunda büste tecavüz, Kemalist rejimine tecavüzdür, deniyor. Komisyonun Kemalist rejim tabirinden neyi anladığı da cidden sorulmaya değer" cümleleri ile aleyhte görüş bildiren Bilgiç, kanun tasarısının savunulacak hiçbir yanı olmadığını iddia ederek muhalefet etmiştir.[95]

Oturumda son sözü alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, hükümet adına kanun tasarısının savunmasını yapmıştır. Atatürk'ün heykellerine, resimlerine ve eserlerine karşı yapılan saldırıların kamu vicdanını yaraladığını, tasarının eleştiri özgürlüğünü sınırlamasının söz konusu olmadığını ifada eden Ağaoğlu; *"Bu milletin tarihinde çok karanlık bir günde sembol olmuş olan, bir milli mücadele sembolü olmuş olan adamın hatırasına hürmet kanunudur"* sözleriyle tasarının kabul edilmesini istemiştir.

Hükümetin uygun görüşünün bildirilmesinden sonra kanun tasarısının Anayasa'ya uygun olup, olmadığının araştırılması için Anayasa Komisyonu'na gönderilmiştir.[96]

Anayasa Komisyonu; 15 üyenin, bir çekimser, yedi muhalif oyuna karşı, eşitlik durumunda başkanın oyunun iki sayılması üzerine, sekiz oyla tasarının Anayasa'ya aykırı olmadığı yolunda karar kılmıştır.

23 Temmuz 1951 günü kanun tasarısı yine Meclis'e gelmiş ve tartışmalar tekrardan başlamıştır. DP Giresun Milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu, kanunu

---

[94] İpek Çalışlar, **Halide Edib,** Everest Yayınları, İstanbul, 2010, s. 457.
[95] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:7, 73. Birleşim (07.05.1951), s.104.
[96] Kocaçimen**, a.g.e.,** s. 90.

demokratik yönden doğru bulmadığını, hukuki olarak da fertlerin kanun önünde eşit olduğunu bu yüzden Atatürk aleyhinde işlenen suçlar hakkında bir kanun çıkarılamayacağını savunuyordu.

DP İstanbul Milletvekili Fuat Hulusi Demirelli ise kanunun Anayasa'nın çeşitli maddelerinden örnekler vererek, tasarının uygun olduğunu savunmuştu. Ölüye hakaretin mirasçısından başka kimseyi ilgilendirmeyeceğini fakat söz konusu Atatürk ise mirasçısı kadar milyonlarca Türk'ün kalplerinde heyecan uyandırdığını, görünüşte Atatürk'e karşı işleniyor gibi görünen suçların gerçekte milli ve toplumsal yapımıza ve bizzat Anayasamıza karşı işlendiğine vurgu yapmıştı.

Müzakereler esnasında söz alan DP Çanakkale Milletvekili Bedri Enüstün, tasarının Anayasa'ya aykırı olduğunu, antidemokratik ve teokratik bir mahiyet taşıdığını, hükümetin bu tasarıyı Meclise getirmekle şeflik zihniyetini tekrar ihya edeceğini iddia etti. Bu sözler üzerine Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu söz alarak; *"Arkadaşlar, bu ithamı hükümet adına şiddetle reddediyorum… Bu memlekette şeflik sisteminin ebediyen tarihe karıştığını, bilerek ve ya bilmeyerek tekrar ihdasının bahis mevzusu olmadığını arkadaşıma hatırlatmak mevkiindeyim"* dedi.[97]

2.3.3. Kanun Tasarısının Kabulü ve Basında Yankıları

İktidar ve muhalefet partilerinden söz alanlar karşılıklı görüşlerini açıklamışlar ve "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun Tasarısı'nın Anayasa'ya aykırı olmadığına dair Anayasa Komisyonu Raporu mecliste oylanarak kabul edilmiştir.

Kanun tasarısı üzerinde ki görüşmelerin bitmesine rağmen, birçok önerge verilerek raporun tekrar incelenmesi ve Adalet Komisyonu'na gönderilmesi istenmiş fakat kabul edilmeyerek oylamaya geçilmiştir. 232 lehte, 6 çekimser, 50 ret oy verilmesiyle tasarı aşağıdaki şekilde kabul edilmiş oldu. Kanun maddeleri şöyleydi:[98]

"MADDE 1. Atatürk'ün hatırasına alenin hakaret eden ve ya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

---

[97] **Zafer,** 24 Temmuz 1951.

[98] **Yeni Asır,** 26 Temmuz 1951.

Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir.

Yukarı ki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır.

MADDE 2. Birinci maddede yazılı suçlar; iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallelerde yahut basın vasıtasıyla işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde arttırılır.

MADDE 3. Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı cumhuriyet savcılıklarınca re'sen tatbikat yapılır.

MADDE 4. Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 5. Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür."

Uzun süredir Meclis'in öncelikli gündemi olan bu kanun tasarısının kabul edilmesi bekleneceği üzere basında da büyük yankı uyandırdı. Bütün gazeteler, Milletvekilleri arasında ki münakaşaları, kanun maddelerini, gelen tepkileri okuyucularına duyuruyordu. Ali Naci Karacan, Milliyet Gazetesi'ndeki köşe yazısında kanun tasarısının hazırlanış ve Meclis'ten geçişi zarfında gerçekleşen olayları şu şekilde özetliyordu:

"Allaha çok şükür, Atatürk Kanunu, bir hayli gürültüden sonra nihayet meclisten çıkabildi" Atatürk milletin en umutsuz gününde kurtarıcı bir güneş gibi parlayarak, Anadolu'ya ayak basmıştı. Yalnız dış düşmanlarla değil, halife ve halifenin hükümetiyle, saraya bağlı şeyh ve softalarla, halk üzerinde etkisi çok olan eşraf ve mütegallibeyle mücadele etmek zorunda kalmıştı. Mücadele yalnızca bir hükümet bir milletle değil bir cihanla olmuş ve tek bir adam cihanı yenmeyi başarmıştı.

Atatürk'ün siyasi ve askeri zaferleri bütün azametlerine rağmen, devrimlerinin yanında sönük kalabilir. Bu inkılapları ondan başkası gerçekleştiremezdi. Ne Tanzimat döneminin devlet adamları ne de Meşrutiyet ricali bu devrimleri gerçekleştiremezdi. Cumhuriyetin kurulması, halifeliğin kaldırılması,

harf inkılabı, tekke ve türbelerin kapatılması gibi devrimleri Atatürk'ten başka bir şahsiyetin düşünüp, gerçekleştirmesi imkansızdı.

Zamanında onun büyük şahsiyetinin gölgesinden bile korkanlar, inkılaplara ve maziye saldırmak için zamanı uygun görmüşlerdi. Resim yırtmak, büst ve heykeli kırmakla, taşı ve tuncu değil, inkılapları hedef tutuyorlardı. Bu sebeple hükümet Atatürk Kanunu'nu hazırladı.

Mecliste bazı milletvekilleri birkaç münferit olaydan dolayı böyle bir kanunun çıkarılması gerekmediğini savundu. Fakat bu kanaat Ticani güruhunun gün geçtikte artması üzerine değişti. Hükümet reisinin görüşlerinin yerinde olduğu anlaşıldı.

Atatürk kanununu, Türk inkılap, Türk terakki ve tealisini koruma kanunu saymakta asla hata yoktur. Şimdi susacak ve sinecekler, artık gündüz heykellere, büstlere saldıramayacaklar ve devlet, rejim, iktidar düşmanlığı için Atatürk'ü kullanamayacaklardır.

"*Zira Atatürk'ün heykellerine hücum edenler, yalnız inkılapları tahrip etmek amacıyla hareket etmiyorlar aynı zamanda Demokrat Partiyi, inkılaba düşman bir mürteci parti olarak halka jurnal etmek için kuvvetle muhtemeldir ki tahrik de ediyorlardı"*[99]

2.4. Atatürk'ün Ebedi İstirahatgahı Anıtkabir'e Nakli

2.4.1. Anıtkabir İnşaatı

Atatürk'ün vefatından sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle yeni bir dönem başladı. Hükümetin ilk ele aldığı konulardan biri; Atatürk'e kalıcı bir mezar yerinin yapılması oldu.[100]

Ata'nın vasiyetinde nereye gömülmek istediği hususunda yazılı bir talimatname yoktur. Sağlığında, *"Milletim beni istediği yerde yatırsın, yeter ki beni unutmasın"* demiştir. Büyük Millet Meclisi'nin altındaki daire şeklindeki yeri öneren Recep Peker'e ise, *"iyi ve kalabalık bir yer, fakat ben böyle bir arzumu milletime vasiyet edemem"* şeklinde karşılık vermiştir.

---

[99] **Milliyet,** 27 Temmuz 1951.
[100] Kemal Arı, **Türk Devrim Tarihi 2**, İleri Kitabevi, İzmir, 2012, s. 309.

Recep Peker'in diğer bir önerisi; yurdun dört bir yanından getirilecek toprak üzerinde gömülmesi olmuş, Atatürk çok duygulanmıştır. Böyle bir fikrin uygulanmasından fani vücudu için haz ve gurur duyacağını belirtmiş ve manevi kızı Afet İnan'a; *"Bunu unutma"* demiştir.

Atatürk, arkadaşları ile mumya yapma adeti üzerinde sohbet ettiği bir başka günde; *"Beni öldükten sonra Çankaya'ya gömer hatıramı yaşatırsınız"* demiş fakat bu arzusundan hemen vazgeçerek, *"Beni milletim nereye isterse oraya gömsün, fakat benim hatıralarımın yaşayacağı yer Çankaya olacaktır"* sözlerini dile getirmiş ve bir daha da gömülmek istediği yer hakkında düşüncesini açıklamamıştır.[101]

Kısaca ebediyen uyuyacağı yer hakkında fikrini söylemekten kaçınmasına karşın, bütün vatan parçalarından gelen toprakta yatmak ve bol yeşillikli, çam ağaçlı bir yerde mezarının olmasını istediği bilinmektedir.

Atatürk'ün arzusuna ters düşmeyecek şekilde, na'şının nakledileceği yerin seçimi için özel bir komisyon oluşturuldu. Ardından, kesin bir karara varmak için 15 milletvekilinden oluşan "Büyük Komisyon" kuruldu. İlk toplantısını gerçekleştirdikten sonra komisyonca önerilen dokuz yerin raporlarını inceledi ve son toplantısında da Anıtkabir için en uygun yerin Rasattepe olduğuna karar verdi.

Anıtın, inşa edileceği yer seçildikten sonra Başbakanlık Anıtkabir Komisyonu, yapılacak kabrin niteliklerini belirledi ve 18 Şubat 1941'de bir proje yarışması başlattı. Bu komisyon, 49 proje içerisinden, ödüle layık gördüğü üç projeyi Bakanlar Kurulu'na sundu. Profesör Emin Onat ile Doçent Emin Arda'nın projesi kabul edilerek, hayata geçirme kararı alındı.

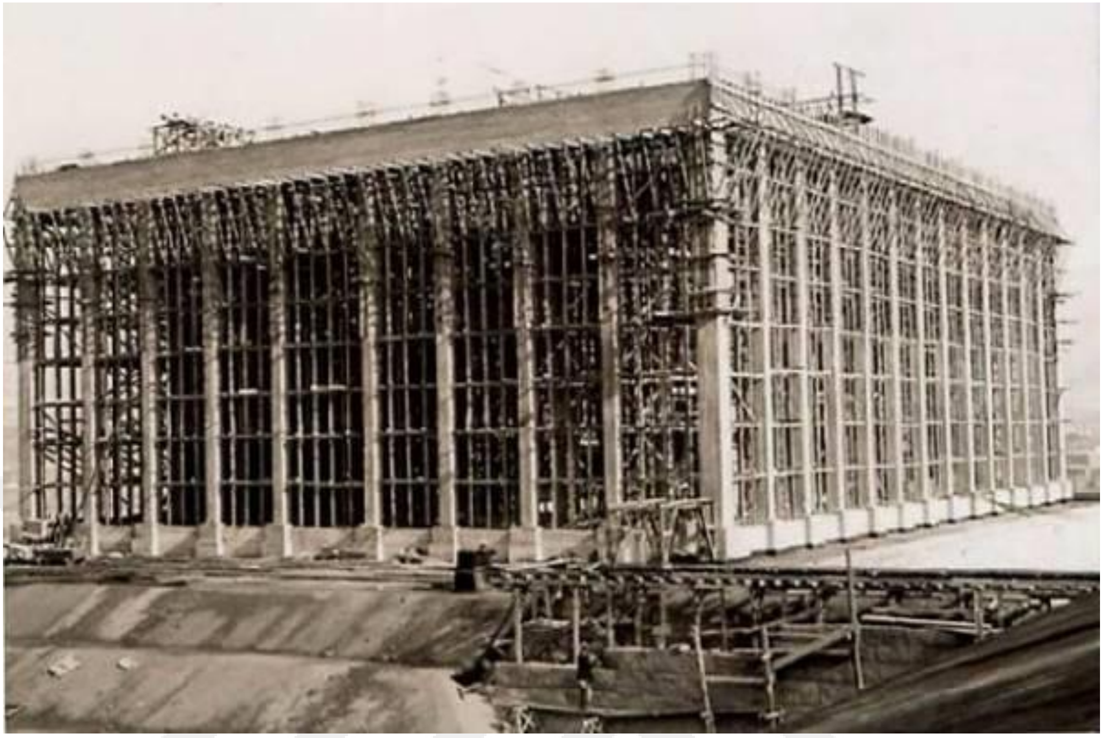
Bayındırlık Bakanlığı bütçesine konan bir milyon liralık ödenekle, inşaatın ilk kısmını başlatmak üzere Anıtkabir'in temeli 9 Ekim 1944'te törenle atıldı. Bu görkemli törene, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, bakanlar ve kalabalık bir davetli topluluğu katıldı. [102]

7 Şubat 1945'te temel zeminin etüdüne başlandı ve bu çalışmalar birkaç ay devam etti. Yapılan etütlerde büyük boşluklar saptandı. Mozolenin 150 ton ağırlığını

---

[101] Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.s. 27 28.
[102] "Anıtkabir'in Temelinin Atılışı", http://www.anitkabir.tsk.tr/02_insaasi/insaat_asamalari.html (Güncelleme Tarihi 20 Ekim 2019)

birikinti zemine yerleştirmek için deprem araştırmaları dahil birçok çalışma yapıldı.[103]

Resim 1. Anıtkabir İnşaatı Sürerken
Kaynak: *http://www.mimdap.org/?p=194255*

Güncelleme Tarihi: 13 Ekim 2019

Anıtkabir inşaatının bir türlü bitmemesi ve tamamlanma süresinin sürekli uzaması eleştirilere yol açtı. 1950 seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar, konunun üzerine titizlikle eğildi. Seçimlerin üzerinden kısa bir zaman geçtikten sonra Başbakan Adnan Menderes ile beraber, inşaatın bulunduğu alana giderek, incelemelere başladı. Bayar kabrin inşasında görevli teknisyenlere şu direktifleri verdi:

"Anıtkabir inşaatını bir an evvel bitirin. Bunu bir an evvel bitirmeyi bana taahhüt edin. Türk milletine vatan kazandıran Atatürk için hiçbir masraftan kaçınmayacağız. Atatürk'ü 12 yıldır manevi istirahatgahına yerleştiremediğimiz için büyük bir ıstırap içindeyiz"

---

[103] **Atatürk'ün Ölüm ve Anıtkabir'e Nakli Günleri,** Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2009, s. 37.

Cumhurbaşkanı'nın bu sözlerine teknisyenler, inşaatın ancak 1952'de tamamlanabileceğini söyleyerek cevap verdi. Bunun üzerine Bayar, Bayındır Bakanlığı ile temasa geçmelerini ve bu işin en kısa sürede bitirilmesini talep etti. Bakanlığa da gerekli teminatları vereceğini duyurdu.[104]

Celal Bayar, günlük işlerini not tuttuğu bir defteri olduğunu ve Anıtkabir tamamlanıncaya kadar defterinin ilk maddesinin sürekli "Anıtkabir" teşkil ettiğini anılarında yazmıştır. Cumhurbaşkanlığının ilk haftasından itibaren sürekli Anıtkabir'e gittiğini, planları incelediğini, inşaatı hızlandırdığını, hükümeti bu konuda aralıksız olarak harekete geçirdiğini, çalışanları teşvik ettiğini anlatarak devamında şunları ifade ediyordu:

"*Aziz Atatürk'ün Etnografya Müzesinin bir tahta masasında yattığını düşünmek, benim için dayanılmaz bir sızı idi. Sürekli izlemelerle nihayet üç yıl sonra Anıtkabir tamamlandı. Başvekil Adnan Menderes'le birlikte son bir defa daha gözden geçirdik, karar verdik ki içinde bulunduğumuz 1953 yılının 10 Kasım'ında Atatürk'ü ebedi makberesine tevdi edebiliriz*."[105]

2.4.2. Nakil Programının Belirlenmesi ve Halka Duyurulması

Halkın yıllardır tamamlanması ve Ata'nın na'şının nakledilmesini bekleyenlere haberi, gazeteler 1953 yılının Eylül ayında duyurdu. 1953'ün 10 Kasım'ında tören için çok geniş bir program hazırlandığı, gençlerin törende aktif rol alacağı ve yüzlerce gencin görev almak istediği, üniversiteden aktif katılımın olacağı verilen bilgiler arasındaydı.[106]

Merasim programını belirlemek üzere Bayındırlık Vekaletince kurulan komisyon, çalışmalarını bitirmiş ve merasim programın ana hatları şu şekilde düzenlemişti:

1- Aziz Atatürk'ün naaşı 10 Kasım 1953 günü muvakkat kabirden alınarak Anıtkabir'deki ebedi istirahatgahına tevdi edilecektir.

---

[104] **Vatan**, 7 Haziran 1950.
[105] Bayar , **a.g.e.,** s.s. 122-123.
[106] **Zafer,** 10 Eylül 1953.

2- Merasime katılacak birlik ve teşekkülle saat sekizde, mülki ve askeri erkan saat sekiz otuzda, Büyük Millet Meclisi üyeleri saat sekiz kırk beşte, Vekiller Heyeti ve Kordiplomatik saat dokuzda yerlerini alacaklardır. Saat dokuz sıfır beşte Sayın Cumhurreisi ve refakatlerinde ki aşağıda adları yazılı zevat Muvakkat kabirde bulunacaklardır:

Atatürk'ün hemşiresi Sayın Bayan Makbule Atadan, Büyük Millet Meclisi, Başvekil, eski Cumhurreisi, Vekiller Heyeti, Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi, Ankara Valisi, Ankara Belediye Reisi.

3- Saat dokuz sıfır beşte verilecek tii… işaretiyle yapılacak ihtiram duruşunu müteakip katafalktaki tabut, taşıyıcı 12 er tarafından alınarak Muvakkat Kabir önünde bulunacak top arabasına vazedilecektir. Bu esnada şehrin üç merkezinde bulunan toplar beşer dakika fasıla ile ateş edecekler ve bu ateş, defin merasimi bitinceye kadar devam edecektir,

4- Kortej, Talat Paşa Bulvarı – İstasyon – Hipodrom Caddesi – Demiryolu Köprüsü Altgeçidi – Nevzat Tandoğan Meydanı, yollarını takiben yürüyüşe başlayacaktır.

NOT: Havadan uçak filoları da korteje iştirak edecektir.

5- Kortejin Anıtkabir'e muvasalatında gösterilen tertipler alınacaktır.

6- Sayın Cumhurreisi tarafından verilecek nutku müteakip tabut 12 er tarafından alınarak Mozolede bulunan ebedi istirahatgahına götürülecektir.

7- Gömme, talimatnamesinin (birinci) maddesinde adları yazılı zevatın huzurları ile yapılacak ve gerekli bir tutanak tanzim edilecektir.

8- Protokol sırasına göre ziyaret yapıldıktan sonra merasime nihayet verilecektir.

NOT: Protokole dahil askeri erkan büyük üniforma ile, mülki erkan frak ve silindir şapka ile merasime iştirak edecektir.

Protokol dışında Anıtkabir Parkına dikilmek üzere İsrail hükümetinin Mozole Müdürlüğüne sunduğu 30 genç ağacın yurda özel bir merasimle Türkiye'ye sevk edileceği bildiriliyordu.[107]

Hükümet, muhalefet, basın ve halk, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün naşının Anıtkabir'e nakline son derece önem vermiş, protokol en ince ayrıntısına kadar hesaplanmıştı. 4 Kasımdan itibaren protokol başlamış ve haberler basına yansımıştı. Her şey Ata'ya yakışır şekilde yapılmaya çalışılıyordu.

2.4.3. Nakil Programının Son Hazırlıkları

Atatürk'ün 4 Kasım 1953 günü 15 seneden beri geçici olarak yattığı Etnografya Müzesindeki lahitten çıkarılarak, tabutun hazırlanan katafalka koyulacağı ve üzerine hususi surette hazırlanmış bayrağın örtüleceği, duyuruluyordu.

4 Kasım 1953 Çarşamba günü saat 10.00'dan 5 Kasım saat 10.00'a kadar yükseköğretim öğrencileri, 5 Kasımdan 9 Kasıma kadar subaylar, 9 Kasımdan 10 Kasım'a kadar generaller, ihtiram nöbeti tutacaklardı.[108]

Atatürk'ün kabrinin açılışında devlet erkanının yanı sıra Ata'nın kız kardeşi Makbule Hanım da hazır bulundu. Aradan 15 yıl geçmesine rağmen gül ağacından yapılmış tabutta hiçbir arıza olmadığı görüldü. 10 Kasım'a kadar tabut, Atatürk'ün çok sevdiği Türk Milleti için ziyarete açıldı. [109]

Yurdun her bir köşesinden alınan kutsal topraklar Ankara'ya getiriliyordu. Ata'nın üstünü bu mukaddes toprak örtecekti. İzmir'den gelen toprak Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın kabrinden, Samsun'dan gelen toprak ise Atatürk Müzesinden alınacaktı.

[107] **Zafer,** 10 Ekim 1953.
[108] **Zafer,** 4 Kasım 1953.
[109] **Zafer,** 5 Kasım 1953.

Resim 2: Atatürk'ün Tabutunun Çıkarılması Esnasında Başbakan Adnan Menderes Hazır Bulunuyor.

.Kaynak: **Vatan,** 5 Kasım 1953.

Tören yolunda değişiklik yapılarak, daha çok sayıda halkın ebedi istirahatgahına giden naaşı selamlaması arzulandı. Diğer sebep ise Büyük Millet Meclisinin ve Cumhuriyetin ilanına şahit olan Birinci Meclis'in bu yol üzerinde bulunmasıydı.[110]

Atatürk'ün geçici kabri ve Anıtkabirden alınan topraklar ise Kız Teknik Öğretmen Okulu öğrencileri tarafından hazırlanan bir torbaya kondu ve İstanbul'a gönderildi. Ankara Üniversitesi Talebe Birliğinden beş, İstanbul Üniversitesi'nden on beş, toplamda 20 kişinin olacağı heyet bu toprakları alarak, 10 Kasım 1953'te Atatürk'ün Selanik'teki evini ziyaret edip, toprağı oraya götürecekti.[111]

9 Kasım gününe gelindiğinde bütün prova ve hazırlıklar tamamlanmış, ertesi gün yapılacak büyük tören için hazır olunmuştu. Bu büyük günün, aziz Atamıza layık bir şekilde gerçekleşebilmesi için her türlü tedbir alındığı duyuruldu. Ayrıca

[110] **Zafer,** 6 Kasım 1953.
[111] **Zafer,** 7 Kasım 1953.

törenden sonra ve diğer günlerde Anıtkabir'in sabahtan gece yarısına kadar herkesin ziyaret edebilmesi için açık tutulacağı müjdesi veriliyordu.[112]

9 Kasım'da Atatürk'ün tabutu açıldı. Büyük insanın 15 sene evvel hayata gözlerini yumduğu andaki halinden hiçbir şey kaybetmemiş olduğu görüldü ve bir zabıt tutuldu.

Tabutun açılışında Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başbakan, Genel Kurmay Başkanı, Cumhurbaşkanlığı Genel Katibi, Büyük Millet Meclisi eski Başkanlarından Abdülhalik Renda, Ankara Valisi, Ankara Belediye Başkanı hazır bulundu. Saat tam 10.30'da önce gül ağacından tabut açıldı ardından kurşundan tabut kesildi. İçeriden beyaz ve hiç bozulmamış bir kefen görüldü. Operatörler kefeni yavaşça kaldırdığında tabutun başındakiler büyük bir heyecan duydular. İçinde bulunan naaşı ilk ve son defa göreceklerdi. Kefen yavaşça kaldırıldı ve Atatürk'ün 15 seneki halinden hiçbir şey kaybetmemiş olduğu görüldü. Kirpikleri bile yerli yerindeydi.

Atatürk'ün naaşı yarın Müslüman dininin icaplarına göre, tahnit edilmeden beyaz bir kefenle kurşun bir tabutun içinde toprağa verilecekti. Gül ağacından yapılmış tabut ise Atatürk Müzesinde kalacaktı.[113]

2.4.4. Atatürk'ün Aziz Naaşının Anıtkabir'e Nakli

10 Kasım'da büyük gün gelip çattı. Ankara halkı sabahın çok erken saatlerinden itibaren tören yollarını hıncahınç doldurmuştu. Atatürk'ün ancak dört saat sonra görebilecekleri tabutunu bekliyorlardı.

Etnografya Müzesi önü, protokolün ilk sıralarını oluşturan kişilere ayrılmıştı. Kordiplomatik törene katılım neredeyse eksiksizdi. İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, saat dokuza doğru Müze'ye geldi. Bir müddet sonra Cumhurbaşkanı, Başbakan, Meclis Başkanı, Bakanlar Kurulu üyeleri hep birlikte geldiler. Başında generallerin nöbet beklediği katafalkın önünde yer aldılar.

Saat 9'u 5'geçe birden boru ile keskin bir tii… işareti verildi. İçeride katafalkın başında bulunanlar, dışarıda törene katılanlar, top arabasını çekecek Harp

---

112 **Zafer**, 9 Kasım 1953.
113 **Ulus,** 10 Kasım 1953.

Okulu öğrencileri selam durumuna geçtiler. Türk Silahlı Kuvvetlerine dahil dünyanın en modern uçakları mateme katıldı.

Milletvekilleri, Büyük Millet Meclisinin Başkanlığını ve Cumhurbaşkanlığını yapan Ankara Milletvekili Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün hatırasına silindir şapkaları elinde saygı duruşunda bulundular.

Atlas bayrağa sarılmış tabut 12 taşıyıcı elin omuzları üzerinde kapıda görülmüş, erler kısa ve kesif adımlarla tabutu merdivenlerden aşağı indirdiler. Kenarındaki rampalardan çıkarak top arabasına yerleştirdiler. Müzeden çıkan protokolün ilk grubunda bulunanlar tabutu selamladı. Ortada Cumhurbaşkanı yanlarda İsmet İnönü, Meclis Başkanı, Başbakan ve Ata'nın kız kardeşi Makbule hanım, arkada Bakanlar Kurulu üyeleri.

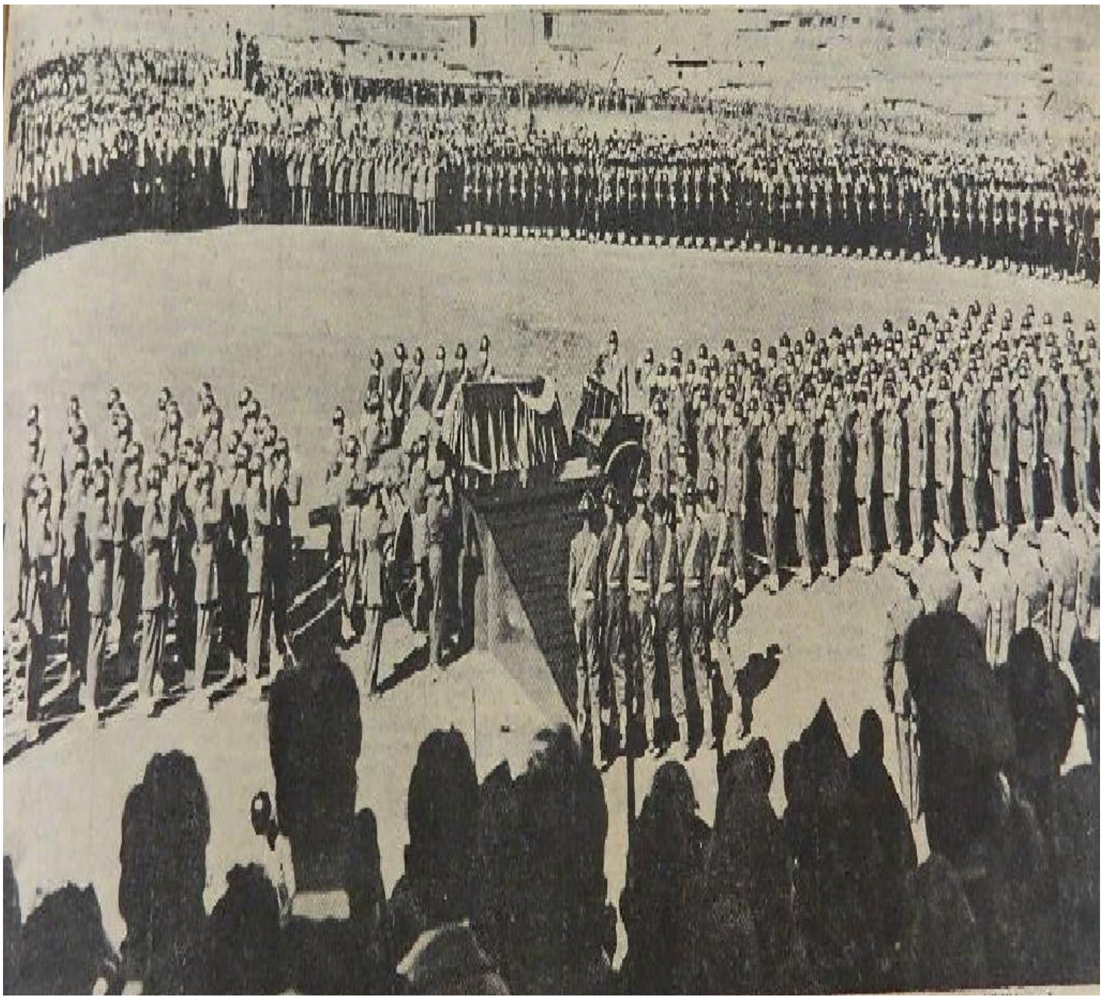
Önde Cumhurbaşkanlığı bandosu olduğu halde tören alayı hareket etti. Bando, Napolyon'un 100.ölüm yıl dönümü için bestelenen "Chant Funeraille" çalıyordu. Tabutun arkasından, bir amiral Atatürk'ün İstiklal madalyasını taşıyordu. Arkada Bayan Makbule Atadan bir bayanın koluna yaslanmış, yüzü kederli yavaş yavaş yürüyordu.

Daha sonra devlet erkânı ve onları takiben Atatürk'ün yakın mesai arkadaşları geçiyordu. Aralarında Atatürk'ün manevi kızları Sabiha Gökçen ve Afet İnan ile Genel Kâtiplerinden Hasan Rıza Soyak gibi isimler bulunuyordu. Onlarında arkasında kara, deniz ve hava kuvvetlerine mensup askeri erkan geliyor sonrasında ise diğer kişiler yer almıştı.

Tören alayı bir buçuk kilometreyi aşan bir uzunluğa erişmişti. Öyle ki, alayın bir ucu Büyük Millet Meclisi önüne geldiği sırada, öteki ucu henüz Opera Meydanında bulunuyordu. Halk özellikle sokakların caddeyle birleştiği yerde Atasını yakından görebilmek için polis kuvvetleriyle adeta mücadele ediyor, tabut geçtikten sonra tekrar görebilmek için çırpınıyordu.

Genç, ihtiyar, çoluk çocuk, milletçe ağlıyordu. Saat 10.26'da Atatürk'ün tabutu en büyük eseri olan Büyük Millet Meclisinin tam önüne gelmişti. Mukaddes tabut Meclis'e son vedasını yapmıştı. İstasyon meydanında sağa dönen alay Maraton kulesinin önünden geçerek sola Anıtkabir istikametine döndü. Elektrik direklerinden ağaç tepelerine kadar her yer insan doluydu.

Anıtkabir yolunun iki yanına tek sıra halinde erler dizilmiş, arkalarında bütün tören yolu boyunca her yerde görülen tanıdık bir manzara vardı. Bütün Ankara yollara dökülmüştü. Anıt yolunda 230. piyade alayı Ata'ya ihtiram için bekliyor. Saat tam 12'de Harp Okulu alayı Anıtkabir'in önündeki meydana girdi. Bütün tören meydanını çevreleyen kulelerin ve binaların önünde defne dallarından yapılmış, yeşil çelenkler vardı. Her çelengin önünde bir asker beklemişti. En öndeki çelengin üstünde Makbule Atadan'ın ismi yer almıştı.

Resim 3. Atatürk'ün Türk Bayrağına Sarılı Tabutu Anıtkabir'de Hazırlanan Katafalka Konulurken.

Kaynak: **Vatan,** 11 Kasım 1953.

Saat 12.12'de tabutu taşıyan top arabası Anıtkabir'in önündeki meydana girdi. Tabutun Türk askerlerinin omzunda büyük tören meydanına girişi muhteşem bir manzara arz etmişti. Tabut 12.42'de katafalka kondu. Saat 12.55'te

Cumhurbaşkanı Celal Bayar katafalkın arkasında hazırlanmış olan mikrofonların başına geldi. Halka şöyle seslendi:

“Büyük Türk Milleti

Atatürk, tam 15 yıl önce bugün hayata gözlerini kapamıştı. O gün bütün Türk Milleti gözyaşı dökmüş insaniyet alemi elemimize iştirak etmişti. Çünkü Türk Milleti büyük bir evladını, beşeriyet, insanlık idealine hadim en kuvvetli bir rüknünü kaybetmişti.

Maneviyatını ruhlarımızla mukaddes bir varlık halinde yaşattığımız Kemal Atatürk’ün fani vücudunu ebedi durağı Anıtkabir adını verdiğimiz buraya, tevdi etmek için toplanmış bulunuyoruz.

Atatürk, sen bizdendin. Seni halife yapmak, padişah yapmak isteyenler oldu, iltifat etmedin. Milli irade yolunu seçtin. Hayat ve şahsiyetini milletinin hizmetine vakfettin.

Türk’ün gıpta ettiği, övdüğü ve övündüğü vasıflara maliktin. Bütün bu vaziyetinle Türk’ün ta kendisiydin.

Şimdi seni kurtardığın vatanın her köşesinden gönderilen mukaddes topraklara veriyoruz.

Bil ki: Hakiki yerin, daima inandığın ve bağlandığın Türk Milletinin minnet dolu sinesidir.

Nur içinde yat!”

Basında yer alan habere göre, Cumhurbaşkanının halka seslenişinden sonra Atatürk’ün tabutu katafalktan alınarak, erlerin omuzlarında şeref salonuna alındı ve buradan da tam 44 tonluk mermer lahit taşının tam altına gelen kabre götürüldü. Tabut saat 13.30’da mezara indirildi. Mezarın çevresinde yurdun dört bir yanından gelen topraklar duruyordu. Kabre ilk toprağı Cumhurbaşkanı Celal Bayar sonra Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, İsmet İnönü ve Başbakan Adnan Menderes attı.

Atatürk vatan topraklarına verildikten sonra, o ana şahit olanlar önce zaptı imzaladılar ardından onun manevi huzurunda eğilerek kabirden çıktılar. Tören

böylece sona etmişti. Anıtkabir saat 14.30'dan itibaren halkın ziyaretine açıldı. Akın akın ziyarete koşan Türk Milleti, Ata'sını ziyaret etmek için sabırsızlanıyordu. Anıtkabir, Atatürk'ün var ettiği şehir Ankara'nın artık büyük bir sembolü olmuştu.[114]

2.4.5.Atatürk'ün Na'şının Anıtkabir'e Naklinin Kamuoyuna Yansımaları

Atatürk'ün son istirahatgahına yolculuğu toplum üzerinde büyük yankı uyandırdı. Radyo, canlı yayın ile halka protokol esnasında gerçekleşen tüm olayları duyurmuştu. Gazeteler ise Ata'nın toprağa verildiği son ana kadar ki bütün gelişmeleri okuyucuları için paylaşmıştı.

Atatürk'ün kabrine naklinden bir gün sonra Türkiye Milli Talebe Federasyonu Ata'sına sevgisini sunmak için Ankara'da bir miting düzenledi. İstanbul ve İzmir'den gelen yüksekokul öğrencileri ile Ankara Üniversitesi yüksekokul öğrencileri ellerinde Atatürk'ün resimleri ile miting alanında bulundular. Gençlerin arasına Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da gelmesi mitingin heyecanını arttırdı.

Cumhurbaşkanı Bayar, gençlerin kendisinden illa bir konuşma yapmasını istemesi üzerine, onları kıramadı. Atatürk'ün her kararında isabetli davrandığını, büyük eserini gençliğe emanet ederek ne kadar doğru bir karar almış olduğunu bugün teyit etmiş bulunduğumuzu anlattı. Bir sene evvel Atatürk'ün heykellerine saldıranlar olduğunda da ilk tepkiyi yine gençlerin gösterdiğini söyleyerek, istikbal için umutlu olduğunu söyledi.

Atatürk'ün yakınında bulunmuş ve devrimlerine hizmet etmiş bir insan bir Celal Bayar olarak aranızda bulunuyorum diyerek, seslenişini şu vurucu cümle ile bitirmişti:

"*Gençler, onun emanetini canımızdan daha aziz bilmeliyiz*"

Miting, heyecanlı nutuk ve yürüyüşlerin ardından, Ata'nın manevi huzurunda saygı duruşu yapılması ile son bulmuştu.[115]

Türk Basını, Anıtkabir'de ki törene olduğu gibi yapılan mitinge de büyük yer vermiştir. Mitinge 50 bin kişinin katıldığı bildiriliyordu. Ayrıca Ankara dışında ki çeşitli şehirlerde yapılan anma programlarına da yer verilmişti. Gazetelerin

[114] **Ulus,** 11 Kasım 1953.
[115] **Vatan,** 12 Kasım 1953.

neredeyse bütün sütunları Atatürk ile ilgili haberler ve anılarla doluydu. Ata'nın yakın çevresinde bulunanlar gazeteler için onun hatıralarını yazmış ve ya anlatmışlardı.

Atatürk'ü anma programları yurt dışında da gerçekleştirildi. Selanik'te ki doğduğu ev başta olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde anma programları yapıldı. İstanbul ve Ankara Talebe birliklerini temsilen 18 kişilik ekibin katıldığı Selanik'te ki anma programından sonra Atatürk'ün doğduğu ev müze olarak açılmıştır. Müzenin açılışında Prof. Dr. Enver Ziya Karal görevli bulunmuş, Selanik başkonsolosluğumuz başta olmak üzere kalabalık bir Türk grubu törene katılmıştır. Tören esnasında söz alan Selanik konsolosumuz, evin tarihi değerini ve Atatürk'e dair hatıralar nakletmiştir.

Türklerden başka törene Selanik şehrinin ileri gelenleri, yabancı devlet konsolosları da katılmıştı.[116]

Amerika Başkanı Eisenhower de Atatürk ile ilgili demeç verenler arasındaydı. Onun dünyada ki bütün hür insanlar için bir ilham kaynağı olduğunu söylemiş, zamanımızın harikaları olacak şekilde devlet adamlığı mucizeleri taşıdığına işaret etmiştir. Atatürk'ün vefatının on beşinci yıl dönümü münasebetiyle, onun Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ki rolü ve dünya devletleri arasında ki yerini almasında ki rolünü belirtmiştir.

Ayrıca Amerika'nın başlıca gazeteleri, nüshalarında Atatürk'e ve devrimlerine dair çeşitli makaleler yayınlamıştır. Gazeteler ve radyolar Atatürk'ün nakline dair haberleri de duyurmuştur.[117]

2.5 Milli Bayramlar ve Atatürk'ü Anma Törenlerinin Basına Yansımaları

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı gibi milli bayramlarımızın kutlanması, basında coşkulu bir şekilde yer almış ve Atatürk'ün bu özel günlerde gerçekleştirmiş olduğu tarihi icraatlar ve günün tarihi önemi işlenmiştir.

[116] **Milliyet,** 11 Kasım 1953.
[117] **Zafer**, 12 Kasım 1953.

1950 – 1955 yılları arasında Milli Bayramlarımızın kutlandığı günlerde gerçekleşen etkinliklerin hepsi birbirine benzediği ve büyük farklar mevcut olmadığı için hepsini vermek yerine, 25. - 30. yıla denk gelen yıldönümlerini işledik. Atatürk'ü anma etkinliklerinin basına yansıması ve kamuoyunun tutumunu bu başlıkta inceleyerek, genel bir fikir vermek istedik.

2.5.1. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı

30. yılında yani 23 Nisan 1950'de tüm yurtta coşku ile kutlanmıştır. Ulus Gazetesi, gerçekleşecek tören programını duyururken, Türk halkının bayramını içtenlikle şöyle kutlamıştır:

Bugün milli egemenliğimizin ve çocuklarımızın bayramıdır. Milli egemenliğimizin tek kaynağı ve varlığımızın en büyük teminatı Türkiye Büyük Millet Meclisi bundan tam 30 yıl önce bugün Ankara'da açılmıştır. 30 yıl içinde milletçe başardığımız ve sağladığımız büyük inkılaplar ve büyük işler hep bu kaynaktan doğmuş, bağımsızlık ve egemenliğin teminatını Türkiye Büyük Millet Meclisinde bulmuştur.

Bu büyük bayramımızı bütün Türk Milletine kutlarız.[118]

Atatürk'ün geçici kabrinin ziyaret edilmesiyle başlayan programdan sonra ilkokul öğrencileri 19 Mayıs Stadyumuna gitmişlerdir. Devlet büyükleri ve halkın ilgiyle takip ettiği geçit töreni saat 10'da başlamıştır. Geçit töreninin bitmesiyle sahada yer alan çocuklarımız İstiklal Marşını söylemişlerdir. Ardından Milli Eğitim Bakanı günün anlam ve önemini belirten bir konuşma yapmıştır.[119]

2.5.2 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı

Her yıl olduğu gibi 35. yılında da yani 19 Mayıs 1954'de coşkuyla kutlanmış ve etkinlikler basında işlenmiştir. Büyük Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı bu tarih merasimle kutlanırken, günün tarihi önemi hakkında basında anılar yer almıştır. Ayrıca Milli Gençlik Teşkilatı, tüm Türk gençliği adına halkın bayramını heyecanla kutladığını ifade eden bir beyanname yayınlamıştır:

[118] **Ulus,** 23 Nisan 1950.
[119] **Zafer,** 24 Nisan 1950.

"19 Mayıs, dün milletimize hayatiyet veren ilahi sembolümüzün Samsun ufuklarında yükseldiği tarihti… Bugün Türk istiklal ve hürriyetinin gururlu bekçisi gençliğin, bu bekçiliğe layık olmanın bahşettiği huzurla kutladığı bir iftihar yıldönümüdür.

Atatürk'e yönelmiş ideal ve yolunda gençliğin heyecan ve azmini tazelediği bir ilham kaynağı olarak bu tarih ebediyete akacaktır. 19 Mayıs 1954'ü Atatürk nesli olarak idrak etmiş olmakla müftehiriz."[120]

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Milletvekilleri ve binlerce halkın katıldığı tören programı coşkulu bir şekilde geçmiştir. Saat 7'de yirmi bir pare top atışı ile tören fiili olarak başlamış, Cumhurbaşkanı Bayar ve beraberindekiler saat 8 buçukta Anıtkabir'e gelerek, Atatürk'ün manevi huzurunda bulunmuşlar ve çelenk bırakmışlardır. Gençliğin gerçekleştirdiği geçit resmini izlemek için ise halk sabahın erken saatlerinde 19 Mayıs Stadyumuna gelmiş ve izdiham olmuştur. Ayrıca Ankara'da Üniversitenin Rektörlük binasının giriş bölümüne konulan Atatürk'ün heykeli büyük törenle açılmıştır. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar, Milletvekillerinin hazır bulunduğu Atatürk'ün heykelinin açılış töreni geç saatlere kadar sürmüştür. Atatürk'e ait çeşitli konuşmalar yapılmış, Atatürk'ten vecizeler okunmuş ve Atatürk'ün sevdiği şarkılar çalınmıştır.[121]

2.5.3. 30 Ağustos Zafer Bayramı

30 Ağustos Zafer Bayramı'nın 30. yıldönümünde gerçekleşecek programı Milliyet Gazetesi, okuyucularına duyuruyordu. Bir haftadan beri süren hazırlıkların henüz bittiğini ve törenin saat 10'da Taksim meydanında başlayacağı ve Cumhurbaşkanı başta olmak üzere devlet büyüklerinin yer alacağı belirtiliyordu. Ayrıca bütün şehrin gece ışıklarla aydınlatılacağı ve fener alayları düzenlenerek bayramın tezahüratla kutlanacağı müjdeleniyordu.

Milliyet Gazetesi'nin sahibi ve köşe yazarı Ali Naci Karacan, sohbet esnasında 30 Ağustos zaferini Atatürk'ten canlı dinlediğini belirterek, yazısında o günü tekrar yaşatıyordu. Ali Naci Karacan'ın ifadeleriyle Atatürk 30 Ağustos'u şöyle anlatmıştı:

---

[120] **Milliyet,** 19 Mayıs 1954.
[121] **Zafer,** 20 Mayıs 1954.

Meclis'te ve halkta düşmanı Anadolu'dan söküp atmak hususunda artık şiddetli bir sabırsızlık göze çarpıyordu. Vatan toprakları üzerinde istila ordularının zulmüne, tahakkümüne milletin tahammülü kalmamıştı. Bununla beraber acele etmiyordum. Her ihtimali hesaba katarak hiçbir noktayı tesadüfe bırakmayacak şekilde hazırlanıyordum… Taarruzdan bir hafta kadar evvel, düşmanı büsbütün gafil avlamak için, Anadolu Ajansı ile ecnebi mümessillere Çankaya'da bir çay ziyafeti vereceğimi ilan ettirdim ve bu haberi dışarıya aksettirdim. Maksadım Ankara'dan cepheye hareketimi gizlemekti. Bu suretle herkes beni Ankara'da ecnebi mümessillere çay ziyafeti veriyor zannederken, yaverlerimi yanıma aldım ve Ağustos'un yirmisinde Ankara'dan cepheye hareket ettim.

Karacan, Atatürk'ün zaferi elde edeceğimizi daha ilk gün hükmettim dediğini ve bu hükme vardıktan sonra harekatı hep düşmanın büyük kısmını imha etmek maksadıyla hareket ettiğini söylediğini belirtiyordu. Köşe yazısının devamında, düşmanın dört bir taraftan sarıldığını ve top ateşi altında ezildiğini görünce tereddüt etmeden ordulara Akdeniz'e yürüme emri vererek zaferin kazanıldığı cümleleriyle Atatürk'ten dinlediği tarihsel açıklamaları okuyucuyla paylaşmıştır.[122]

2.5.4. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı

30. yılında tüm yurtta coşku içinde kutlandı. Cumhuriyet'in nasıl ilan edildiği, dönemin canlı tanıkları ve köşe yazarları tarafından basında işleniyordu. Ulus Gazetesi, Türk Milletinin Cumhuriyet Bayramını kutladığı ve Büyük Atatürk ile aziz şehitlerimizi saygı ile andığı yayında, kuruluşu öncesi ve sonrası ile şöyle özetliyordu:

Türk evlatlarının dört yıl boyunca kan akıtarak istiklaline kavuşturdukları bu vatanı, Cumhuriyet rejimi, yirminci asrın medeni ülkelerinden biri haline getirmiş, Türk Milletini, bütün dünyada sevilen ve sayılan bir cemiyeti olarak yükseltmiştir. Rejimin otuz yıl içine sığdırdığı inkılaplar bütün dünyaya örnek olmuş, bütün dünyanın gıptasını çekmiştir.[123]

Coşku ile kutlanan Cumhuriyet'in ilanının yıldönümünde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 30 yılın bilançosunu yapmış ve geldiğimiz noktadan övgü ile

---

[122] **Milliyet,** 30 Ağustos 1952.
[123] **Ulus,** 29 Ekim 1953.

bahsetmiştir. Memleketimizde demokrasinin ileri bir anlayışla uygulama sahası bulduğunu, milli gelirimizin, hayat standardımızın ve içtimai seviyemizin yükseldiğini söylemiştir. Kudretli ordumuzun modern silahları ile barışın teminatı olarak dış politikamızda bize itibar sağladığını belirten Bayar, nutkunu şu şekilde bitirmiştir:

"Şüphe yok ki, Cumhuriyetin her geçen yılı, bizim için yeni bir feyiz kaynağı olmaktadır. Milletimizin bu mesut günü, daima şerefle, neşe ile ve refah içinde idrak etmesini dilerken, Cumhuriyetin kurucusu, Türk'ün dahi evladı Atatürk'ün hatırasını hürmetle taziz eyler, büyük milletimizin bayramını tebrik ederim."[124]

Milli Bayramlarımız dışında Atatürk'ün Ankara'ya ayak bastığı 27 Aralık 1919 ile Ankara'nın başkent olarak kabul edildiği 13 Ekim 1923 tarihlerinin yıldönümleri basında kutlanmış, Atatürk anılmıştır. Zafer Gazetesi, Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin 35. yıldönümü kutlaması için yapılacak töreni, okuyucuları için ayrıntılarına kadar paylaşıyordu. Ankara baştanbaşa bayraklarla donatılacak ve gece aydınlatılacaktır. Ayrıca Radyo, sabahtan itibaren özel bir program tatbik edecek ve 16.30'da Türk Ocağı'nda başlayacak töreni naklen verecektir.

Törenin diğer senelere nazaran daha parlak geçebilmesi için Türkocağındaki etkinlikler genişletilmiştir. Saat 10.00'da Anıtkabir'de saygı duruşunda bulunulması ve kabre çelenk konulması ile başlayacak tören, bir dizi etkinlik ve konuşmadan sonra Hasanoğlan ekibinin gerçekleştireceği gösteri ile bitiyordu.[125]

Ankara'nın Başkent olarak kabul edilişinin 30. yıldönümü büyük bir törenle kutlanmıştı. Sabah saat 9'da Atatürk'ün geçici kabrini ziyaret ile başlayan tören, gece fener alaylarıyla devam etmiştir.

2.5.5. 10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü

Milli bayramlarımız ve diğer özel günlerden ayrı olarak hususiyeti olan bir gündür. Atatürk'ün vefat etmiş olduğu bu günde tüm yurda yayılan matem havası basına yansımıştır. Basında, Atatürk'ü anmak için gerçekleşen tören haberleri dışında, Atatürk'ün hayatından kesitler de sıklıkla paylaşılırdı. Özellikle Atatürk'ün naaşının Anıtkabir'e nakledildiği 10 Kasım 1953 tarihi basında büyük yankı

[124] **Zafer,** 30 Ekim 1953.
[125] **Zafer,** 27 Aralık 1954.

uyandırmıştır. Nakil programı ve etkinlikleri Türk basını, düzenli olarak her gün okuyucuları için paylaşmıştır. Yine bu tarihte basında Atatürk hakkında hatıraların paylaşılmasının diğer yıllara nazaran misliyle arttığını görüyoruz.

"Atatürk'ün Doğum Günü", "Atatürk'ün Son Sözü", "Atatürk ve İnkılapları", "Atatürk'ün İktisadi Düşünceleri", "Devlet Adamı Atatürk", "Atatürk'ün Doğduğu Ev" ve daha birçok Atatürk'e dair anı gazete sütunlarını doldurmuştur.[126]

[126] **Milliyet,** 10 Kasım 1953; **Ulus,** 10 Kasım 1953; **Vatan,** 10 Kasım 1953; **Zafer,** 10 Kasım 1953.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE ATATÜRK DEVRİMLERİNE KARŞI TUTUMU

I.Ezan Üzerinden Dil Yasağının Kaldırılma Süreci

1.1. Ezanın Arapça Okunmasına Geri Dönüş

Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk Türkçe ezan, Atatürk'ün emriyle 3 Şubat 1932'de Ayasofya Camii'nde teravih namazından sonra okunmuştur. Camilerde hutbelerin Türkçe okunması uygulaması ile ezanın da Türkçe okunması uygulaması kısa zamanda tüm yurda yayılmıştır. Ezanın, Arapça okunması ise yasaklanmıştır.[127]

Ezan ve kametin, Türkçe okunması mecburiyeti getirildiği halde, yasağa çoğu kişinin uymadığı görülmüş ve 1941 yılında Türk Ceza Kanunu'na *"... Arapça ezan ve kamet okuyanlar 3 aya kadar hafif hapis ve ya 10 liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar"* hükmü eklenerek, ezanın yalnızca Türkçe okunması sağlanmaya çalışılmıştır.[128]

Ezanın Arapça okunmasını yasaklayan kanun ve Arapça ezan okuyanların cezaevlerine atılmaları, halk arasında kötü karşılanıyordu. 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla halk, ezan konusunda ki muhalefetini daha açıktan yapmaya başladı. Demokrat Partililer halkın Arapça ezan isteğine seçimlerden sonrası için yeşil ışık yakıyor fakat kesin bir şey söylemiyorlardı.

1950 seçimlerinin üzerinden fazla zaman geçmeden Başbakan Adnan Menderes'in; *"Dinin siyasete karıştırılmamak ve dini ibadetler amme nizamına ve umumi adaba aykırı olmamak şartıyla herkes dini vecibe ve ibadetlerini serbestçe yerine getirmesi, vicdan hürriyeti icabıdır"* sözleri ezanın tekrardan Arapça okunabileceği olarak algılandı.[129]

Ezanın, Arapça okunma yasağı kalkmadan, yurdun çeşitli yerlerinden haberler gelmeye başladı. Türk basını, yasağın kalkacak olmasına yoğun ilgi gösterdi. Laiklik ile bağdaşıp, bağdaşmayacağı gazetelerde uzun uzun tartışılıyordu.

---

[127] Ed. Ahmet Özgür Türen, **57 Yıl,** Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s. 256.
[128] Kocaçimen, **a.g.e.**, s. 36.
[129] Toker, **DP'nin...,** s.50.

Vatan gazetesi*; "Adnan Menderes kabinesinin laikliğe dokunmak şöyle dursun, tam laikliğe göre hareket ettiğini*" iddia ediyordu.

Adana'da ise halk, Arapça ezana müsaade edileceği haberini alaka ile takip etmiş, başbakanın beyanatından cesaret alanlar, Arapça ezan okumaya başlamışlardır. İlk hadise Hasanağa Camii'nde yatsı namazının Arapça okunmasıyla başlamış ve yasak henüz yürürlükte olduğu için müezzin hakkında tahkikat başlatılmıştı. [130] Buna benzer haberler ileri ki günlerde de gelmeye ve basında yer almaya devam etti.

Konya'da Yakup Ünal adlı bir şahsın mescitte Arapça ezan okuduğu için yakalanarak, adalete teslim edildiği, Sirkeci'de bir meyhanede ise adamın birinin sahneye çıkarak Arapça ezan okuması sebebiyle, jandarma ve polisin adamı karakola götürdüğü haberi yer alıyordu.[131]

Başbakan Adnan Menderes'in Atatürk'ün laiklik ilkesi konusunda beyanları ve yorumlayışı tartışmaları beraberinde getirdi. Başbakan Menderes; *"Büyük Atatürk, taassup zihniyeti ile mücadele etmek lüzumunu hissetmişti. Ezanın Türkçe okunma mecburiyeti de böyle bir zaruretin neticesi olarak kabul edilmelidir. Zamanında çok lüzumlu olan bu mecburiyeti ve diğer tedbirlerle birlikte bugünün hür Türkiye'sine zemin hazırlamıştır"* [132] açıklamasıyla ezanın üzerinde ki dil yasağının artık kalkabileceğini vurguluyordu.

Menderes'in ezan konusunda açıklamaları gazete köşe yazarlarını da harekete geçirdi. Nadir Nadi, ezanın hangi dilde ve nasıl okunması gerektiği tartışmasının din adamlarınca mühim bir hadise sayılabileceğini, fakat din ile devlet işlerini birbirinden ayırdığını iddia eden bir yönetimin ezan konusunu ele almasını tuhaf karşılıyordu.

Ezan meselesini laiklik cephesinden ele alan Menderes'in hareket noktasını yanlış seçtiğini, Demokrat Parti'nin fes giyilmesine ve Arap harfleri kullanılmasına ileride müsaade edeceğini söyleyenlerin şimdiden ortaya çıktığını belirtiyordu. Nadir Nadi köşe yazısını; *"Yok eğer sahiden laik bir cemiyet seviyesine ulaştığımızdan şüphemiz varsa, Atatürk yasaklarından bir tekine olsun dokunmaya kendimizde hak*

[130] **Vatan**, 7 Haziran 1950
[131] **Vatan**, 13 Haziran 1950
[132] **Milliyet**, 5 Haziran 1950

görmemeliyiz. Çünkü ancak o yasaklar sayesindedir ki, gerçek vicdan hürriyeti bu memlekette kök salabilecektir" cümleleriyle bitirerek tavrını net bir şekilde ortaya koyuyordu.[133]

Milliyet Gazetesi köşe yazarı Ali Naci Karacan ise Menderes'in açıklamalarına olumlu bir tavırla yaklaşıyordu. Atatürk'ün bazılarının zannettiği gibi din düşmanı değil, laik biri olduğunu, ezanın Türkçe okunmasını isteyerek İslam'da bir reform hareketine girişmediğini, ezanın ister Türkçe ister Arapça okunsun, Müslümanlara ibadet vakitlerini bildiren bir tebliğ vasıtası bir davet olduğunu yazıyordu. Ezanın Arapça okunmasında hiçbir mahsur bulunmadığını, Başbakan Adnan Menderes'in açıklamalarının gayet yerinde olduğunu belirtiyordu.[134]

Ezanın Arapçaya çevrilmesi için hazırlanan kanun tasarısı, 13 Haziran 1950 günü DP Meclis Grubu'nda görüşüldü. Başbakan Menderes, *"ezan üzerinde ki yasağın faydasız ve aynı zamanda laikliğe aykırı…"* olduğu açıklamasıyla, tasarının gündeme alınmasını, tartışılmasını ve bir sonuca varılmasını rica etmiştir.

Başbakanın açıklamasından sonra ilk söz alan Sadri Maksudi Arsal; laikliğin yeterince anlaşılmadığını söylemiş, laikliğin devletin vasfı olduğunu, vicdan sahasına ve din işlerine müdahale etmemesi gerektiğini, ezan kanununun geçici bir tedbir olduğunu ve bunu Atatürk'ün inkılap prensiplerinden saymanın Atatürk'ü küçültmek olacağını belirtmiştir.[135]

Ardından söz alan Afyon Milletvekili Kemal Özçoban; ezanın Türkçe veya Arapça okunmasından ziyade ibadetin tam manasıyla yerine getirilmesinin mühim olduğunu açıklamış, Arapça ezana müsaade edilmesiyle birlikte irticaa ve yobazlığa kesinlikle izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Bu hususta Büyük Millet Meclisi'nin tedbirler alabileceğini konuşmasına eklemiştir.[136]

Diğer söz alan Milletvekilleri de ezan üzerideki dil yasağının kalkması lehinde açıklamalar yapmış, aleyhte söz alan olmamıştır. Sonuç olarak DP Meclis

---

[133] Nadir Nadi, **Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar,** Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, s.s. 9-10.
[134] **Milliyet**, 6 Haziran 1950.
[135] **Yeni Asır,** 14 Haziran 1950.
[136] **Ulus,** 14 Haziran 1950.

Grubu'nda ezanın Arapça okunmasını yasaklayan hükümlerin kaldırılması kararı alındı ve hazırlanan kanun tasarısı 14 Haziran 1950'de Meclis'e sunuldu.[137]

Ezan üzerinde ki dil yasağının kalkması hakkında hazırlanan kanun tasarısına muhalefete geçen Cumhuriyet Halk Partisi'nin nasıl bir tavır takınacağı, merak ediliyordu. CHP Trabzon Milletvekili Cemil Reşit Eyüboğlu söz alarak partisinin görüşünü açıkladı:

"Milli devlet politikası, mümkün olan her yerde Türkçenin kullanılmasını emreder Türk Vatanında ibadete çağırmanın da öz dilimizle olmasını bu bakımdan daima tercih ettik.

Türkçe ezan, Arapça ezan mevzuu üzerinde bir politika münakaşası açmaya taraftar değiliz. Millî şuurun bu konuyu, kendiliğinden halledeceğine güvenerek Arapça ezan meselesinin ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacağız" demiş ve CHP'nin tasarıya karşı muhalif olmadığını ifade etmiştir.[138]

Bağımsız Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu söz alarak; *"Atatürk'ün de bugün sağ olsaydı hiç şüphesiz, Allah Kanunu'nun Türkçeye çevrilmesine imkan olmadığını belirten din bilginlerinin aldığı karara uyarak ezanı din diliyle okutacağını, İslam Dini'nin camilerde ancak din dili ile olabileceğini, ülkedeki seçmenin yüzde doksan sekizinin kendilerinden böyle istediğini"* belirterek, bu uygulamayı gerçekleştiren Menderes hükümetine teşekkürü borç bilmiştir.[139]

DP'li milletvekili Talat Vasfi Öz, ezanın Türkçe okunmasını ve 1941 yılında çıkarılan yasayla Arapça okuyanların cezalandırılmasını eleştirdi. Öz'ün *"Ezana taalluk eden müdahalenin kaldırılması hadisesi de Ramazanımızın arifesi olan mübarek bir cuma gününe tesadüf ediyor. Buna da bilhassa işaret etmek isterim"* cümleleri ise laikliğe aykırı bulunarak Demokrat Parti sıralarından bile protesto edildi.[140]

---

[137] Kocaçimen, **a.g.e.,** s.s 37-38.
[138] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C:1, 9. Birleşim (16.06.1950), s. 182.
[139] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C:1, 9. Birleşim (16.06.1950), s. 183.
[140] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C:1, 9. Birleşim (16.06.1950), s. 184.

DP'liler, CHP'li milletvekillerinin tasarıya ret oyu vereceklerini düşünürken CHP'nin aleyhte bulunmayacağını açıklaması ile oylamaya geçildi. Üç maddelik tasarının maddeleri ayrı ayrı oylandı ve çoğunluk kabul oyu kullandı.[141]

Kanun tasarısının meclisçe kabul edilmesiyle ezan üzerinden dil yasağı kalkmıştı.[142] Yani müezzin, ezanı isterse Arapça isterse Türkçe okuyabilirdi. Fakat yasa çıkar çıkmaz İstanbul müftülüğü bekçiler vasıtasıyla bütün başmüezzinlere *"ezan Arapça okunacak"* talimatını verdi.[143]

1.2. Ezanın Arapça Okunmasının Toplum ve Basın Üzerindeki Yankısı

Ezan üzerinden dil yasağının kalkması ve okunan Arapça ezanlar büyük yankı uyandırdı. Zafer Gazetesi halkın gösterdiği ilgiyi gayet canlı bir şekilde okuyucuya yansıtıyordu:

"Arapça ezan yasağının kaldırılması bütün yurtta olduğu gibi şehrimizde de büyük memnuniyet uyandırmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesi Ramazanın ilk gününe rastlaması sevinci bir kat daha arttırmış ve işe bir hususiyet vermiştir. Kanun, Reisicumhur tarafından tasdik edilmiş ve dünkü resmi gazete ile de yayınlanmıştır.

Ayrıca dünden itibaren ezanın Arapça okunması serbest olduğu başbakanlık tarafından valiliklere telgrafla bildirilmiştir.

Halk, ezanın ilk defa Arapça okunmasını camilerin civarına toplanarak büyük bir sevinç ve heyecanla dinlemiştir."[144]

Şevket Süreyya Aydemir; ezanın Arapça okunması ile köy, kasaba minderlerinde, vaiz kürsülerinde Adnan Menderes için hayır duaları okunduğunu belirtir. Aydemir'e göre; bu karar, Meriç'ten Ağrı dağına kadar köylerde ve kentlerde yankı yapmıştır.[145]

---

[141] Ed. Dilşen İnce Erdoğan - Talip Kabadayı - Hüseyin Üreten - Gülay Gündeay, **Türk Tarihinde Adnan Menderes C.2,** Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, Aydın, 2012, s. 576.
[142] "Arapça Ezan kamet okuyanlar hakkında cezai hükümetin kaldırıldığı", Cu**mhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** Fon Kodu: 30.1, Yer No. 51.306.2, s. 1.
[143] Toker, **DP'nin…,** s. 51.
[144] **Zafer**, 18 Haziran1950
[145] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam C.3,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.s. 65-66.

Başbakan Adnan Menderes'e üniversite gençlerinin tebrik ve teşekkür telgrafları da geliyor ve basında yayınlanıyordu. Yeni Sabah Gazetesinde yer alan telgraflardan birini örnek gösterebiliriz:

"Bütün İslam aleminin, Müslüman Türk Camiasının ve Türk gençliğinin en derin sevgi ve muhabbetini kazandıran Ezanı Muhammedi'nin aslı şekline müsaade ile Demokrasinin kabul ettiği hakiki vicdan hürriyetine doğru ilk adımı atmış olan Başbakanımızı biz İstanbul Üniversitesi Gençliği de bütün ruhumuzla tebrik ederken, vatan, millet ve din hizmetinde hayırlı muvaffakiyetler diler, samimi hürmet ve selamlarımızı arz ederiz."[146]

Sebilürreşad dergisi ise ezanın Arapça okunacak olmasından dolayı İslami kesimin duyduğu sevinci canlı bir şekilde yansıtıyordu:

"Türk Milleti; hasret çektiğine kavuştu. Yalnız minareler şehri İstanbul'un yüzlerce cami ve mescidinden değil, Türkiye'nin her bucağındaki minarelerden sünneti seniyenin bütün elfaz ve ibaretiyle, haşmet ve azametle semalara yükseltilmesi müyesser oldu. Allah Tealanın müminlere teşhiri bununla da zahir oldu. Halik; hakkın batılı yendiğini ve yeneceğini bize müjdelemişti. Hamdüsenalar olsun!"[147]

Kimi çevrelere göre ise Demokrat Parti, bu uygulama ile Atatürk devrimlerine ihanette bulunmuş ve irtica yolunu açmıştı. Hatta kısa zaman sonra Atatürk heykellerine saldırıların olması ve Ticani tarikatının faaliyetlerini arttırması, yeni hükümetin gerici çevrelere yumuşak davranışıyla açıklanmıştır. Ezan üzerinde ki yasağın kalkması, gerici çevrelere yüz verdiği ve cesaretlerini arttırdığı şeklinde yorumlanmıştır.

Celal Bayar, ileri yıllarda bu konuda kendilerine yöneltilen eleştirilere şu şekilde cevap vermiştir:

"Atatürk, dil ve tarih üzerindeki çalışmalarıyla, ezanın Türkçe okunması üzerindeki düşüncesine deney niteliğinde başlamıştır… Atatürk daha sonraları İslam dinine getirmek istediği reform ile laik devlet fikrini bağdaştıramadığı için, işi bu noktada bırakmış, daha ileriye götürmemiştir."

---

[146] Ed. Erdoğan- Kabadayı- Üreten- Gündeay, **a.g.e.,** s. 579.
[147] **Sebilürreşad,** C.4, S. 83, Temmuz 1950

Celal Bayar, Cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde bu tezat durumu ortadan kaldırdıklarını, aynı zamanda CHP'nin de destek verdiğini fakat aradan uzun yıllar geçmesine rağmen kendilerini, gericilikle suçlamaya devam ettiklerinden yakınmıştır.[148]

Demokrat Parti'nin ezan üzerinden dil yasağını kaldırması, İslami kesime cesaret vermiştir. Önemli bir İslami yayın organı olan Sebilürreşad, sevincini ve geçmiş döneme kinini şöyle gösteriyordu:

"Atatürkçüler bunu asla affetmeyeceklermiş. Elinizde ise Atatürk'ü mezardan çıkarınız da darağaçlarını tekrar kurunuz. Allahu ekber diyenlerin dillerini koparınız. Fakat artık hiçbir zaman bugünü göremeyeceksiniz. Demokrasi, zulüm ve istibdadı ebediyen kara topraklara gömülmüştür"

Ankara Hacı Bayram Camisi imamı da, ezanın Arapça okunması kararının alınmasının verdiği cesaretle, CHP'lilerin Fransa'dan bile daha çok kafir olduğu, çeyrek yüzyıllık cumhuriyet ve inkılap hareketinin buna sebep olduğunu ileri sürüyordu.[149]

Atatürk'ün devrimlerinin birer birer yıkıldığını, Halk Partisinin dağılmak üzere olduğunu iddia eden bu yayın organı, geriye Latin Harfleri ile şapka kanununun kaldığını ifade ediyor, ezan üzerinden dil yasağı ceza kanununun bir maddesi değiştirilerek nasıl kaldırıldıysa, bunlar da öyle kaldırılabilir şeklinde görüş bildiriyordu.[150]

Cemaat ve tarikatlar ile İslami yayınlar başlangıçta Demokrat Parti'yi Cumhuriyet Halk Partisi içinden çıkan, laiklik ve devrimler konusunda ondan farkı olmayan bir kuruluş olarak görmüşlerdi. Fakat kısa süre sonra kötünün iyisi diyerek DP'yi desteklemişlerdir.[151] Arapça ezana müsaade edilmesi ile İslam'ı kurtaran parti, Müslüman Partisi gibi unvanlarla iktidar partisini anmışlar daha fazla dini taviz koparmaya çalışmışlardır. DP'nin ezan üzerinde ki niyeti ne olursa olsun İslamcı kesim tarafından bir ödün olarak görüldüğü ve daha fazla serbestlik istedikleri ortaya çıkmıştır

---

[148] Bayar**, a.g.e,** s.s. 111-112.
[149] Çağlar Kırçak, **Türkiye'de Gericilik (1950-1990),** İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 29.
[150] **Sebilürreşad,** C.4, S. 84, Temmuz 1950.
[151] Taner Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 115.

II. Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması ve Hazineye Devri

2.1. Atatürk'ün Vasiyeti Üzerine Süren Tartışmaların Kamuoyuna Yansımaları

Atatürk, Latife Hanım ile evliliğinin son bulmasının ardından mirasını milletine bağışladığını vasiyet etmişti. Kişisel kazancının yanında ziyaret ettiği çok sayıda şehirde belediyelerin bina ve toprak hediye etmeleri sonucunda üzerinde büyük bir mal varlığının biriktiğinin farkında olan Atatürk, vefat etmesi durumunda üzerinde mal varlığının mirasçılarına geçmeden devlete ve millete kalmasını arzulamıştır.[152]

1938 yılının Eylül ayında Atatürk, hastalığının artması üzerine vasiyetnamesine yeni bir şekil vermek istedi. Atatürk, karnı delinerek su alınma operasyonunu önemli ve tehlikeli gördüğü için Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ı çağırarak mal varlığının listesinin yapılmasını istemiştir. Soyak'ın hazırladığı listeyi inceleyen Atatürk, vasiyetnamesini hakkında düşündüğü esasları Hasan Rıza Soyak'a not ettirmiş ve sonrasında hazırlanan taslak üzerinde gerekli gördüğü değişiklikleri yaparak vasiyetnamesini kendi el yazısı ile yazmıştır.[153] Vasiyetnamenin metni şu şekildedir:

Malik olduğum bütün nukut ve hisse senetleri ile Çankaya'daki menkul ve gayrimenkul emvalimi Cumhuriyet Halk Partisi'ne atideki şartlarla terk ve vasiyet ediyorum:

1- Nukut ve hisse senetleri şimdiki gibi İş Bankası tarafından nemalandırılacaktır.
2- Her seneki nemadan, bana nispetleri şerefi mahfuz kaldıkça, yaşadıkları müddetçe, Makbule'ye ayda bin, Afet'e sekiz yüz, Sabiha Gökçen'e altı yüz, Ülkü'ye iki yüz lira ve Rukiye ile Nebile'ye şimdiki yüzer lira verilecektir.
3- S. Gökçen'e bir ev alınabilecek ayrıca para verilecektir.

---

[152] Tefsire Güneş, " Demokrat Parti Dönemi Atatürk İmajı (1950- 1960)", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)** , İstanbul, 2012, s. 34.
[153] Gültekin Kamil Birlik, "Makbule Atadan'ın Mustafa Kemal Atatürk'ün Mirasına Yaklaşımı" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 31, S.92 (2015) s. 84.

4- Makbule'nin yaşadığı müddetçe Çankaya'da oturduğu ev de emrinde kalacaktır.
5- İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksel tahsillerini ikmal için muhtaç oldukları yardım yapılacaktır.
6- Her sene nemadan mütebaki miktar yarı yarıya, Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir.[154]

Demokrat Parti iktidarının ilk dönemlerinde Milletvekili Süreyya Endik, Halk Partisi'nin muhalefet görevini başarmasına imkan olmadığını, Atatürk'ün ölümünden sonra işi tamamen diktatörlüğe döktüğünü belirten bir konuşma yapmış, Atatürk'ün vasiyetnamesi konusunda Meclis'e dört maddelik bir soru önergesi vermiştir. Süreyya Endik, vasiyetname hakkında bilgisi bulunan kişilerden şu konulara açıklama getirilmesini istiyordu:

1- Atatürk, vasiyetnamesini hazırlarken hastalığının tesirinden sıyrılıp, sıyrılamayacağının,
2- Bu hususta tedavi eden doktorların kanaatlerine müracaat edilip, edilmemiş olduğunun,
3- Bu hususların dışında olarak vasiyetnamedeki *"İnönü'nün çocuklarının yüksek tahsil için muhtaç oldukları para"* kaydının o zaman için ne mana ifade ettiğinin,
4- Vasiyetnamenin normal şartlar altında tanzim edilmediği kesinleşirse, kız kardeşi Makbule Hanım ayrı olarak, emvalin menşei itibariyle Maliye Bakanlığı'nın diğer kişilerden bırakılan mal varlığını geri isteme konusunda kendini yetkili görüp, görmediğini soruyordu.[155]

Bu iddialara Hasan Rıza Soyak, *"Son dakikaya kadar zekası bir saat gibi tıkır tıkır işlemiştir"* diyerek Atatürk'ün vasiyetnamesini bilinci yerinde iken yazdığını belirtirken, Nihat Reşat Belger ise *"Fikri de tefekkür kabiliyeti de yerinde idi"* cümlesi ile cevap vermişti.[156]

Atatürk'ün vefatına yakın şuurunun yerinde olmadığı ve vasiyetnamesinin iptalinin istenmesi tepki çekti. CHP'li Tayfur Sökmen; vasiyetnamenin

---

154 Der. Hulusi Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul , 2013,.s.s. 642-643.
155 **Vatan,** 1 Ağustos 1951.
156 **Vatan**, 2 Ağustos 1951.

müsveddesinin Atatürk'ün el yazısı ile olmasından başka 14 Eylül 1938 tarih ve 9597 numaralı kararname ile bizzat kendisi tarafından onaylanarak, imza edildiğini ifade etmiştir.

"Şuuruna sahip olmadığı söylenen bir devlet başkanı nasıl olur da vasiyetnamesinin suretini kendi yazar, hazırlar ve imza kor?" sorusunu soran Tayfur Sökmen; Süreyya Endik'in verdiği soru önergesi ve beyanatı, iyi olmayan bir hissin tesiri altında mantıktan mahrum, hak ve hakikatten bağımsız olarak değerlendirmişti.[157]

Zafer Gazetesi; *"Atatürk'ün vasiyetnamesini yazarken şuuruna sahip bulunmadığı ve Hindistan'dan gelen paraları tasarrufuna geçirdiği hakkındaki iddialar, bazı insanların kolay ve ispat edilemez sözlerle güya bir şöhret temin etmeye yeltenmelerinden başka bir şey değildir. Türk Milleti bütün bunların mahiyetini çok iyi takdir etmekte ve bu nevi asılsız, yersiz isnatlarda bulunanlara daima en yerinde notu vermektedir"* cümleleri ile tepkisini göstermiştir. Atatürk'ün yüksek şahsiyetinin küçük politika mevzularına ve şahsi şöhret arzularına alet edilmemesini, toplumun bundan ancak üzüntü duyacağını belirtmiştir.[158]

Atatürk'ün vasiyetnamesinin iptalinin istenmesi ve Hindistan'dan gelen paraları tasarrufuna geçirdiğine iddiasına en sert tepki gösterenlerden biri de Üniversite Talebe Birliği olmuştur. Yayınladıkları tebliğde; bu iddiaları nefretle karşıladıklarını ve Atatürk'ün şuurunun yerinde olmadığını iddia edenlerin utanmasını ve kendi şuurlarının yerinde olmadığının farkına varmalarını istemişlerdir.[159]

2.2. Halkevlerinin Kapatılma Süreci ve Kamuoyu

Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerini kazanmasının üzerinden fazla zaman geçmeden Cumhuriyet Halk Partisi'nin mal varlığı ile Halkevleri'nin durumu tartışma konusu oldu. Atatürk'ün vasiyetnamesi de tartışma konusu olmuş, CHP'ye bıraktığı mirasın geri alınması istenmişti.

---

[157] "*Atatürk'ün Adını Rahat Bırakınız*" **Ulus,** 11 Ağustos 1951.
[158] "*Atatürk'ü Artık Rahat Bıraksınlar*" **Zafer**, 12 Ağustos 1951.
[159] **Ulus,** 12 Ağustos 1951.

Halkevleri, halkın eğitimi ve gelişmesine yardımcı olmak amacıyla 19 Şubat 1932 yılında kuruldu. Etkinlikleri ise dokuz grupta toplandı: 1- Dil, tarih, edebiyat, 2- Güzel sanatlar, 3- Temsil, 4- Spor, 5-Sosyal hayat, 6- Halk dershaneleri ve kurslar, 7-Kütüphane ve yayın, 8-Köycülük, 9- Müze ve tarih.[160]

CHP Genel Sekreteri Recep Peker, Halkevleri'nin kuruluşu ile hedeflenen amacı açık bir şekilde belirtilmekteydi:

“"Cumhuriyet Halk Partisinin Halkevleri ile takip ettiği gaye, milleti şuurlu, birbirini anlayan birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmaktır."[161]

Dokuz ayrı kol biçiminde örgütlenen Halkevleri'nde en önde dil, tarih ve edebiyat geliyordu. Cumhuriyet rejiminin uluslaşma süreci açısından çok önemli gördüğü dil, tarih ve edebiyat bu çatı altında ortak ele alınarak, ulusal bütünlük yaratmak hedefleniyordu. Bu kolla halkın bilgisinin arttırılması dışında yurt sevgisinin, yurttaşlık anlayışının yükselmesi isteniyordu. Ayrıca dil devriminin gelişmesi amacıyla güzel yazı ve söz söyleme yarışmalarının düzenlenmesi, dergi ve benzeri yayınlarla Türk dilinin gelişmesi için çalışmak ile halkı bilinçlendirmek de bu kolun görevleri arasındaydı.[162]

Kısa zamanda halkın gelişiminde büyük etkisinin olduğu görülen Halkevleri, toplum tarafından da rağbet gördü. 1950 yılında 63 ilde 477 Halkevi ve 4322 Halkodası faaliyet halindeydi.

Tek parti döneminde parti ile devletin iç içe olduğu zaman zarfında kurulan Halkevleri, CHP'ne ait bir kuruluştu. Açılan Halkevleri'nin yönetim ve denetim görevleri partinin il idare kurullarına verilmişti. Bütçe ise devlet hazinesinden sağlanmaktaydı.[163]

Tek parti devrinde bu durum normal karşılanmaktaydı. Halkevleri, özel bir yasa ile kurulmadığı için doğrudan doğruya bağış ve ödenti toplayamamışlar, mülk

---

[160] Toker, **DP'nin,..,**, s 138.
[161] Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** S. 23, (1999), s. 268
[162] Anıl Çeçen, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri,** Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s.s. 124-125.
[163] Toker, **DP'nin…,** s. 139.

edinememişlerdir. Gelen tüm yardımlar ve katkılar CHP kanalı ile yapılmaktaydı ve taşınmazlar da CHP üzerine kaydedilmişti.

Çok partili hayata geçilmesi ile Halkevleri'nin mevcut durumu devam ettirilemezdi. Bütün milletin parasıyla kurulmuş olan Halkevleri, yalnızca bir partiye ait ve onun idaresinde kalamazdı. Bu nedenle CHP, 1947'de gerçekleşen kurultayında aldığı kararla Halkevleri'ni partiden ayırdı. Fakat alınan bu karar kağıt üzerinde kalmış, uygulamaya geçilmemiştir.[164]

Halkevleri'nin bu durumu 1949 yılında meclise getirilerek, Demokrat Parti milletvekilleri tarafından eleştiri konusu oldu. DP Afyon Milletvekili Hasan Dinçer, Halkevleri'nin CHP'ye ait bulunduğunu, ya ödeneklerinin kesilmesi ya da bu kuruluşların halka maledilmesi gerektiği üzerinde durdu. DP Manisa Milletvekili Muammer Alakant ise Halk Partisinin yararlandığı Halkevleri'ne devlet bütçesinden yardım yapmanın Anayasa'ya aykırı olduğunu ve bu kuruluşların hemen belediyelere devredilmesi gerektiğini ileri sürdü.[165]

Demokrat Parti milletvekillerinin Halkevleri konusunda getirdiği eleştirilere Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri söz alarak yanıt verdiler. CHP'li üyeler, Halkevleri'nin Türk ulusuna ait olduğu üzerinde duruyor, CHP'den ayrılması gerektiğini kabul ediyorlardı. Halkın gelişmesinde önemli bir kültürel misyonu olan Halkevleri'ni değişen koşullara uydurarak yeniden düzenlenmesi ve güçlendirilmesi gerektiğini belirten CHP'li vekiller, partilerinin Halkevleri konusunda hazırlıklarını muhalefette bulunan DP'li vekillere açıklıyorlardı.[166]

Demokrat Parti iktidarının başlaması ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin sahip olduğu servet ve Halkevleri'nin durumu tekrardan eleştiri konusu oldu. Türk Ocakları, Haziran 1950'de gerçekleşen toplantısında, 1931'de Halk Partisi tarafından 20-25 milyon değerinde menkul ve gayrimenkul mallarının gasp edildiğini iddia etti. Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes nezdinde teşebbüste bulunarak, zamanında CHP'ye bıraktıkları malları geri istemişlerdi.[167]

---

164 Güneş, **a.g.t.**, s.62.
165 Çeçen, **a.g.e.,** s.238.
166 **A.g.e.,** s.s. 239-241.
167 **Vatan,** 23 Haziran 1950.

1950 yılının Eylül ayında Maliye Bakanı Halil Ayan, *"Gerek hükümet ve mahalli idarelerden verilen paralarla temin edilmiş, gerek Türk ocaklarından devralınmış gayrimenkuller çıkarılırsa CHP'nin elinde fazla bir gayrimenkul kalacağını zannetmiyorum"* cümleleri ile CHP ve ona bağlı bulunan Halkevleri'ne yönelik bir çalışmanın iktidar partisi tarafından yürütüleceğinin işaretini verdi.[168]

Aynı tarihlerde Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu öğrenciler ile görüşmesinde, gençliğin müstakil bir binaya sahip olması gerektiğini, Halkevleri'nin "Gençlik Evleri" haline sokulması fikrinin inceleneceğini bildirmiştir.[169]

Halkevleri için devlet ve mahalli idareler bütçelerinden verilmiş olan paraların maliye müfettişleri tarafından incelenmesi kararı alındı. Maliye Bakanlığı, teftişin yalnız merkezle sınırlı kalmaması için, İstanbul, İzmir, Bursa, Mersin ve diğer mühim şehirlere de müfettiş gönderdi.[170]

21 Ekim 1950'de Demokrat Parti'nin istişare kongresinde söz alan Kars delegesi; Halkevleri'ne yerleşen CHP'nin birçok imkandan yararlandığını, DP teşkilatının müsait olmayan binalarda oturmak zorunda kaldığını söyleyerek, iki parti arasındaki mücadelenin normal ve eşit şartlarda yapılmadığını bildirmişti.[171]

İktidarı kaybeden CHP, Halkevleri gibi önemli bir destekten mahrum kalmak istemiyordu. DP iktidarı da, kamu olanaklarını CHP'ye ait bir kuruma aktarmak istemiyordu. Bu dönemde CHP'nin kurultayını Ankara Halkevi'nde yapması DP'deki rahatsızlığı daha da arttırdı.[172]

Halkevleri ve CHP'nin malvarlığı konusunda asıl önemli çıkışı Başbakan Adnan Menderes, Aralık 1950 tarihinde toplanan parti grubunda yaptı. Menderes, CHP iktidarında, vilayetten, hususi idare ve belediyelerden hatta köy bütçelerinden Halkevlerine yardım adı altında paraların aktarıldığını ve bu paraların hiçbirisinin bu iş için kullanılmayıp, doğrudan CHP'nin elinde kalmış olduğunu ifade etti. Başbakan, maliye müfettişlerinin yaptıkları incelemeler sonrası, CHP'nin belediye ve özel idarelerden 25 milyon, bütçeden 25 milyon olmak üzere toplam 50 milyon

---

[168] Fevzi Çakmak, "Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması" **History Studies International Journal of History,** C. 7, S. 3 (2015) s.2.
[169] **Milliyet,** 1 Eylül 1950.
[170] **Milliyet**, 18 Ekim 1950.
[171] **Milliyet**, 22 Ekim 1950.
[172] Hakkı Uyar, **Demokrat Parti İktidarında CHP (1950-1960),** Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 39

liralık bir harcama yaptığını, köy bütçelerinden alınan paranın hesabını çıkartmanın ise zor olacağını bildirmişti.[173]

DP Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Türk milletinin Atatürk'ün vasiyetnamesini bilmediğini iddia ederek bir soru önergesi verdi. Adalet Bakanı Halil Özyörük, önergeye cevap vererek Atatürk'ün vasiyetini açıkladı. Tekelioğlu tekrardan söz alarak, Atatürk ölmeden önce ona İsmet İnönü'nün vefat ettiğini söylediklerini, Atatürk'ün bu haber üzerine İnönü'yü sevmediği halde çocuklarına para bağışladığını iddia etti. [174] Ayrıca Atatürk'ün CHP'ye bıraktığı malların geri alınmasını ve Anıtkabir'in bu parayla yapılmasını teklif etti.[175]

CHP ile DP arasında geçici bir dostane ilişkinin başlaması üzerine konu gündemden düştü. Başbakan Adnan Menderes ve CHP Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu görüşerek bu meseleyi olaysız bir biçimde halletmek istedi. Varılan sonuç, Halkevleri'nin Atatürk yadigarı olarak muhafaza edilerek fonksiyonlarına devam etmesiydi. Ayrıca tesis haline getirilerek, devrin demokratik icaplarına göre yönetilmesinde anlaşıldı.[176] Fakat iki parti arasında ki bu görüşmeler DP tarafından uygulanmaya konmadı.

Halkevleri'nin mülklerine el konulmasına dair kanun tasarısı TBMM gündemine getirilmesi 1951 yılının Ağustos ayında oldu. Ara seçimlere az bir zaman kala CHP zor bir durumda bırakılmak istenmişti. [177] Başbakan Adnan Menderes, Büyük Millet Meclisi'ndeki söylevinde:

"Halkevleri, Halkodaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak, faşistvari telakki ve düşüncelerin mahsulüdür. Bunlar içtimai bünyemiz içinde tamamıyla abes, beyhude, geri ve yabancı uzuv halindedir" [178] diyordu.

---

[173] Çakmak, "Halkevlerinin Kapatılması… ", s.s. 2-3.
[174] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C: 3, 19. Birleşim (15 Aralık 1950), s. 244.
[175] **Zafer,** 16 Aralık 1950.
[176] Toker, **DP'nin…,** s. 143.
[177] Uyar, **Demokrat..,** s.73
[178] Halkevlerini faşistvari kuruluş olarak değerlendiren Menderes, 1932'de Aydın Halkevi'nin açılış nutkunda çok farklı cümleler kullanmıştır. *"Milletimizin yükselmesi yolunda her ihtiyacı gören ve sezen Büyük Gazi, içtimai hayatımızda, kültür hayatımızda, çok derin bir boşluğu ve çok şiddetli bir ihtiyacı görmüş, bu boşluğu dolduracak ve ihtiyaca cevap verecek bir tesis ve teşekkülün esasını kurmak, temellerini atmak şerefini de kazanmıştır"* demiştir. Ayrıca 15 yıl CHP Milletvekilliğinin yanında Halkevleri'nin müfettiş ve kurucularından biri olmuştur. Bkz: Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı,** Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993, s. 227.

Halkevleriyle ilgili olarak DP Meclis Grubuna verilmiş dört ayrı yasa teklifi bulunuyordu. Bunlar, birleştirilerek Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşının kanun teklifi haline dönüştürüldü. Tasarı şöyleydi:

"Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesih derneklere ait olup siyasi partilere terk edilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve hazineye idaresine dair kanun tasarısı."[179]

CHP, Halkevleri'nin varlığını sürdürebilmesi için hükümet ile uzlaşma yolları arıyor fakat DP, olumlu bir tavır göstermiyordu. İsmet İnönü, TBMM'de yaptığı konuşmada bu duruma işaret ederek:

"Halk Partisi'nin 1947 kurultayında Halkevleri'nin bir tesis yapılarak idaresini bırakmayı ilan ettiklerini fakat bunu gerçekleştirememelerinin başlıca sebebinin geçmişte de Demokrat Parti ile bir anlaşmaya varma imkanı bulunamaması olduğunu" ifade etti.[180]

Konuşmasının devamında İnönü, Türk Ocakları binalarının Halk Partisi'ne devredilmesinin Atatürk'ün zorlaması ile gerçekleştiği iddiasının gerçek olmadığını, Türk Ocakları'nın yetkili kişilerinin rızası ile gerçekleştirildiğini belirtti. Ayrıca eski Türk Ocakları'nın Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra Halk Partisi hükümetinin geniş yardım, teşvik ve alakası ile tüm memlekete yayıldığını, hazineden geniş yardımlar yapıldığını, Atatürk'ün şahsi yardımlarının ise hükümetin gayretini geçecek düzeyde olduğunu açıkladı.

İnönü, Türk Ocakları mallarının CHP'ye devredilmesinde Atatürk'ün zorlaması olduğu iddiasına da şu şekilde cevap vermiştir:

"Cebir ile mal gaspı suretiyle Atatürk'e tevcih olunan iftirayı reddediyoruz. Bu iftirayı bir kanun teklifi ile Türk mevzuatında tespit etmeyi protesto ediyoruz. Fertleri ve hükmi şahsiyetleri cebrederek onların emvalini almak bir suçtur. Böyle bir suç

---

[179] Toker, **DP'nin**…, s.145.
[180] Uyar, **Demokrat Parti…,** s.76

işlenmiş ise bu suçun mesulü Atatürk olamaz. Mesuliyet, zamanın Başvekili olarak bana teveccüh eder. Ben bu mesuliyetin hesabını vermeye hazır ve muktedirim."[181]

İnönü'nün bu cümlelerine kanun tasarısını hazırlayanlardan biri olan Refik Şevket İnce iktidar adına söz alarak cevap verdi. Eğer Af Kanunu çıkmamış olsa İnönü'nün yerinin Meclis kürsüsü değil hapishane olacağını iddia etti. Bir partinin ticaretle, iktisadi meselelerle meşgul olmaması gerektiğini belirten İnce, *"bizim Halk Partisi hem zeytincidir, hem fırıncıdır, hem fabrikacıdır, hem de meyhanecidir"*[182] diyerek kanun tasarısını savundu.

İnönü'nün Türk Ocakları üzerine yaptığı konuşmaya ise Hamdullah Suphi Tanrıöver, *"Türk Ocakları liderleri toplanmışlar, Türk Ocaklarının C. H. Partisine devrine müsaade etmişler. Asla arkadaşlar, böyle bir şey yoktur ve olmadı"* cümleleri ile cevap vermiştir. Atatürk'e karşı Türk Ocakları'nı Samih Rıfat, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sadri Maksudi Arsal ve Yusuf Akçura ile hep beraber sabaha karşı savunduklarını belirten Tanrıöver, gecenin sonunda fesih için imza toplandığını fakat kendisinin imzalamadığını söylemiştir.

Atatürk'e, *"Paşam, bu soframızdaki kararınızla Türk Ocaklarını feshetmek ve Cumhuriyet Halk Partisine devretmek çok garip olur. Hiçbir salâhiyetiniz yoktur. Kurultayı davet edelim, kararını o versin"* dediğini belirten Tanrıöver, konuşmasının devamında Türk Ocakları'nın tarihi misyonu üzerine uzun açıklamalarda bulunmuştu.[183]

6 Ağustos 1951 günü TBMM'de yapılan görüşmeler oldukça sert geçmiş ve uzun sürmüştür. Tasarı hakkında tartışmalar 7 Ağustos'ta devam etmiş, Cumhuriyet Halk Partisi oturuma katılmamıştır. DP'li Milletvekilleri özellikle İnönü ve CHP'yi hedef alan açıklamalarda bulundular.

Fahir Ağaoğlu, Cumhuriyet kurulurken nasıl padişahların malları millete geri verildiyse, demokrasi kurulurken de CHP'nin mallarının millete iade edilmesi gerektiğini savundu.[184] Mükerrem Sarol ise İnönü'yü Atatürk'ün adını kullanmakla suçlayarak şu ifadelerde bulunuyordu:

---

[181] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C: 9, 109. Birleşim (6 Ağustos 1951), s. 583
[182] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C: 9, 109. Birleşim (6 Ağustos 1951), s.s. 621-622.
[183] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C: 9, 109. Birleşim (6 Ağustos 1951), s.s. 615-619.
[184] Uyar, **Demokrat Parti…,** s.s. 80-81

“Arkadaşlar, daha dün burada muhalefet lideri Sayın İnönü'nün ne türlü konuştuğunu ve Atatürk'ün tarihî şahsiyetini müdafaa bahanesiyle ne kadar ustalıklı bir amme efkârı manevrasına giriştiğini hep beraber gördük… İnönü'ye göre birer inkilâp müessesesi olarak kurulan halkevleri eğer tasfiye edilecek olursa memleketi Ticaniler istila edecektir. Arkadaşlar, daha birkaç gün önce bu Mecliste milletin reyi ile milletin serbest tecelli etmiş rey ile kurulmuş olan bu Mecliste, gerek inkılaplara, gerek Atatürk'ün manevi şahsiyetine ve gerek bunların gayesini teşkil eden medeni inkişafımıza tevcih edilecek darbeleri önlemek üzere bildiğiniz kanun çıkmıştır. Demek ki, bu Meclis bu saydığım değerlere şuurla bağlıdır. Bunların sarsılmaz bir bekçisidir”[185]

DP’li Bahadır Dülger’de İnönü ve CHP’yi hedef aldı. Siyasi hayatını millet iradesine karşı durmakla geçirdiğini iddia ettiği muhalefet lideri İnönü için şu cümleleri kullandı:

“Kendi günahları yetişmiyormuş gibi, kendi işledikleri fiillerin hesabını açık alınla vermiş gibi, sanki Atatürk'ü tercim ediyormuşuz, sanki ona bir şey söylüyormuşuz, onun yaptığı fiillerde bir cürüm, bir suç arıyormuşuz gibi bir de ortaya çıkıyor, onun mesuliyetlerini kendi üzerine alacağını söylüyor. Bunu söylerken paralardan pullardan resmini, ismini sildiğini hatırlamıyor mu? Kabil olsaydı, onu tarihten silmek fırsatını ele geçirebilseydi, bunu da yapacaktı”[186]

Başbakan Adnan Menderes de Halkevleri’nin tesis haline getirilemeyeceğini belirterek İnönü’yü suçladı: *“Daima Atatürk'ün kanadı altında ve gölgesinde yaşamış olan bir siyaset adamının bugün Atatürk'ü kanadı ve himayesi altına alıyor görünmesi sadece gülünç bir tefahürden ibaret kalır”*[187]

8 Ağustos 1951’de Halkevleri’nin kapatılmasına neden olan tasarı Meclis’te 340 lehte oy ile kabul edildi. Yasa, 11 Ağustos 1951 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.[188] Kanunun kabul edilmesinden sonra CHP

---

185 **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C: 9, 110. Birleşim (7 Ağustos 1951), s. 646.
186 **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: 9, 110. Birleşim (7 Ağustos 1951), s.s. 654-655.
187 **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C: 9, 110. Birleşim (7 Ağustos 1951), s. 663.
188 Miraçhan Yılmaz, “Bir Modernleşme Projesi Olarak Halkevleri”, **Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** S. 62 (2018), s. 411.

İstanbul il yönetimi, kanunu veto etmesi için Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a telgraf göndermiş fakat bu talep kabul edilmemiştir.[189]

Halkevleri'nin kapanması ve mallarının hazineye devredilmesi ilişkin haberler basında fazla yer bulmamıştır. Birçok Halkevi binası valiliklerin emrine verilerek, hastane, okul ya da toplantı mekanları haline dönüştürülmüştür. Halkevleri'nde mevcut bulunan eşyalar ise kamu kuruluşlarına paylaştırılmıştır. Kütüphanelerde biriken kitaplar da, lise ve ortaokullara dağıtılmıştır.

Halkevleri'nin sahip olduğu, Cumhuriyet'in 19 yıllık dönemine ilişkin çeşitli film, belge, tablo, fotoğraf, afiş ve plaklarla, sayıları 600 bini aşan kitapların hangi kurum ve kuruluşlara verileceği ve nasıl kullanılacağı önceden belirlenmediğinden, birçoğu kaybolmuş veya fırsatçıların eline geçmiştir.[190] Sonuç olarak, Atatürk'ün kurmuş olduğu, halkın gelişmesinde büyük hizmetlerde bulunmuş bu kültür kurumu böylece tarih oldu.

2.3. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Geriye Kalan Mallarının Hazineye Devri

Demokrat Parti iktidarının ilk yılında CHP'nin eski meclis binasını boşaltmasını istemiş, Atatürk Müzesi olarak kullanacaklarını duyurmuştu. Aynı zamanda CHP'nin tek parti devrinde edindiği malların da ellerinden alınacağı dillendirilmekteydi. CHP'nin sahip olduğu mallar iki aşamada tasfiye edildi. İlk olarak 8 Ağustos 1951'de çıkarılan kanunla Halkevleri kapatılarak, CHP'nin bu yolla üzerine geçen mallara el konulmuştu.

İktidar partisi, CHP'nin elinde kalan mallarla ilgili hemen harekete geçmedi. DP, muhalefete karşı tasfiye işini koz olarak kullanıyordu. Bazı DP Milletvekilleri, CHP'nin zimmetinde 7 milyon lira bulunduğunu, bu paranın mahkemelere gidilmeksizin, özel bir yasa çıkarılarak CHP'den tahsilini talep ediyordu. CHP, bu talebe tepki göstererek, muhalefetin uydurma borçlar çıkarılarak yok edilmek istendiğini cevabını verdi.

CHP'nin kasasında bütün hesaplar yapıldıktan sonra 338 bin lira olduğu belirlendi. Eğer bu para talebinde bulunulursa CHP, ödeyemeyeceği bir borcun altına

---

[189] Uyar, **Demokrat Parti…,** s. 82.
[190] Çakmak, "Halkevlerinin Kapatılması…", s. 10.

girmiş olacaktı.[191] Halk Partisinin muhalefet yok edilmek isteniyor çıkışına Başbakan Adnan Menderes şu şekilde karşılık verdi:

"Halk Partisini borçlandırmak bahis mevzuu olamaz. Halk Partisinin kendi mallarına el uzatmak diye bir mesele tasavvur ve tahmin etmiyorum… Zamanında mevcut kanunları hiçe saymak suretiyle edinilmiş iktisaplar varsa bunların hesaplarının mutlaka görülmesi lazımdır. Bu aynı zamanda istikbal içinde bir ibret dersi, bir müeyyide teşkil edecektir. Bu bakımdan bir hesap görme bahis mevzuu olur. Bu hesabı görmenin neticesi belli değildir. O halde, bu neticeden peşinen endişeye düşerek niçin bizi borçlandıracaksınız diyorsunuz."[192]

CHP'nin mal varlığı tartışmaları 1953 yılının son aylarında tekrardan gündeme geldi. İktidar, muhalefet partisini 1954 seçimleri öncesinde mali bakımdan güçsüz hale getirmeyi düşünüyordu. Nadir Nadi köşe yazısında bu duruma işaret ederek, DP Komisyonu'nun CHP malları konusunda rapor hazırladığını, komisyon raporunun DP grubunda görüşüldükten sonra bir karara varılması için Büyük Millet Meclisi'ne geleceğini belirtiyordu.

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği günden beri CHP'nin haksız iktisaplarından bahsettiğini fakat bu konu üzerinde bir türlü harekete geçmediğini, bu mallar bahsi ile CHP'nin tehdit edildiğini vurgulayan Nadi, iktidar ile muhalefet arasında bu konuda uzlaşmaya varılmasını istiyordu. İntikam duyguları ile hareket edilip, CHP'ye altından kalkamayacağı ağır borçlar yüklendiği takdirde demokratik rejimimizin felce uğrayacağını ifade ediyordu.[193]

CHP'den alınması beklenen mallar arasında Ulus Matbaası da vardı. İktidara karşı sert bir muhalefet güden Ulus gazetesi tepki çekmekteydi. Cüneyt Arcayürek, anılarında Nihat Erim'in, *"CHP'nin mallarını gaspedebilir ama Ulus'a dokunamazlar. Çünkü Ulus gazetesi Atatürk tarafından, onun verdiği sermaye ile kurulmuş, vasiyetinde de yer almış bir tesistir, yapamazlar, bunu yaparlarsa hukuka aykırı olur"*[194] dediğini belirtir.

---

[191] Toker, **DP'nin**…, s. 193.
[192] **Milliyet,** 29 Aralık 1952.
[193] Nadi, **a.g.e.,** s.s. 93-94.
[194] Cüneyt Arcayürek, **Yeni İktidar Yeni Dönem (1951-1954),** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985. s. 122.

8 Aralık 1953 tarihinde toplanan DP Meclis Grubu, CHP'nin mal varlığına el konulmasını içeren kanun teklifini onaylayarak, TBMM gündemine getirilmesi kararını aldı. Grup toplantısında bazı DP Milletvekilleri, kanun teklifine muhalif kalarak, CHP'nin halkın gözünde mağdur vaziyetine düşerek, itibar kazanacaklarını ifade ettiler. Partisinde tereddütlerin olduğunu gören Adnan Menderes söz alarak, Demokrat Parti kongrelerinde CHP mallarının hazineye iadesinin istendiğini ve bunları almanın milli bir görev olduğunu açıklayan uzun konuşma yaptı.[195]

Kanun tasarısı DP Meclis Grubu'nda görüşülmesinden sonra, 9 Aralık'ta Meclis'e gönderildi. CHP İstanbul İl Başkanı İlhami Sancar bir bildiri yayınlayarak tasarıyı eleştirdi. Bildiriye göre tasarı:[196]

1- Anayasa'ya aykırıdır.
2- İnsan Hakları Beyannamesi'ne aykırıdır.
3- Millet iradesine aykırıdır.
4- DP Tüzüğüne, vaatlerine ve beyanlarına aykırıdır.
5- Ana muhalefet partisini ortadan kaldırmayı ya da seçimler öncesinde felç etmeyi / çalışamaz bir hale getirmeyi amaçlamaktadır.
6- Bir hesabı değil, bir rejimi tasfiyeyi amaçlamaktadır.
7- Atatürk'ün vasiyetini iptal etmektedir.
8- DP genel başkanı ve ileri gelenlerinin resmi ve gayriresmi karar ve sözlerine aykırıdır.

Ulus gazetesi de tasarıya sert tepki gösterdi. Atatürk'ün Ulus Matbaası'nı CHP'ye verdiği senedi yayınlayarak, kanun tasarısını hukuk dışı tecavüz politikası ve CHP'yi soymak için girişilen teşebbüs olarak tanımlamıştır.

Ulus Matbaası'nın Atatürk'ün şahsi malı olduğunu, onun tarafından kurulup geliştirildiğini ve vefatından 5 ay önce yazdığı vasiyetinde CHP'ye bıraktığını, bu kanun tasarısı ile Atatürk'ün mirasının iptal edilmiş olduğunu okuyucularına bildiriyordu.[197] Başbakan Adnan Menderes, Ulus gazetesinin CHP'ye

---

[195] Çakmak, **Halkevlerinin Kapatılması…,** s. 13.
[196] Uyar, **Demokrat Parti…,** s. 88
[197] **Ulus,** 11 Aralık 1953.

bırakılabileceğini ve gazetenin her ahvalde çıkacağını söyledi. Atatürk'ün mirasının iptal edildiği iddiasını da reddederek şu görüşleri paylaşıyordu:[198]

"Biz Atatürk'ü birleştirici olarak muhafaza ettik. Onun aziz hatırasından faydalanmaya kalkmak doğru değildir.

Atatürk bir harabe içinde bulunan bu memleketi ele aldı ve bugünkü haline getirdi. Atatürk için mubah olacak şeyler başka faniler için mubah olamaz. O memleketi yoktan var etmiş, ayağı kaldırmıştır.

Biz Atatürk'ün vasiyetini iptal etmiyoruz. Onun vasiyetini iptal etmek aklımızdan geçmez."

CHP'nin mallarına el konulmasına yönelik kanun teklifi DP grubunca kabul edilmesinin ardından 11 Aralık 1953 günü 91 Demokrat Parti Milletvekilinin imzasıyla Meclis'e sevk edildi. Hazırlanan metin 14 Aralık 1953 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda görüşüldü ve 341 lehte 5 aleyhte oy ile kabul edildi.[199] DP Milletvekillerinin yer aldığı komisyonun hazırladığı rapora göre, CHP Genel Merkez hesapları ile Ankara, Bolu, Bursa, İstanbul, İzmir, Malatya, Maraş, Mersin ve Trabzon vilayetlerinin hesapları incelenmişti. Diğer şehirlerin hesapları daha sonra incelenecekti. İncelemeler neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştı:[200]

1- 1932-1950 yılları arasında parti tüzüğüne göre parti örgütlerinden 380.113 lira gelir elde edilmişti.
2- Partiye yapılan bağış miktarı ise1.180.254 lira idi.
3- Devlet bütçesinden alınan para 27.366.150 lira idi.
4- Genel başkanlıktan yani örtülü ödenekten 9.248.819 lira alınmıştı.
5- Halkevleri adına özel idareler, belediyeler, köy sandıkları ve belediye bankasından 21.014.522 lira aktarılmıştı.
6- Partinin elinde bulunan gayrimenkullerin büyük bir kısmı da kamu kurumlarından partiye bırakılmıştı. Örneğin Bursa'da 8 gayrimenkulün 7'si, Edirne'deki 10 gayrimenkulün 10'u, İstanbul'daki 19 gayrimenkulün 15'i, İzmir'deki 34 gayrimenkulün 15'i Vakıflar, Hazine, Belediye, köy

---

[198] Uyar, **Demokrat Parti…,** s. 98
[199] Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 218.
[200] Uyar, **Demokrat Parti…,** s.s. 92-93.

derneklerinden alınmıştı. Bu binaların satış fiyatları ile gerçek değerleri arasındaki farklara da dikkat çekiliyordu. Örneğin Eminönü Halkevi binasının tapudaki değeri 2.304 lirayken gerçek değeri bir milyon liradan fazla tahmin edilmekteydi.

"Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun" teklifi Büyük Millet Meclisi'nde 14 Aralık'ta 1953 tarihinde tartışılmaya başlandı. İlk sözü alan muhalefet lideri İsmet İnönü, kanun tasarısının ruhuyla, metniyle ve her türlü usulüyle Anayasa'ya aykırı olduğunu ifade etti. İnönü'nün konuşmasında, *"Bu tasarı hukuk prensiplerine, insan haklarına, Cumhuriyet'in itibarına kastetmek hareketidir. İktidar başında bulunanların Büyük Millet Meclisine karşı bir zorlama teşebbüsüdür"* ve *"Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum. Suçluların telaşı içindesiniz"* gibi cümleleri Demokrat Milletvekillerinin tepkilerine yol açtı.

İnönü konuşmasında, *"Tamamen hukuk dışına çıkmak yolunda olan bir iktidara karşı son sığınma yeri olan Büyük Millet Meclisi, adaletsizliğin vasıtası haline getirilmek isteniyor… Hukuk dışında harekete karar vermiş bir iktidar, düşmemek için meşru olmayan her vasıtaya başvuracak yoldadır"* gibi cümleler kullanarak iktidarın yanlış yola saptığını ifade etti.[201]

İnönü, konuşmasının ardından kanun teklifini protesto etmek amacıyla CHP Milletvekilleriyle beraber Meclis Genel Kurulu'ndan ayrıldı. Başbakan Adnan Menderes, İnönü'nün sözlerine ve Meclis'i terk etmesine sert tepki gösterdi. Söz alan Menderes, *"yaşlı bir zat, saçları ak pak"* olarak bahsettiği İnönü'nün, tiyatro sahnesinde bir aktör gibi kendi kişiliğinin dışına çıkarak büsbütün başka bir insan gibi konuştuğunu ifade etti. Kanun tasarısının kabulünden sonra CHP'nin normal bir parti haline dönüşeceğini belirten Menderes, muhalefete şu sözlerle hücum etmeye devam etti:

"Halk Partisi hala elinde büyük paralar olduğu ve merkezden bu paralar öteye beriye dağıtıldığı içindir ki, hala daha merkezde 3-4 kişinin sultası altında bulunmaktadır, tamamiyle. Alışkanlığı da buna ilave etmek lazımdır. Merkezin sultası altında bulunmaktadır ve maalesef büyük bir ekseriyeti masum ve temiz Türk

[201] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:26, 17. Birleşim (14.12.1953), s. 169.

vatandaşlarının arzusu hilafına bir kısmı kalil, hatta diyebilirim ki, 3-5 kişi Halk Partisini kardeş kavgasının eşiğine kadar götürmüşlerdir."[202]

Menderes'in ardından söz Köylü Partisi Milletvekili Cezmi Türk, kanun tasarısının zamansız ve millet menfaatine uygun olmadığını belirtti. Demokrat Parti'nin iktidarı ele alır almaz bu uygulamayı gerçekleştirmesi gerektiğini, üç yıl aradan sonra bu kanunu Meclis'e getirmenin yanlış olduğunu ifade ederek, şu yorumu yaptı:

"Siz bu kanunu çıkardıktan sonra, her partide mevcut olan ve sizlerde de bulunan partizanlarınızı tatmin etmiş olacaksınız. Bu kanun, belki gelecek seçimlerde yapılacak aday yoklamalarını kazanmanıza yardım edecektir. Fakat bu memlekete demokrasi rejimini getirmiş olan bir partinin namzetleri olarak millet huzuruna çıktığınız zaman aynı kuvveti, aynı neticeleri elde edeceğinizi maalesef tahmin etmiyorum arkadaşlar… Memleketin beklediği huzur ve sükuna ise bugün için yeni bir şey getirmeyecek ve bilakis huzursuzluk getirecek olan bu kanunu, niçin alelacele getirdiniz ve niçin kabul edeceksiniz? Bunu bir türlü anlamıyoruz."[203]

Kanuna yönelik genel tartışmalardan sonra maddeler üzerinde konuşulmaya geçildi. Gecenin geç saatlerinde yapılan oylama ile kanun teklifi 341 oyla kabul edildi. Cezmi Türk, Tezer Taşkıran, Osman Bölükbaşı, Remzi Oğuz Arık ve Hıdır Aydın ise hayır oyu verdiler.[204] 15 Aralık'ta Cumhurbaşkanı tarafından kanun onaylanmış, 16 Aralık 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[205]

6195 sayılı "Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun" kabul edilmesinden sonra Maliye Bakanlığı bir tebliğ yayınlayarak CHP mallarının 15 gün içinde mal sandıklarına devredilmesini gerektiğini bildirdi. 16 Aralık'ta CHP Genel Merkez binası ve Ulus Matbaası, Maliye Bakanlığı müfettişlerince devralınarak mühürlendi. Bir hafta içinde CHP örgütleri, pek çok yerde yeni binalara taşındı. Ayrıca parti için bağış kampanyası başlatılarak, bankalarda hesaplar açıldı ve bir bağış komitesi kuruldu.[206]

---

[202] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:26, 17. Birleşim (14.12.1953), s.s. 170-175.
[203] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:26, 17. Birleşim (14.12.1953), s.s. 176-177.
[204] Çakmak, **Halkevlerinin Kapatılması…,** s. 15.
[205] "Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun", Kanun No:6195, **Resmi Gazete,** S. 8584 (16 Aralık 1953)
[206] Uyar, **Demokrat Parti…,** s. 101.

Kanun tasarısının kabulü, hükümet ile muhalefet arasında gerilimi daha da arttırdı. Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk'ün vasiyetinin çiğnendiğini iddia ederken, iktidarın yayın organı Zafer gazetesi, Atatürk'ün vasiyetini yayınlayarak bu iddiayı reddediyordu. Atatürk'ün özellikle Türk Tarih ve Dil Kurumlarına mirasını bıraktığını, vasiyetname gereğince CHP'ye bırakılmış hiçbir paranın olmadığını, CHP'nin bu vasiyetnameyi uygulamakla görevli olmasından başka hiçbir hakka sahip olmadığı iddia ediliyordu.[207]

İleri günlerde Zafer gazetesinin muhalefete karşı söylemlerinde şiddetini arttırdığını görüyoruz. İki parti arasında gerçekleşen Atatürk ekseninde tartışmalar çirkin boyutlara ulaşmıştır. Zafer'de yayınlanan yazıda Halk Partisi'nin 1946'ya kadar Atatürk'ü milletin kalbinden sökmeye çalıştığı, milletin gözünden düştüğünü anladığı zaman Atatürk'ün büyük gölgesine sığındığı ifade ediliyor ve geçmiş dönemin hesabı yapılıyordu:

"İnönü, devletin başına geçer geçmez, Atatürk'ün en yakınlarını, inkılapların mesuliyetlerine iştirak etmiş arkadaşlarını birer birer partiden uzaklaştırmıştır. Halk Partisinin o günkü kadrosunda bulunan şahsiyetlerden ve inkılapçı insanlardan yüzde doksanı böylelikle partiden tasfiye edilmiştir.

Buna mukabil Atatürk'e açıkça düşmanlık edenleri, mücadelelerinde karşısında dikilenleri ve bu yüzden nefretini kazanmış olanları, derhal partinin ön saflarına geçirmiştir."[208]

CHP'nin mallarına el konulmasına dair kanunun uygulanmasından sonra iktidar ile muhalefet arasında çıkan Atatürk tartışmalarına Nadir Nadi köşe yazısında dikkat çekiyordu. Halk Partililerin iktidarı Atatürk'ün hatırasına saygısızlıkla suçladığını, Demokratların muhalefeti Atatürk'ü inkarla suçladığını, her iki partinin de Atatürk'ü kendine ait göstermek istediğini vurguluyordu.

"Atatürk kimin?" sorusunu soran Nadi, yine kendi cevap vererek *"Atatürk yalnız bizimdir"* diyerek Atatürk'ün partiler üstü kişiliğine işaret ediyor, bütün milletin, bütün partilerin Atatürk'ü sahiplenebileceğini ifade ediyordu.[209]

---

[207] **Zafer**, 16 Aralık 1953.
[208] **Zafer,** 20 Aralık 1953.
[209] Nadi, **a.g.e.,** s.s. 104-105.

Sonuç olarak Cumhuriyet Halk Partisinin Tek Parti döneminde edindiği mallar, Halkevleri'nin kapatılması(1951) ve "Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun"(1953) ile iki aşamada tasfiye edildi. Tek parti devrinden kalma ayrıcalıklarını yitiren CHP, artık kendi ayaklarının üzerinde durmak zorundaydı.

III. Türk Dil Devrimi'nden Dönüş: Anayasa'nın Yazı Dilinin Değiştirilmesi

3.1. Demokrat Parti İktidarında "Türk Dili" Üzerine Tartışmalar

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra ezanı Arapça okuma serbestliği vermesi ve Anayasa dilini değiştirmesi Atatürk'ün dil devriminden taviz olarak değerlendirilmiş ve eleştiri konusu olmuştur. Bazı Demokrat Partili Milletvekillerinin dil devrimi aleyhinde bulunduğu ve "uydurma dil" şeklinde tanımladığı bir gerçektir.

Türk dilinin sadeleştirilmesi ve yabancı kelimelerin dilden tasfiye edilmesi konusunda tartışmalar daha Osmanlının son zamanlarında başlamıştır. Hatta Latin harflerine geçme düşüncesi bile öne sürülmüştür. Fakat dilde sadeleşme olmadan Latin harflerini almak daha da karmaşıklığa yol açabilirdi.[210] Bu dönemde Osmanlı aydınları arasında dil önemli bir tartışma konularından biriydi. Dilin, "Türkçe" mi "Osmanlıca" mı diye anılması gerektiği bile basında şiddetli bir şekilde tartışılıyordu.[211]

Tanzimat döneminden itibaren başlayan dilde sadeleşme hareketi, 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile hızlansa da amaçlanan hedefe getirilememiştir. Atatürk, Türkçenin yabancı dillerin etkisinden kurtulmasını ve ulusal bir dil olmasını istemiştir. Fakat kendisinden 90 yıl önce başlayan dilde sadeleşme akımında bir türlü istenen seviyeye ulaşılamamış, Türkçe yabancı dillerin boyunduruğunda kalmaya devam etmiştir.[212] Bu nedenden dolayı Atatürk, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra dil meselesi üzerine ciddiyetle eğilmiş, çalışmalara başlanmıştır.

---

210 Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 265.

211 David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908),** Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s.97.

212 Zeynep Korkmaz, "Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi" **Türkoloji Dergisi**, C. 4, S. 1 (1972), s.s. 104-105.

Atatürk; Türkçeyi, milletimiz için kutsal bir hazine olarak tanımlamış,*"Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır… Türk dili, Türk ulusunun kalbidir, belleğidir"* ifadesinde bulunmuştur.[213] Atatürk'ün isteğiyle kurulan Dil Encümeni adlı kurum 26 Haziran 1928 tarihinde resmen göreve başlamıştır. Kurulan Dil Encümeni, Latin asıllı olacak olan Yeni Türk Harfleri konusunda olumlu rapor vermiş ve 1 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı Kanun ile Büyük Milet Meclisi tarafından yeni Türk alfabesi kabul edilmiştir.[214]

Atatürk'ün 1930'lu yıllardan itibaren dil meselesi üzerine daha yoğun mesai harcadığını saptayabiliriz. 1932 yılında kurulan Türk Dil Kurumu için iki hedef amaçlıyordu:

1- Türk dilinin sadeleştirilmesi, halkın konuşma dili ile yazı dili arasında bir birlik ve ahenk kurulması.
2- Dil incelemesi için, tarihi araştırmalarda belge değeri olan ölü ve eski dillerin yöntemli bir şekilde incelenmesi ve karşılaştırılmalar yapılması.[215]

26 Eylül 1932'de toplanan Birinci Türk Dili Kurultayı'nda dilde devrim yapılıp yapılamayacağı uzun ve oldukça sert tartışmalara yol açmıştır. Kurumun bazı üyeleri *"dilde doğal bir evrim"* düşüncesini savunmuştur. Söz alan üyelerden biri olan Fuat Köprülü, Atatürk'ün"Dil Devrimi" ile ulusuna armağan ettiği devrimler zincirine yeni bir halka eklediğini ifade etti.[216]

Türk Dil Kurumunun kurulmasından sonra Türkçe hızla sadeleştirildi ve dilden tasfiye edilen yabancı sözcükler yerine Türkçe kelimeler türetildi. Falih Rıfkı Atay, Atatürk'ün dil konusunda aşıları deneyerek doğruyu bulmak istediğini, hastalığı ve vefatı ile çalışmalarını sonuçlandıramadığını belirtmiştir. Dil devriminin zamanla başarıya ulaştığını ve dilde geri dönülemeyeceğini vurgulamıştır.[217]

---

[213] Şerafettin Turan, **Atatürk ve Ulusal Dil,** Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s.s. 18-19.
[214] Mehmet Özdoğan, "Türkiye'de Ulus İnşası ve Dil Devrimi (1839-1936)", **Akademik Hassasiyetler Dergisi,** C. 2, S. 3 (2015), s.s. 246-247.
[215] İnan, **ag.e.,** s. 294.
[216] Turan, **a.g.e.,** s. 97.
[217] Falih Rıfkı Atay, **Çankaya,** Pozitif Yayınları, İstanbul, s.s. 554-555.

Atatürk'ün dil meselesine verdiği önemi, 5 Eylül 1938 tarihli vasiyetnamesinin altıncı maddesinden anlamak mümkündür: *"Her sene nemadan arta kalan miktar, yarı yarıya Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir."*[218]

Atatürk'ün vefatından sonra dil konusunda çalışmalar yavaşlamış ve dil devrimini benimsemeyenlerin olduğu gözlemlenmiştir. Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, yasaların halkın anlayabileceği bir dilde olmasını istemiş ve dil konusunda ağırlığını koymuştur. İleride Demokrat Partinin kurucularından olacak Adnan Menderes ve Fuat Köprülü de bu çalışmalara katılarak, 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, günlük Türkçe haline getirilmiş, artık "Anayasa" denen bu metin 10 Ocak 1945 tarihinde kabul edilmiştir.[219]

1950 seçimleri ile Demokrat Parti iktidarı başlamış ve kısa zamanda dil devrimi aleyhinde Meclis'te ve basında tartışmalar olmuştur. Bazı DP'li Milletvekilleri ve DP'ye yakın yayın organları "uydurma dil" ifadesiyle geçmiş dönemi eleştirmişlerdir.

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, *"Anayasamızı bu argo lisanından kurtaralım. Ben bu kanunu elime alıyorum, bakıyorum, bir şey anlamıyorum, evdekiler de anlamıyorlar, kimse anlamıyor, ben de anlamıyorum. Bakıyorum; Egemenlik nedir acaba? Nereden alındı, Ulus nereden alınmıştır? Uydurma bir lisan"* cümlelerini kullanarak, Başbakan Adnan Menderes ve Meclis'ten Anayasanın tekrar eski haline getirilmesini istemiştir.[220]

Afyon Milletvekili Gazi Yiğitbaşı, dilimizden Arapça ve Farsça kelimelerin atılarak birçok yabancı ve uydurma kelimenin eklendiğini, bu sebepten dilimizin tamamen bozulduğunu ve baba ile evladın anlaşamaz hale geldiğini iddia etmiştir.[221] Bu konu dil devrimine şiddetle karşı çıkan yayın organı Sebilürreşad da, Gazi Yiğitbaşı'nın, Atatürk'ün dil inkılabı diye ortaya çıkardığı devrim Türk lisanında büyük bozgunculuk, nesiller arasında derin uçurumlar, mektep kitaplarında ve

---

[218] İnan, **a.g.e.,** s. 279.
[219] Güneş, **a.g.t.,** s. 76.
[220] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:1, 4. Birleşim (31.05.1950), s.s. 65-66.
[221] Kocaçimen, **a.g.e.,** s.s. 50-51.

kanunlarda büyük bir anarşi meydana getirdiğini, bu cihetle Hükümet'in ne düşündüğünü sorduğu şeklinde yayınlanmıştır.[222]

İstanbul Barosu avukatlarından Burhan Apaydın adlı bir kişi Büyük Millet Meclisine müracaat ederek, *"Öztürkçe namı altında"* dilimize uydurma kelimeler ve tabirlerin sokulduğunu, Türkçeye müdahale edildiğini ve binlerce kelimenin vatandaşa zorla dayatıldığını iddia etmiştir. Bu suni dilin, okul kitapları ve resmi daireler kanalıyla zorla dayatıldığını öne süren Apaydın, Meclis'ten vatandaşın diline müdahalenin kaldırılmasını istemiştir.[223]

Dil devrimi aleyhinde bulunan yayın organlarından biri Büyük Doğu Dergisidir. Dergide çıkan bir yazıda, Hükümet'in bir an önce dil meselesini ele alması gerektiği ve hayati bir mesele olduğu belirtilmiş, *"Yeni Türkçe, yeni terim"* yüzünden okuryazar anne babaların çocukları ile ders müzakere edemediği, çocukların yeni terimleri babalarına sorduklarında cevap alamadıkları ve bu yüzden sınıfta kaldıkları öne sürülmüştür.[224] Bu yayın organı üstü kapalı şekilde harf inkılabını da eleştirerek şu soruları sormuştu:

- İsmine Arap harfleri denilen, tam on asır Türk medeniyet kadrosunun ifade unsurunu oluşturan harfler, hakikatte sadece ve kavmi manada Arap harfleri midir, yoksa kavim üstü bir mana ile İslam harfleri midir?
- Bütün Müslüman topluma atfedilip atfedilemeyeceği bir ilim meselesi olan harflere "Arap harfi" denmek mümkün oluyor da, doğrudan doğruya Latinlerin malı olduğu ilmen sahip harflere nasıl "Türk harfleri" denilebiliyor?
- Bizzat Latin harfleri dünyasına mensup bir ilim ve fikir adamının dünyanın en mütekamil ve ince harfleri olarak Arap harflerini gösterdiğini, kendi milleti için kültür kökünü değiştirmek sorunu olmasa, bu harfleri tavsiye edeceğini bilen var mıdır?[225]

Büyük Doğu Dergisi, dil ve harf devrimlerine karşı muhalefetini zamanla daha da arttırmış, Dil Kurumunun bir an evvel yıkılmasını temenni etmiştir. Dil inkılabını yapanların rakı masalarında toplanıp, tütsülü kafalarla emir vererek; halkın

---

[222] **Sebilürreşad,** C.4 S.30, Kasım 1950.
[223] **Milliyet**, 16 Haziran 1950.
[224] **Büyük Doğu,** C. 5, S. 25, 8 Eylül 1950.
[225] **Büyük Doğu,** C. 5, S. 44, 19 0cak 1951.

dilini anlaşılmaz hale getirmek istediklerini öne sürerek, bu devrimi yapan kişileri ise Ermeni Agop Dilaçar, Dönme ve mason İbrahim Necmi, Rum Bozması Ahmet Cevat şeklinde anarak aşağılamıştır.[226]

Dönemin önemli yayın organlarından biri olan İnkılap Gençliği, dil devrimi aleyhinde bulunan kişileri şiddetli bir şekilde eleştirdi. Atatürk'ün dil sorununu ele aldığı zaman bu kişilerin kraldan çok kralcı davranarak "Öztürkçeci" olduklarını ve uydurma dedikleri kelimelerin birçoğunu kendilerinin türettiğini fakat Atatürk'ün vefatından sonra geri adım attıklarını öne sürmüş, bu kişileri *"Osmanlıcacı artıkları"* olarak tanımlamıştır.

"Yazılarında, konuşmalarında beğenmedikleri DİL kelimesini kullanıyorlar. Acaba neden lisan demiyorlar?" diye soran İnkılap Gençliği, bu kişilerin kendilerini zorlamalarına karşın öztürkçe bazı kelimeleri kullanmaktan vazgeçemediklerini ifade ediyordu.[227]

Türetilen kelimelerin uydurma dil şeklinde tanımlanması ise şiddetle reddediliyordu. Bizim kendi dilimizden kelime üretmeye alışkın olmadığımız için bu kelimelerin bize uydurma geldiği, halbuki bunların uydurma değil işleme olduğu belirtiliyordu. Daha iyi anlaşılması için şu örnekler veriliyordu:

Osmanlıca "maznun" ile Türkçe "sanık" kelimeleri karşılaştırmalı olarak ele alındığında, maznun kelimesinin Arapçadan nasıl alınıp dilimize hangi kalıplarla sokulduğu anlatılıyor, Osmanlı bilgininin bu kelimeyi Türk çevresine vermemiş olsa Türklerin bu kelimeyi kullanamayacağı belirtiliyordu. Fakat Türk'ün kullana geldiği ve benliğinden bir parça olan "sanmak" kökünden üretilen sanık kelimesinin kullanılabileceği üzerinde durularak uydurma olanın "sanık" değil "maznun" kelimesinin olduğu işaret ediliyordu.

Bilmek kökünden üretilen "bilim" kelimesinin Türkçeden işlendiği fakat bunun Osmanlıca karşılığı "ilim" kelimesinin uydurma olduğu belirtiliyordu. Çünkü bu kelimenin kökü de örneği de dilde yoktu. Bir diğer örnek ise "gelenek" ve "anane" kelimelerinin karşılaştırılmasıydı. Gelmek kökünden işlenerek ortaya çıkan gelenek sözcüğüne karşı anane incelendiğinde durum daha da farklıydı. Bu

[226] **Büyük Doğu,** C. 5, S. 49, 23 Şubat 1951.
[227] **İnkılap Gençliği,** S. 6, 1 Aralık 1952.

kelimenin kökü olan "an" Türkçede kullanılamayacağı gibi "anane" sözcüğünü de Türklerin ağzından çıkamayacağına, Osmanlı bilgininin bu kelimeyi Arapçadan dilimize devşirdiğine işaret ediliyordu. Sonuç olarak öz dilimizden üretilen bu kelimelerin uydurma değil, Arapçadan alınıp, dilimize sokulan kelimelerin uydurma olduğu öne sürülüyordu.[228]

3.2. Anayasa Dilinin Değiştirilmesi Süreci ve Yaşanan Tartışmalar

Dil konusu 1952 yılının son aylarında tekrardan gündeme geldi ve birçok DP'li Milletvekili anayasa dilinin değiştirilmesini talep etti. Fuat Köprülü ve 203 arkadaşı tarafından, 20 Nisan 1340 (1924) tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'ndan eskimiş bir takım terim ve kelimelerin atılarak geri getirilmesini içeren kanun teklifinin Meclis'e getirileceği Demokrat Parti'ye yakın gazetelerde müjdelendi. Türk dilinin kendi bünyesi içinde gelişmesi ve güzelleşmesine mani olan kanuni ve resmi engellerin ortadan kalkması için evvela Anayasa'dan başlandığı, bu sayede dilde ikiliğin sona ereceği ileri sürülüyordu.[229]

Kanun tasarısı Meclis'e geldiğinde ilk sözü alan Sadri Maksudi Arsal Demokrat Parti Milletvekili olmasına karşın, kanun teklifine muhalefet etmiştir. Ülkemizde dil konusunda iki tezin bulunduğunu, birincisinde aydınlarımızın dilimizi yabancı kelimelerden kurtarmak gerektiğine inandığını ve Arapça kelimeleri atmamız gerektiğini düşündüğünü, ikinci tezi savunan kişilere göre ise dilin değiştirilemeyeceğini ve kendi kendine gelişip, olgunlaşacağına inandıklarını belirten Arsal, iki tezin de mutlak surette doğru olmadığını ifade etmiştir. Arsal Türk milletinin kendi bilim dilini yaratmasının gerekliliğini şöyle savunmuştur:

"Arkadaşlar, her milletin medeniyet seviyesinde bir zaman geliyor, halk lisanında mevcut kelimeler ilmi mefhumları ifade etmek için kafi gelmiyor. O vakit ilmi mefhumlar için, yeni icat edilmiş aletler için yeni kelimeler icat etmek zarureti hasıl oluyor. İşte o zaman takip edilecek iki yol vardır. Bazı milletler diğer milletlerin lisanından olduğu gibi kelimeleri alıyorlar. Ecnebi lisanını ilim lisanı olarak kullanıyorlar. Bazıları bunu kabul etmiyorlar. Kendi lisanlarında mevcut kelime hazinelerinden terkip suretiyle, iştikak suretiyle yepyeni ıstılahlar

[228] Başlangıçta adı İnkılap Gençliği olan dergi 1 Ocak 1953 tarihinden itibaren Devrim Gençliği adıyla yayınlanmaya başlamıştır. Bkz: **Devrim Gençliği,** C. 4, S. 25, 1 Temmuz 1954.
[229] **Zafer,** 26 Kasım 1952.

yaratıyorlar. Medeni lisanların tarihlerini biliyorsunuz Yunanlılar kelimeleri yaratmışlardır. Romalılar Yunanca kelimelerin yerlerine Latincelerini ikame etmişlerdir. Bunu şuurlu olarak yapmışlardır. Araplar keza..”

Osmanlı Devletinde Türklerin ve Türkçenin aşağılandığını belirten Arsal, Atatürk'ün yüksek dehasıyla Türklerin kendi ilim dilini yaratmasının zorunlu olduğunu kavradığını, dilimizi zenginleştirmek amacıyla Dil Kurumunu kurduğunu ifade etmiştir. Uydurma dil diye tabir edilen kelimeleri Dil Kurumunun tek başına türetmediğini, fakültelerin, profesörlerin ortaklaşa çalışmasıyla meydana geldiğini ifade eden Arsal, şu sözlerle Milletvekili arkadaşlarını ikna etmeye çalışmıştır:

“Arkadaşlar, bu yapılan yeni kelimeler ancak bir heyetin eseri değildir, bütün milletin ulemasının iştirakiyle yapılmış bir mahsuldür. Haddim olmaksızın geceyi gündüze katarak bu yapılan malzemeyi gözden geçirdim. Çünkü bunu yapmadan burada konuşmaya hakkım olmazdı. Bu yapılan binlerce kelime bugün tedavüldedir. ilk ve orta mekteplerde, fakültelerde, bilhassa teknik mekteplerde bu kelimeler kullanılmaktadır. Bu kelimelerle bütün bir nesil yetişmektedir. Şu halde bu kelimelerin hepsi bu neslin ilim lisanı olmuştur. Bunları bir hamlede atmanın imkânı yoktur. Uzun sürecek bir tasfiyeye muhtaçtır. Ben bu yapılan kelimelerin hepsi iyidir, muvaffakiyetlidir, demiyorum. İyileri de var, fenaları da”

Bir akademin kurulup tasfiye işini ona bırakmanın doğru olduğunu ifade eden Arsal, Anayasa'dan öztürkçe kelimelerin çıkartılması halinde, ilerde yeni neslin çıkartılan kelimeleri geri koyacağını söyleyerek ileri görüşlü bir tutum sergilemiş, dil ıslahının Atatürk'ün isteğiyle başladığını, en büyük devrimini lisanımızda gerçekleştirdiğini söylemiştir. Kanun teklifine şiddetle karşı çıkan Arsal, şu cümleleri kullanmıştır: *“Atatürk'ün her yaptığı teşebbüs bir deha eseridir. Onun büyük eserlerini şu veya bu adamlar anlamayabilirler. Bugün Anayasa hakkındaki teklifi kabul ederek Atatürk inkılaplarına bir darbe indirmiş oluruz.”*[230]

Demokrat Parti Gümüşhane Milletvekili Vasfi Mahir Kocatürk, Atatürk'ün kanunla, zorla bir dil meselesi ortaya atmadığını söyleyerek kanun teklifini savunmuştur. Uydurma kelimelerle dilin çıkmaza girdiğini herkesten önce Atatürk'ün fark ettiğini ve dili bu durumdan kurtarmak istediğini, uydurma dilin

[230] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:18, 14. Birleşim (08.12.1952), s.s 131-134.

Anayasa'ya onun ölümünden sonra sokulduğunu belirten Kocatürk, *"Atatürk'ün eserlerine ve ruhuna en çok bağlı olan biziz"*[231] demiştir.

Söz alan Milletvekillerinin çoğu kanun teklifinin lehinde konuşarak, 1945 yılında Anayasa'nın dilinin değiştirilmesini eleştirdi. CHP Sivas Milletvekili Reşat Şemsettin Sirer, şu an kaldırılmak istenen Anayasa metnini, sekiz sene önce hazırlamak için görevli olan dört kişinin şu an TBMM'de bulunduğunu, bu kişilerden birinin kendisi, diğerlerinin Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel ve Hasan Reşit Tankut olduğuna işaret etti.

Atatürk'ün yüzyılların kayıplarının ancak inkılap hamleleriyle, inkılap merhaleleriyle telafi edilebileceğine inandığını, Türkçenin sadeleşmesi ile daha hızlı gelişmesini istediğini açıklamıştır. Onun dilimize yabancı ve dilimizin gelişmesine engel terimlerin ve sözlerin atılabileceğine ve yerlerine öz kaynaklarımızdan gelen terim ve sözlerin konulabileceğine inandığını ifade eden Sirer, o tarihte yaşananların canlı bir tanığı olarak uzun açıklamalarda bulunmuştur.[232]

Sirer'in konuşmasında adı geçtiği için söz almak isteyen DP'li Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, 1945'te Anayasa'nın dilinin değişmesinde görevli olmasını, *"1944 senesinde Halk Partisi Grubu beni de o komisyona koydu"* diyerek, kendisinin başlarına bela olmamasını istedikleri için bunu yaptıklarını, Adnan Menderes'i ise komisyonda hiç görmediğini belirtti.[233]

DP İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü, eskiden beri dilimizin sadeleştirilmesi için çalışanlardan biri olduğunu, fakat dil meselesini hiçbir zaman siyasi konu olarak ele alınmasına taraftar olmadığını açıkladı. Türkçenin son 60 70 seneden beri geçirdiği hızlı değişimi geçirmiş ikinci bir lisanın olmadığını belirten Köprülü, *"Biliyorsunuz, Allah rahmet eylesin Atatürk, bu isim çok geçti, Bendeniz onun yanında uzun müddet bulundum. Onun fikirlerini yakından takip etmiş arkadaşınızım. Dil meselesi üzerinde de düşüncelerini ve ne yapmak istediklerini çok yakımdan bilirim"* diyerek dil devrimi ve sonrasında yaşananlar hakkında bilgiler vererek kanun teklifini savundu.[234]

---

[231] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:18, 14. Birleşim (08.12.1952), s.s 141-143.
[232] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:18, 14. Birleşim (08.12.1952), s.s. 146-147.
[233] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:18, 14. Birleşim (08.12.1952), s. 151.
[234] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:18, 14. Birleşim (08.12.1952), s.154.

CHP'li Faik Ahmet Barutçu söz alarak, kanun teklifi için özetle şu cümleleri kullandı: Bizim iktidarımızın çoğunluk olmalarına dayanarak, Anayasanın Türkçeleştirilmesi yolunda yaptığını 6-7 sene sonra gelen bir yeni iktidar partisi, o da kendi çoğunluğuna dayanarak, yaşayan Türkçeye çevirmek namı altında eski haline döndürmek istemektedir. Bu hal şunu gösterir ki, Anayasa mevzuuna giren işlerde, devlet hayatında devamlılık isteyen mevzularda ekseriyet partileri bir işi yalnız bir taraflı arzu ile karara bağlamak isterlerse hata etmiş olurlar. Karar çıkabilir, kanun şeklini de alabilir, ama devamlılık ve istikrar temin edemez.[235]

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, kanun teklifi lehine konuşarak, geçmiş dönemi eleştirdi. *"Türk diline birtakım uydurma kelimeler sokulmuştur ve maalesef uydurmacılık hakikat olarak karşımızdadır. Son Dil Kurumunun Kurultayında Milli Eğitim Bakanı olarak konuştuğum zaman okullarımızda çocuklarımıza uydurma kelimeleri okutmayacağız ve okutturmayacağız"* dediğini belirtmiştir. Tevfik İleri, konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir:

Dil işi politika işi değildir ve olmamalıdır. Bu kelimeler bütün milletin ve istikbalin malıdır. Umuyorum ki elde ettiğimiz bu netice sizler gibi Halk Partili arkadaşlarımızı da memnun edecektir. Çünkü Türk çocuklan hakikaten büyük bir dertten kurtulmuşturlar. Bu işleri bundan sonra tamamen ilim adamlarına bırakmak ve katiyen politika meselesi haline getirmemek en doğru yol olacaktır.[236]

Meclis görüşmelerinde, 1945 Anayasası'ndan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye'ye dönüş fikrinin kabul görmesi İslami çevrelerce hoş karşılandı. Demokrat Partinin, devrimlerden birini daha devirdiğini müjdeleyen Sebilürreşad Dergisi; Halk Partisinin, Türklerin mazi ile alakasını kesmek ve birbirlerini anlamalarını zorlaştırmak amacıyla gerçekleştirdiği harf ve dil devrimiyle bugün ve gelecek arasında derin uçurum açtığını belirterek, Demokratların Anayasayı eski haline döndürmek suretiyle bu sorunu çözmeye başladığı ifade ediliyordu. Anayasadan sonra mektep kitaplarının da uydurma dilden kurtulmasını temenni ederek, Atatürk'e yaranmak için güzel dilimizi bu hale sokanların büyük günah işlediği iddia ediliyordu.[237]

---

[235] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:18, 14. Birleşim (08.12.1952), s.157.
[236] **Zafer,** 9 Aralık 1952.
[237] **Sebilürreşad,** S. 141, Aralık 1952.

Kanun teklifi, 17 Aralık 1952 tarihinde tekrardan Meclis gündemine gelerek görüşmelere devam edildi. Söz alan Türkiye Köylü Partisi Seyhan Milletvekili Cezmi Türk, anayasamız üstünde seksen yıldır değişiklikler yapıldığını, başka memleketlerin anayasalarının böyle bir uygulamaya maruz kalmadığını vurguladı. Kanuni Esasiden beri Anayasa dilinin anlaşılmadığını, 1945'te gündelik Türkçeye çevrilmesi ile bu hale geldiğini ifaden eden Türk, uydurma dil iddialarına şu şekilde cevap verdi:

"Bu Anayasanın dili uydurma dil değildir. İçinde uydurma kelimeler bulunabilir, fakat bu Anayasanın dili uydurma dil değildir. O zamanın Meclisi de bunu Türkçeleştirmek istemiştir; Türkçe kelimeler getireyim demiş, Anayasa Komisyonunun ve Sözcüsünün beyan ettiği gibi, o da yalnız şekli ile oynuyorum derken ruhu üzerinde de değişiklikler yapılmasına sebep olmuştur."[238]

Demokrat Parti İzmir Milletvekili Avni Başman, kanun teklifi lehine konuşarak, 1945'te Anayasasının Türkçeleştirilirken birçok milletvekilinin çıkan sonuçtan memnun kalmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

Son zamanlarda dilimizi ıslah edeceğiz diye bir şey tutturulmuştur, birçok gayret gösterenler olmuştur. Bazen de mesela encümen kelimesi atılıp yerine komisyon kelimesi konulması gibi aykırılıklar yapılmıştır. "Komisyon" kelimesinin neresi Türkçedir? "Encümen"in kusuru nedir? Bu suretle birçok kelimeler keyfi olarak atılmak istenilmiş, fakat yine pek çoğu canlı kalmıştır.[239]

İkinci oturumda söz alan Halide Edib Adıvar, kanun teklifini destekler tarzda bir konuşma yapmıştır. George Orwell'ın "1984" adlı romanında totaliter bir rejimin kurgulandığını ve bu rejimin ilk olarak dil meselesine karışarak yeni bir lisan yaratması sonucu geçmişle bağın kesildiğini örnek gösteren Adıvar, dilde evrimciliği savunmuştur. İngiliz ve Amerikan anayasalarının asırlarca evvel yazıldığı halde hiçbir değişikliğe uğramadığını vurgulayan Adıvar, *"Atatürk'e karşı burada bir hürmetsizlik yoktur, inkılâplara karşı da bir hürmetsizlik yoktur"* diyerek kanun teklifinin kabulünü istemiştir.[240]

---

[238] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:18, 18. Birleşim (17.12.1952), s.s. 285-286.
[239] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:18, 18. Birleşim (17.12.1952), s. 293.
[240] **Zafer,** 18 Aralık 1952.

Uzun tartışmalardan sonra, 1340(1924) tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tekrar yürürlüğe girmesi için sunulan teklifin, Anayasa Komisyonu'na iade edilmesi önerisi onaylanmıştır.

Gümüşhane Milletvekili Vasfi Mahir Kocatürk ile İzmir Milletvekili Zühtü Hilmi Velibeşe ve 185 arkadaşının verdikleri yeni önergeyle, 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun geri getirilmesinin uygun olacağı ifade edilmiş, bu önerge Komisyon'da görüşülmüştür.

Anayasa Komisyon Raporu'nda; 1945'te yürürlüğe giren Anayasa'nın, lisanımızda kullanılan çok sayıda kelime ve terimi atarak yerlerine uydurma ve yabancı dillerden edatlar ve ekler alarak karma bir dil ortaya çıkarıldığı vurgulanmıştır. Bu durumun yazı ve konuşma dilinde farklılıklar yaratması, dilin doğal gelişimine aykırı olması ve uydurma kelimelerin zorla ve yasal yaptırımlarla uygulanmasının ulusal iradeye aykırı olması sebepleriyle, bu durumun düzeltilmesi gerektiği açıklanmıştır.[241]

Manisa Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk milletinin şimdiye kadar altı din değiştirdiğini, fakat değişmeyen ve milleti meydana getiren en mühim unsurun dil olduğunu örnekler vererek açıklamıştı. Bugün üzerinde durulan dil meselesinin sadece Türkiye'yi değil dünya üzerinde 70 milyon Türk'ü alakadar ettiğini belirterek dil ve edebiyat akademisi kurulması gerekliliğinden bahsetmişti. Dil üzerinde gelişigüzel yenilikler yapılamayacağını, geçmiş dönemde bu hatanın bir kere yapıldığını belirten Tanrıöver'in konuşması Meclis tarafından ilgi ve alaka ile dinlendi.[242]

DP Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi, Atatürk'ün dil meselesini ilim adamlarını etrafına toplayarak tartıştığını fakat Atatürk'ün ölümünden sonra Dil Kurumu'nun Üniversite'ye arkasını çevirdiğine işaret etmiş, *"Dili devrimle yapacağız, diyorlar. Arkadaşlar, kelimeler doğar, yaşar ve ölür. Dil bir tekamül müessesesidir. Ani bir darbe ile bir dil meydana getirmek asla mümkün değildir. Halbuki ben, Dil-Kurumu silahşörlerinin dili (devrimle) meydana getirmekte ısrar ettiklerine defaatle iştirak ettiğim toplantılarında şahit olmuşumdur"*[243] demiştir.

---

241 Kocaçimen, **a.g.e.,** s. 147.
242 **Vatan**, 25 Aralık 1952.
243 **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:18, 21. Birleşim (24.12.1952), s.s. 401-402.

DP Niğde Milletvekili Necip Bilge, 1340 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tekrar yürürlüğe girmesine dair kanun teklifine muhalif olmadığını fakat Anayasa konusundaki bu geri dönüşün dil bakımından bir geriye dönüş olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Anayasa Komisyon Raporu'nda bazı kelimelerin dilde geriye dönüşü ifade ettiğini birkaç örneklerle açıklayan Bilge, "müşahede edilmiştir kelimesi yerine "görülmüştür" kelimesinin kullanılabileceği üzerinde durmuştur.[244]

DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Atatürk'ün vefatından sonra Dil Kurumu'nun bozulduğunu ve Türk dilini anlaşılmaz hale getirdiğini iddia etmiştir. Atatürk öldükten sonra uydurma kelimelerin Anayasa'ya sokulduğunu, evinde çocukları ile anlaşamadığını belirterek, *"Tüzük, ivedilik ne demek acaba?"* diye sormuştur. Tekelioğlu, kanun teklifini destekleyerek, 1945 yılında çıkarılan kanunu şu şekilde eleştirmiştir:

"Anayasaya giren karmakarışık ve ne gibi bir mana ifade ettiği belli olmayan kelimelerin, Türk dili olmadığı mutlaktır. Bunların ne suretle girmiş olduklarını hepimiz biliriz. Bir zamanlar, bu lisan bizim lisanımız değildir Arapçadan, Acemceden alınarak karmakarışık bir hale sokulmuş bir lisandır diye bunu değiştirmek arzusuyla toplatılan alimler vasıtasıyla dilimizi değiştirmek yoluna gidildi. Fakat dil nihayet içinden çıkılmaz bir hale gelmiş ve ortada Türk dili diye bir şey kalmamış idi."[245]

Milletvekillerinin görüşlerini açıklamasından sonra kanun maddelerinin görüşülmesine geçilmiş ve kanun teklifi 31 üyenin red oyuna karşı, 342 üyenin oyuyla 24 Aralık 1952 tarihinde kabul edilmiştir. 31 Aralık 1952'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren kanun metni şu şekildedir:

Madde 1- 20 Nisan 1340 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu 4695 sayılı Kanunun kabul tarihine kadar yürürlükte bulunan tadilleriyle birlikte tekrar meriyete konulmuş ve bu kanun yerine ikame edilmiş olan 10.1.1945 tarihli ve 4695 sayılı Anayasa meriyetten kaldırılmıştır.

Madde 2- Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'idir."[246]

---

[244] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:18, 21. Birleşim (24.12.1952), s. 405.
[245] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:18, 21. Birleşim (24.12.1952), s. 406.
[246] "491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Tekrar Meriyete Konulması Hakkında Kanun", Kanun No: 5997, **Resmi Gazete,** S 8297 (31 Aralık 1952)

Sonuç olarak 1945 tarihli Anayasa metni ile 1952 tarihli Anayasa metni aynı hükümleri içeriyor, sadece kullanılan dil değişiyordu. Değişikliğin daha iyi anlaşılabilmesi için karşılaştırma maksadıyla şu örnekleri verilebiliriz:

1- 1945 tarihli Anayasa metninde: Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.
   1952 tarihli Anayasa metninde: Hâkimiyet, bilâkaydüşart milletindir.
2- 1945 tarihli Anayasa metninde: Türk milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır.
   1952 tarihli Anayasa metninde: Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder.[247]

Anayasa'da artık "başkent" yerine "makar", "toplanır" yerine "temerküz eder", "kullanılır" yerine "istimal eder", "bakanlar kurulu" yerine "icra vekilleri", "yargı hakkı" yerine "hakkı kaza", "müstakil mahkemeler" yerine "müstakil mehakim" gibi eski dilde kelimer yer alıyordu.[248]

DP iktidarının Anayasa'yı eski dile döndürmesi tepki çekti. Tahsin Yücel, Anayasa'dan yaygın bir şekilde kullanılan Türkçe sözcüklerin bile çıkarılıp, eski dilde kelimelerin konduğunu fakat dil devriminin tüm bu gerileme ve engellemelerine rağmen başarısını sürdürdüğünü belirtir. İktidarın ve ona bağlı yayın organlarının zorlamalarına karşı halkın eski dilde kelimeleri kullanmadığına işaret eder.[249]

IV. Köy Enstitüleri'ne Yönelik Muhalefet ve Enstitülerin Kapatılması

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke nüfusunun yüzde sekseni köylerde yaşıyordu. Fakat köylerde okul sayısı yok denecek kadar azdı. Cumhuriyet yönetimi, köye hizmet götürmenin çok zor olduğu bu yıllarda köylünün sadece okuryazar olmasını değil, bulaşıcı hastalıklara karşı bilinçlendirmek ve tarımı modernleştirmek istiyordu. Atatürk, eğitim meselesini fazlasıyla önemseyen biri olarak, köy halkına

---

[247] Güneş, **a.g.t.,** s. 88.
[248] Toker, **DP'nin…,** s. 218.
[249] Tahsin Yücel, **Dil Devrimi ve Sonuçları,** Can Yayınları, İstanbul, 2007, s. 47.

daha iyi eğitim ve hizmet verilebilmesi için Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ı görevlendirdi.[250]

Saffet Arıkan'ın 1935 yılında Milli Eğitim Müdürlüğüne getirdiği İsmail Hakkı Tonguç, köy yaşantısı içinden gelen, batıyı tanıyan ve oradaki eğitim sistemini inceleme olanağı bulmuş biriydi. Köy halkının eğitimini ve cumhuriyet değerlerini okullar aracılığıyla köylere taşımayı görev edinerek, neler yapılabileceği konusunda incelemelere başladı.[251]

Tonguç, hizmet götürülmeyen köyün kalmamasını planlıyordu. Fakat o yılların Türkiyesi'nde öğretmenlik yapabilecek kişilerin sayısı çok azdı. Bu nedenle 1936 yılında adına "eğitmen" denilecek, okuma yazma ve biraz hesap bilen, askerliğini başarıyla tamamlamış 80 genç Eskişehir'in Çifteler Çiftliği içindeki Mahmudiye Köyü İlkokulunda bir kursa toplandı ve daha sonra staj için kendi köylerine yollandılar. Önce stajlarını sonra kurslarını tamamlayan bu gençler, başarılı sonuçlara imza attılar. Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı, eğitmen kurslarının sayısını arttırmaya karar verdi.[252]

10 Kasım 1938'de Atatürk vefat etmesi üzerine, İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildi. Kısa bir süre sonra sağlık sorunları nedeniyle bakanlıktan ayrılan Saffet Arıkan'ın görevine de Hasan Ali Yücel getirildi. Yeni Cumhurbaşkanı ve yeni Milli Eğitim Bakanı köy halkının eğitim meselesinin kaldığı yerden devamını istedi. Eğitmen kurslarının ve ardından açılan Köy Öğretmen Okullarının gösterdiği başarı, köy halkının eğitimi için izlenecek politikanın nasıl yürütülmesi gerektiğini gösteriyordu. Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç çalışmaları hızlandırmış, köy halkının eğitim meselesi, 1939'da toplanan Birinci Eğitim Şurasında etraflıca tartışılmıştır. Varılan sonuca göre yalnızca köylüye okuma-yazma öğreten bir öğretmenin yeterli olmayacağı, köy öğretmeni yetiştirecek kurumların çok yönlü eleman yetiştirmesi gerektiğine karar verilerek, yeni açılacak kurumlara "Köy Enstitüsü" adının verilmesi uygun bulunmuştu.[253]

---

[250] Necdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** S.35-36 (2005), s. 270.

[251] Arı, **a.g.e.,** s. 327

[252] Haz. Ahmet Özgür Türen, **Köy Enstitüleri Dosyası**, Destek Yayınları, İstanbul, 2018, s. 24.

[253] Aysal, **a.g.m.,** s.s. 272- 273.

Köy Enstitüleri Kanunu, Meclis'te 17 Nisan 1940'ta oylanarak kabul edildi. Oylamaya 426 milletvekilinden 148'i katılmamış, enstitülere karşı daha en başında Meclis'te muhalefet olmuştur. [254] Kazım Karabekir, enstitülere sadece köy çocuklarının alınmasının yurtta kentli-köylü ikiliği doğuracağını öne sürerek, şu eleştirilerde bulunmuştur:

"Parti programında sınıf ayırımı yok diyoruz ama onu elimizle yaratıyoruz... Biz şehir ve köy çocuklarını birbirleriyle kaynaştıracak yerde bir safiyeti fikriye ile ayırırsak sonra acaba bu köylere başka taraflardan yapılacak telkinlerle günün birinde biz bu şehirlilerin karşısında başka fikirlerle onları mücehhez bulmaz mıyız?"[255]

Karabekir'in eleştirilerine yanıt veren Hasan Ali Yücel, yapılacak olan enstitülerde ayrı bir terbiye prensibinin uygulanmayacağı için köy – şehir ayrılığının mevzubahis edilemeyeceğini belirtti. Köy hayatı ve şehir hayatının farklılığına dayanarak ise şu ifadelerde bulundu:

"Amma köy hayatı da şehir hayatı değildir… Köye benzer kasabadır, köye benzer şehirdir diye bir tasnif yapmaya hakkınız yoktur. Kanun nüfusa göre tasnif yapmıştır. Belki bir kısım köy çocukları bundan mahrum kalacaktır. Bu mahrum kalacak çocukları bir başka şekilde okutalım, fakat davanın esasını bozmayalım"[256]

Köy Enstitüleri ile pek çok köy kalkınmaya başlamış ve Anadolu'nun birçok yerinde yeni enstitüler açılmıştır. Köy halkının daha bilinçli hale gelmesi başta toprak ağaları olmak üzere Atatürkçü düşünceye karşı olanlar ile çıkarcı çevrelerin işine gelmemişti. Enstitüleri kapatmak isteyen bu çevreler, kız ile erkeklerin beraber okuması, okuma kitaplarının çeşitliği ve öğrencilerin kendi işlerini kendi yapması gibi nedenleri öne sürerek eleştirilerde bulundular. Din ve ahlaka ters durumların olduğu, öğrencilerin komünist olarak yetiştirildiği ve küçük yaştaki öğrencilerin bile okul yapımı gibi en zor işlerde çalıştırıldığı bugün bile iddia edilmektedir.[257]

---

[254] Kocaçimen, **a.g.e.,** s. 169.
[255] Aysal, **a.g.m.,** s. 274.
[256] Fevzi Çakmak, "Kuruluşundan Kapatılışına Kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi İçerisinde Köy Enstitülerine Yönelik Muhalefet", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C. 6, S. 15 (2007), s. 226.
[257]Nihal Yıldız - Osman Akandere, "Köy Enstitülerinin İdeolojik Yapısı" **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C. 17, S. 35 (2017), s.s. 284-286.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Köy Enstitülerini desteklemesi, enstitülerin tüm muhalefete rağmen yaşamasını sağlamıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle dünyada güçler dengesi değişmiş, Türkiye ise çok partili hayata geçmiştir. 1945 yılından sonra CHP içinde sağ kanat güçlenirken, devrimci kitle tasfiye edilmiştir. İnönü, şartların değiştiği bu dönemde enstitülere verdiği desteği devam ettirmemiştir.[258] Yeni kurulan Demokrat Parti'de enstitülere sıcak bakmıyordu. Toprak reformuna karşı çıkarak kurulan yeni partinin, enstitüler ile amaç birliğinde bulunması beklenemezdi.

Çok partili yaşama geçilmesinden kısa bir süre sonra Hasan Ali Yücel, kabine dışı bırakılmış, 21 Eylül 1946'da İsmail Hakkı Tonguç görevinden alınmıştır. Köyün kalkınmasında ve eğitiminde önemli işlevi olan Köy Enstitüleri bu dönemde büyük yozlaşmaya uğratılmıştır. 1948 yılında eğitmen kursları uygulamasına da son verilmiştir.[259] Kısaca Demokrat Parti iktidara gelmeden önce enstitülere zaten büyük bir darbe vurulmuştur.

İsmet İnönü, *"yaşamımdaki en büyük iki eserimden bir*i" dediği ve ömrünün sonuna kadar yakından izleyeceğini ifade ettiği Köy Enstitüleri konusunda yıllar sonra şu savunmayı yapacaktı:

"Köy Enstitülerinin kapanmasından duyduğum acıyı tarif edemem. Bir babanın evladını kaybetmesinden duyduğu acı gibi bir acı duyarım. Herkes sanır ki, Yücel"i, Tonguç"u isteyerek değiştirdim… O zaman bir sürü olaylar oldu. Kurultaylarda enstitülere karşı bir akım başladı. Ben bunların doğru olmadıklarını yerine giderek saptadım, ama bu o kadar yoğunlaştı ki, grubu etkiledi. Grubun büyük çoğunluğu köy enstitülerinin aleyhine döndü. Parti örgütü aleyhe dönüştü. Bakanlar içinde köy enstitülerine vaziyet alanlar çoğaldı. En çok ta bu konuda… Yücel ile Tonguç hedef alınıyordu. O sırada Ordudan, Mareşal Fevzi Çakmak'dan, o Genelkurmay Başkanlığı'ndan ayrılmadan önce yoğun şikayetler gelmeye başladı. Mareşal, bu komünist yuvalarını ne zaman kapatacaksın diye soruyordu. Mareşal bunu adeta bir mesele haline getirmişti…"[260]

---

[258] Kocaçimen, **a.g.e.,** s. 172.
[259] Türen, **Köy Enstitüleri…,** s.s. 126-128.
[260] Engin Tonguç, **Bir Eğitim Devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç,** Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2009, s. 503.

1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Partinin o dönemki Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, 25 Şubat 1951'de Köy Enstitülerinde çocukların zor işlerde çalıştırılarak hastalandığını hatta vefat ettiğini, bu çocukların ziyan edilmesinden ötürü çok üzgün olduğunu belirterek, enstitülerin geleceği konusunda şu açıklamayı yaptı:

"Köy enstitülerini, maddi ve manevi bütün hüviyetiyle öğretmen okullarına mutlak surette kalbedip önümüzdeki ders yılma gireceğiz"[261]

1953-1954 öğretim yılında "Köy Enstitüleri Öğretim Programı" kaldırılarak, yerine "Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı" kabul edildi. Misyon ve işlevi yok edilen enstitülerin durumu 1954 yılının Ocak ayında tekrar gündeme geldi. "Köy Enstitüleri İle İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun" tasarısı 20 Ocak 1954 tarihinde Meclis'te görüşülmeye başlandı.

DP Rize Milletvekili Ahmet Morgil, Türk köyünü kalkındırmak için kurulan Köy Enstitülerinin, köyün ve köy bünyesinin ihtiyaç ve şartları incelenmeden açıldığını, ilköğretimde buhran yarattığını ve milyonlarca öğrencinin heder olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca sol cereyanların birçok yerde bu kurumun içine sokulmak istendiğini de öne sürmüştür. Enstitülerin başarılı olamadığını iddia eden Morgil, *"Bugün huzurunuza getirilmiş olan bu kanun, köy enstitülerini öğretmen okulu haline getirmekle çok hayırlı bir hizmet ifa etmektedir"*[262] diyerek kanun teklifinin kabulünü istemiştir.

Milli Eğitim Bakanı Rıfkı Salim Burçak, ilköğretim okullarına öğretmen yetiştirmek için iki kaynağa sahip olduğumuzu, birinin köy enstitüleri, diğerinin öğretmen okulları olduğunu, bu iki kurum arasında büyük farkların mevcut bulunduğunu öne sürmüştür. Bu iki kurumun sadece öğretmenleri arasında değil yetişen öğrencilerin de farklılıklarına değinen Burçak, hazırlanan kanun teklifi ile bu ikiliğin sona ereceğini ifade etmiştir.[263]

Kanun tasarısı hakkında başka söz isteyen olmayınca, maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. "Köy Enstitüleri İle İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun", 20 Ocak 1954 ve 27 Ocak 1954 tarihli oturumlarda

---

[261] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:5, 51. Birleşim (25.02.1951), s.s. 836-837.
[262] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:27, 31. Birleşim (20.01.1954), s. 259.
[263] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: IX, C:27, 31. Birleşim (20.01.1954), s.260.

görüşülerek kabul edilmiş ve 4 Şubat1954'te Resmi Gazete'de yayınlanması ile yürürlüğe girmiştir. Kanun maddeleri şu şekildedir:

“MADDE 1. — Köy enstitüleri ile ilk öğretmen okulları, «ilk öğretmen okulları» adı altında birleştirilmiştir.

MADDE 2. — İlk öğretmen okullarının tahsil müddeti, ilkokul mezunları için (6), ortaokul mezunları için (3) yıldır.

MADDE 3. — Öğretmen okullarının birinci I devrelerine ortaokulu bulunmayan yerlerden imtihanla parasız yatılı olarak öğrenci alınır.

MADDE 4. — İlk öğretmen okullarına alman öğrencilerden ilk tahsil yılı içinde, bulundukları okulun öğretmenler kurulunca, öğretmen olamayacaklarına karar verilenlerin okulla ilişikleri kesilir. Bu gibiler hakkında tazminat kovuşturması yapılmaz.

MADDE 5. — İlk öğretmen okulu mezunları, mecburi hizmetlerini tamamlayıncaya kadar köy okullarında çalıştırılırlar. Bunlardan öğretmen yetiştiren yüksek öğrenim müesseselerine devam edecek olanların mecburi hizmetleri Millî Eğitim Vekaletince tecil olunur.”[264]

Demokrat Parti iktidarının Köy Enstitülü öğretmen ve öğrencilere karşı olumsuz tavrı, enstitülerin kapatılmasından sonra da devam etti. Akçadağ Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmen Nedim Şahhüseyinoğlu, eşinin yardımı ile okulun çatısını onarırken gören Milli Eğitim Müdürü, *“Böyle öğretmen olmaz, sen öğretmen misin, işçi misin? Şu kadın kim? Sen de mi köy enstitülüsün? Ne olacak, enstitülüden böyle öğretmen çıkar!”* cümleleriyle öğretmeni azarlamıştır. Ardından öğretmen hakkında günlerce sürecek soruşturmalar başlamış, okulu onardığı için öğretmene üç gün maaş kesme ve sürgün cezası verilmiştir.

Yine aynı Milli Eğitim Müdürü, Burdur'da 1955/56 ders yılına girerken yaptığı konuşmada, sözü Göller Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği'ne getirerek, köy enstitüsü çıkışlı öğretmenlerin aşağılık duygularını gidermek için böyle bir dernek

---

[264] “*Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun*”, Kanun No: 6234, **Resmi Gazete,** S 8625 (4 Şubat 1954)

kurduklarını belirterek, ilinde böyle bir dernek istemediğini, kapatılmasını istemiştir. Fakat Milli Eğitim Müdürü, bu sefer amacına ulaşamamıştır.[265]

Sonuç olarak köyü kaldırma ve eğitimini sağlama misyonu ile açılan Köy Enstitüleri, çok partili hayata geçilmesi ile egemenlik sahası daraltılmış, Demokrat Parti döneminde İlk Öğretmen Okulları ile birleştirme adı altında kapatılarak tarihe karışmıştır. Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç gibi kurucular görevlerinden uzaklaştırılırken, enstitü çıkışlı öğretmen ve öğrenciler uzun yıllar siyasi baskı görmüşlerdir.

[265] Tonguç, **a.g.e.,** s. 663.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINDA ATATÜRK VE DEVRİM KARŞITI HAREKETLER

I. Basında ve Toplumda Atatürk ve Devrim Karşıtı Hareketler

1.1. Atatürk Heykellerine Saldırılar ve Ticaniler

23 Şubat 1951 gecesi, Kırşehir Çarşı Meydanı'nda bulunan bir Atatürk büstü, çenesi ve burnu kırılarak tahrip edilmiş, başta Kırşehir halkı olmak üzere yurdun birçok yerinde bu saldırıya büyük tepki gösterilmiştir.[266]

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Kırşehir'e Atatürk'ün bronz bir heykelini hediye etmiş ve bu yeni heykelin açılış töreni için İçişleri Bakanı refakatinde birçok milletvekili şehre gitmiştir. Kırşehir halkı ve okul talebeleri törene büyük ilgi göstermiş, Kırşehir valisi bütün inkılaplarımızın sembolü olan Atatürk heykeline yapılan saldırıyı lanetlemiş ve en kısa zamanda failinin bulunacağını halka duyurmuştur.[267]

Kırşehir'de yapılacak olan miting için, başta İstanbul ve Ankara'dan gelen gençlik kafileleri başta olmak üzere yurdun dört bir köşesinden Türk halkı akın etti. Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanım da mitinge katılanlar arasındaydı. Saat sekiz buçukta çeşitli vilayetlerden gelen çelenkler Atatürk büstünün etrafına dizilmiş, kalabalığın başları üzerinde bayrak ve dövizler yükseliyordu. Dövizler arasında bilhassa dikkat çekenleri:

"Heykelini kırdın, inkılaplarını yıkamazsın", "Sana dil uzatanlar kahrolsun", "Yer sarsılsa ne senden geçeriz ne de senin eserinden" gibi cümlelerdi.[268]

Atatürk heykel, büst ve fotoğraflarına karşı saldırılar çeşitli şehirlerde vuku bulmaya devam etti. Kastamonu'da bir köy okulunda Atatürk'ün fotoğrafının gözleri oyulmuştu. Kütahya'da ise bir Atatürk büstünü ağaca asar gibi boynuna bir ip

[266] M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti,** Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s. 90.
[267] **Zafer**, 2 Mart 1951.
[268] **Yeni Asır,** 6 Mart 1951.

bağlamışlar ve üstüne bir beyanname iliştirmişlerdi. Beyannamede; *"din hamisi Tevfik İleri ve Menderes yaşasın"* yazıyordu.[269]

Atatürk büst ve heykellerine yapılan saldırılar devam ettiği gibi, laiklik aleyhinde yayın yapan gazete ve dergilerin sayısında da ciddi bir artış olduğu görülüyordu. Atatürk ve devrimlerine bazen açıkça bazen örtülü bir şekilde yoğun eleştirilerin olduğu göze çarpıyordu. Demokrat Parti'nin Konya İl Kongresinde, bazı delegelerin fes ve çarşaf giyme, Arap harfleri kullanma hakkının geri getirilmesini istemeleri dikkat çeken diğer bir husus oldu.

Atatürk'ün partisinin mensupları olduklarını belirten CHP'liler, Atatürk reformlarının gerçek bekçileri olduğunu belirtmişler, Başbakan Menderes ise reformların gerçek bekçilerinin Türk milleti olduğu şeklinde yanıt vermişti. İçişleri Bakanlığı, tüm il valililerine Atatürk heykellerinin korunması için önlemlerin alınmasını emreden bir tebligat çıkardı ve İslam dinini istismar etmekle suçlanan Büyük Doğu, Sebilürreşad ve İslamiyet gibi gerici ve dini yayınlara karşı soruşturma başlattı.[270]

Ticani tarikatına mensup kişilerin sistematik bir şekilde Atatürk heykellerine saldırması, basında tepkilerin çoğalmasına yol açtı. Ticani inancına göre, heykel puttur ve heykellerin kırılması gerekir. Onlara göre, Türk devrimi ve eseri dinsizlikten başka bir şey değildir. Osmanlı Halifeliğini kaldırıp devrimleri gerçekleştiren Atatürk ise dinsizdir. Devrimin insanları putperest yaptığını ve istedikleri gerçekleşmezse isyanın hak olduğunu iddia ediyorlardı.[271]

1.1.1. Ticani Tarikatı

Ticanilik bir tarikat olarak ülkemize 1930'da gelmiş, özellikle Ankara ve Çorum illerinde yayılmaya başlamışlardır. Atatürk devrimlerini reddetmek ve şeriatı hakim kılmak öncellikli amaçlarıydı. 1949 Şubatı'nda Türkiye Büyük Millet Meclisinin dinleyici kısmında bir Ticani yüksek sesle Arapça ezan okuyarak, kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştı.[272]

---

[269] **Ulus**, 30 Mart 1951.
[270] Ahmad, **a.g.e.,** s.64.
[271] Tunaya**, a.g.e.,** s.s. 45-46.
[272] Sabahattin Nal, "Demokrat Parti'nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi** C.60 S.3 (2005), s. 154.

Kırşehir'de ki Atatürk büstüne saldırıdan sonra kamuoyunda daha çok yer almaya başladılar. Çeşitli illerde tarikata mensup fedailerin gerçekleştirdikleri saldırılar, hükümeti de harekete geçmeye zorladı.

Ankara'da Sadık Çakırtepe adında bir Ticani tarikatı mensubu adam, Atatürk heykelini çekiçle kırmaya çalışmış, halk engel olmuştur. Ayakkabı ve çorapları çıkarıp, heykelin üstüne tırmanmaya başlayan adamı görenler başta temizlikçi zannetmişlerdir. Fakat heykele tırmanan saldırgan, elinde ki sivri çekiçle önce heykelin sırtına sonra kılıcı tutan kuşağa vurmuştur. Çevreden geçen halk, saldırganın heykeli daha fazla parçalamasını engellemiş, linç etmeye çalışmıştır.

Aynı gün başka bir Ticani mensubu saldırganı yine Atatürk büstüne saldırmıştır. Jandarma merkezinde ifade veren bu kişi masanın üstünde duran Atatürk büstünü yere fırlatmış, büst parça parça olmuştur.

Vatan Gazetesinin haberine göre Türkiye'de yüz binin üzerinde Ticani tarikatı mensubu olduğu belirtiliyordu. Teşkilatlı bir şekilde çalıştıkları ve Türkiye'de ki çalışma merkezlerinin İzmir olabileceği öne çıkmıştı. Tarikatın şeyhi Kemal Pilavoğlu ve akrabalarının evleri kontrol altına alınmışken, yakalanan tarikat mensupları karakolda diğer heykellere saldıracaklarını da duyurmuşlardı.[273]

Atatürk büst ve heykellerine saldırıların hız kesmeden devam etmesi hükümeti daha da sert önlemler almak zorunda bıraktı. 28 Haziran'da basın, Ticanilerin başı olan Kemal Pilavoğlu ile birlikte on bir kişinin daha tevkif edildiği duyuruyordu.

Yakalananlardan bir kısmının deli raporunun bulunduğu, bu raporların kimler tarafından verildiğinin inceleneceği belirtiliyordu. Sanıkların ifadesinin alınmasından sonra on bir sanık bir kamyona bindirilerek cezaevine gönderilmiştir.[274]

Yapılan tahkikatların derinleşmesi ile hapse atılanların sayısı otuz üçe yükselmişti. On üç kişi de nezarette bulunuyordu. Hakkında tahkikat yapılan Ticanilerin sayısının ise bini geçtiği belirtiliyordu.

Ticani tarikatı mensupları Pazar günü şeyhleri Kemal Pilavoğlu'nu hapishanede ziyaret etmek istemişler, ilgililer yeni bir hadiseye olay vermemek için

[273] **Vatan,** 27 Haziran 1951.
[274] **Zafer**, 28 Haziran 1951.

önlemleri sıkı bir şekilde arttırmışlardır. Jandarma'ya nöbetçi kordonunu geçip, cezaevinin dış bahçesine girmek isteyenlere engel olması için "vur emri" verilmişti. İzmir'de tarikatın saldırılarını lanetlemek için yapılan toplantıda İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal, *"Türklük, mukadderatına el uzatan her türlü eli kıracaktır. Atatürk'ün azizliğine dil ve el uzatan softalar dini alet istiyorlar, bu tecavüzlerinde asla muvaffak olamayacaklar ve er geç cezalarını göreceklerdir"* açıklamasını yapmıştı.[275]

Bu dönemde CHP ile DP arasında irtica ve laiklik tartışmaları yaşanıyor, partilerin birbirlerini suçlayan demeçleri basında yer alıyordu. Nadir Nadi ise köşe yazısında her iki partiyi birden suçluyor; *"İrticaa avans verme hakkında ilk adımı Halk Partisinin attığını burada birkaç defa yazdığımı hatırlıyorum. Halk Partisinin işlediği hata, daha sonra Demokrat hükümetin aynı yolda işlediği hataları mazur görmemiz için sebep sayılamaz… İnkılaplarımıza ve inkılaplarımızın sembolü aziz Atamıza alenen saldırılmaktadır. Milli vicdan rahatsızdır ve bu halin sorumlusu mevcut hükümettir"* diyordu.

"Birbirinden çok uzak yurt köşelerinde, birbirlerini belki hiç tanımayan, çember sakallı, karanlık suratlı birtakım adamlar" olarak tanımladıkları Ticani tarikatı mensuplarının saldırılarına karşı hükümetin hala yeterli önlemleri almadığını, devlet adamlarının memlekette irtica olmadığını açıklayan beyanlarda bulunduğunu, belirtiyordu.[276]

Ticani tarikatının bu eylemleri ve diğer irticaa olayları hükümeti harekete geçirmiştir. Atatürk'ü Koruma Kanunu, çıkarılarak Atatürk'ün maddi ve manevi hatırasına karşı suç işleyenlere karşı ceza hükümleri ağırlaştırılmıştır. Milletvekillerinin çoğunluğu başlangıçta Atatürk'ü Koruma Kanunu'na muhalifken, Ticani tarikatının sistematik bir şekilde Atatürk büst, heykel ve resimlerine saldırması sonucunda fikirleri değişmiş, kanun tasarısını desteklemişlerdir.

1.2. Büyük Doğu ile Sebilürreşad Dergileri ve Faaliyetleri

Büyük Doğu Dergisi 1943 yılından 1978 yılına kadar çeşitli aralıklarla günlük, haftalık ve aylık olarak Necip Fazıl Kısakürek öncülüğünde yayımlanan bir

---

[275] **Zafer,** 2 Temmuz 1951.
[276] Nadi, **a.g.e.,** s.s. 45-46.

dergidir. Rejim karşıtı bir duruşa sahip olan bu derginin çok partili yaşamdan sonra muhalefetini arttırdığı ve devrim aleyhtarı yayınlarda bulunduğu gözlemlenmektedir. Özellikle Demokrat Parti'nin iktidarının ilk yılında ezan üzerinden dil yasağını kaldırması İslami yayınlar ile tarikat ve cemaatlere, hareketlerinde özgürlük ve cesaret verdiği anlaşılmaktadır.

Necip Fazıl, Adnan Menderes'in DP İzmir İl Kongresinde şu cümleleri söylediğini anılarında yazmaktadır:

"Şimdiye kadar baskı altında bulunan dinimizi baskıdan kurtardık. İnkılap softalarının yaygaralarına ehemmiyet vermeyerek ezanı Arapçalaştırdık. Mekteplerde din derslerini kabul ettirdik. Radyoda Kur'an okuttuk. Türkiye Müslüman bir devlettir ve Müslüman kalacaktır"[277]

Büyük Doğu Dergisi gibi önemli bir İslami yayın organı olan Sebilürreşad da devrim karşıtı bir yol izliyordu. Demokrat Parti'nin iktidara gelir gelmez komünistlere şiddetli davranması ve ezan üzerinden dil yasağını kaldırması ile halkın muhabbetini kazandığını, Halk Partisinin din düşmanı olduğunu ve yıllardır din ehline zalimane siyaset güttüğünü iddia ediyordu.[278]

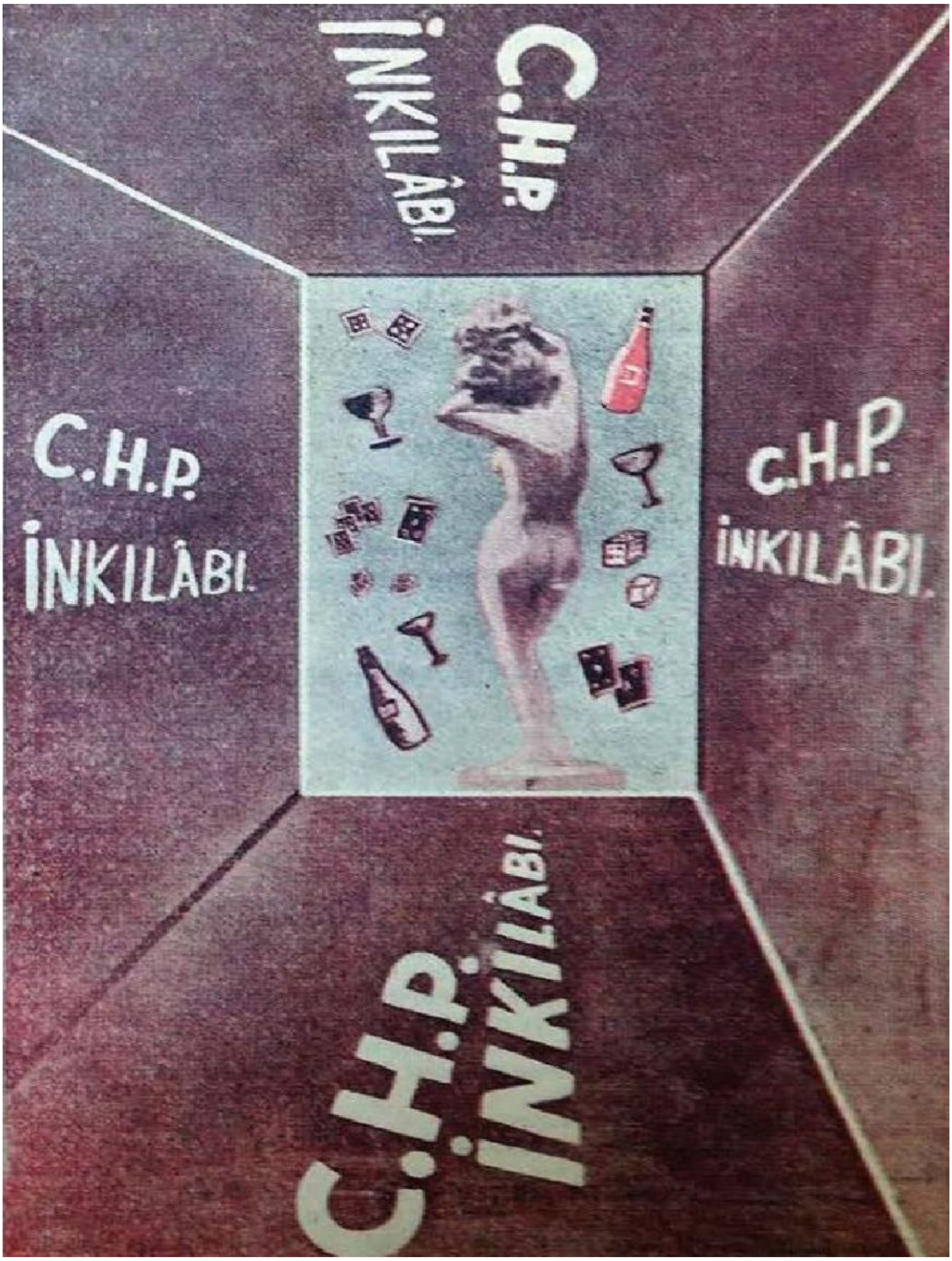
Büyük Doğu Dergisi ile Sebilürreşad Dergisi'nin ortak izlediği diğer bir politikanın Yahudi ve Mason düşmanlığı olduğunu saptıyoruz. Fakat Sebilürreşad Dergisi, Atatürk'ün mason localarını kapattığını belirtirken[279], Büyük Doğu ise imalı bir şekilde Atatürk'e Yahudi yakıştırması yapıyordu. Elimize geçen bir Yahudi duasında Yahudilerin neye dayandığını göreceksiniz başlıklı yayınında duanın sonu şöyle bitiyordu:

"Ve sevgili vatanımızın Ulu Önderi KAMAL ATATÜRK'E uzun ve mesut ömürler ihsan eyle, Amin."[280]

Büyük Doğu Dergisi, Atatürk ve devrim düşmanlığını derginin kapak resimlerinde de açıkça yansıtmaktaydı. Fakat Atatürk ismini kullanmak yerine ya CHP İnkılabı ya da 27 yıllık CHP yönetimi demekteydi.

---

277 Necip Fazıl Kısakürek, **Benim Gözümde Menderes,** Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2002, s.216.
278 **Sebilürreşad,** C.4, S.87, Eylül 1950.
279 **Sebilürreşad,** C.6, S.143, Ocak 1953.
280 **Büyük Doğu,** C. 5, S. 42, 5 Ocak 1951.

Resim. 4: Atatürk ve Devrim Karşıtlığını, Derginin Kapak Resimlerine de Yansımaktaydı.

Kaynak: **Büyük Doğu,** C. 5, S. 41, 16 Şubat 1951.

Büyük Doğu Dergisinin, Atatürk ve devrim aleyhtarı yayınları tepki çekmekteydi. Üniversite gençleri, Büyük Doğu'nun İstanbul'daki merkezinin önünde geniş katılımlı eylem gerçekleştirdi. Ayrıca Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan,

Büyük Doğu'da yayınlanan Atatürk aleyhinde yazılardan dolayı 1951 yılının Mart ayında, Necip Fazıl Kısakürek adına Ankara'da dava açmıştır.[281]

Büyük Doğu Dergisi'nin irticayı körüklemesi ve devrim aleyhtarı tutumuna başlangıçta hükümet ciddi bir yaptırım uygulamamıştı. Fakat Ahmet Emin Yalman'a Malatya'da düzenlenen suikast sonrası derginin yayın hayatına son verilmiştir. Büyük Doğu, Demokrat Parti döneminde gazete ve dergi olarak çeşitli tarihlerde yayınlanmaya devam etmiş hatta örtülü ödenekten destek görmüştür.[282]

1.3. Malatya Suikastı ve Hükümetin Tepkisi

Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarılmış, laiklik aleyhinde neşriyatta bulunan yayınlara karşı önlem alınmıştı fakat bu yeterli olmadı. Demokrat Parti kendi bünyesinde bulunan irtica hareketlerine karşı mücadelede bile etkisiz kalıyordu. Başbakan ve Meclis Başkanının hazır bulunduğu Balıkesir Demokrat Parti Kongresinde bazı delegeler şu isteklerde bulunabiliyordu:[283]

1- Memur kadınlar evlerine dönmeli, çocuk yetiştirmelidir.
2- Din mektepleri açılmalıdır.
3- Milletvekillerinin sayısı 250'ye indirilmelidir.
4- Radyoda adabı muaşeret, ahlak konferansları ve vaazlar verilmelidir.
5- 1 Mayıs bayramının komünist bayramı olduğu cihette bu, 6 Mayıs'a alınmalı ve o güne Hıdırellez bayramı denilmelidir.
6- İmamlar dini kisve giyebilmelidirler.
7- Ahlak rejimini ayaklar altına alan müstehcen neşriyat yasak edilmeli, bu suretle bu ahlaksızlığın kökü kazınmalıdır.
8- Ramazanda radyoda her gün Kur'an okutulmalıdır.
9- Çocuk yapmayan kadınlardan senede 250 lira vergi alınmalıdır.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, muhalefetin aksine ülkede irticanın olmadığını iddia ediyordu. Hükümeti daha sert tedbirler almaya zorlayan olay, Vatan Gazetesi'nin sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman'a

281 Gülçin Abay, "Demokrat Parti Döneminde Türk Basınında Din (1950-1960)", **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),** Sakarya, 2010, s.s. 123-124.
282 **A.g.t.,** s. 128.
283 **Sebilürreşad,** C.7, S.127, Mayıs 1952.

yapılan saldırı oldu. Yalman'ın Malatya'da Hüseyin Üzmez adlı bir lise öğrencisinin saldırısı sonucu kurşunla yaralanması ve suikastı bir gerici örgütün düzenlediğinin anlaşılması tepkilere yol açtı. İrticanın böylesine örgütlü ve saldırgan hale geldiğinin meydana çıkması hükümeti harekete geçirdi.[284]

Malatya'da gerçekleşen saldırıdan bir gün önce Kayseri'de yaptığı konuşmada ülkede irtica hareketinin olmadığını ifade Menderes, suikasttan sonra gelen tepkiler üzerine şu konuşmayı yapmak zorunda kaldı:

"Malatya hadisesi, dini kendi maksatlarına alet etmek isteyenlerin, toplu halde çalışma kararında olduklarını göstermiştir. Din gibi mukaddes bir mefhumun, bir takım cemiyet çöküntülerinin ve siyaset vezirganlarının aleti haline gelmesine, bu memleketin tahammülü yoktur. Laikliği din düşmanlığı şeklinde almak, bizim vicdan hürriyeti anlayışımıza asla uymaz…"[285]

22 Kasım 1952'de gerçekleşen suikasttan hemen sonra soruşturma başlatıldı. Şüpheler Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu Cemiyeti üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Çünkü suikasttan önce Büyük Doğu yayınlarında Vatan Gazetesi ve Yalman'a karşı bir tahrik kampanyası başlatmıştı. Suikasttan sonra Büyük Doğu kapatılmış ve soruşturmalar genişletilmişti.

Elde edilen sonuçlar, eylemin yerel olmadığını çok daha büyük bir örgütlenmenin parçası olduğunu işaret ediyordu. Soruşturmanın merkezi İstanbul'a kaydırıldı ve on beş kişi adliyeye sevk edildi.

Başlangıçta ülkede irtica olmadığını iddia eden DP iktidarı, Malatya hadisesinden sonra irticaya geçit vermeyeceklerini duyurdu. *"Atatürk olmasa da Sakarya Savaşı kazanılırdı"* diyen ve Türk milletinin Atatürk'e borçlu olmadığını iddia ederek devrim aleyhinde beyanlarda bulunan DP Milletvekili Fehmi Ustaoğlu partiden ihraç edildi.

Malatya vakasına Milliyetçiler Derneği'nin adının karışması yeni gelişmelere perde oldu. Derneğin genel başkanı Sait Bilgiç aynı zamanda DP Milletvekiliydi. Derneğe mensup ya da dolaylı yoldan destek veren birçok DP'li olması hükümet partisini harekete geçirdi. DP, Sait Bilgiç ve Tahsin Tola'yı partiden ihraç kararı aldı.

---

[284] Eroğul**, a.g.e.,** s.s.121-122.
[285] Aydemir, **İkinci…,** s. 108.

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin de dernekle ilişkisi olması görevinden alınmasına sebep oldu. Dernek ise toplum düzenine zıt faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle kapatıldı.[286]

Basının Malatya hadisesinden ötürü Demokrat Parti'yi suçlaması, DP iktidarını bu konuda sert bir politika izlemeye mecbur etti. Dini siyasete alet etme suçundan Millet Partisi kapatılırken, CHP'nin bu partiye destek verdiğini ileri süren Menderes, çeşitli tarihlerde irticaya karşı olduklarını açıklama gereği duydu. Fakat yaklaşan 1954 seçimleri ile DP'nin gerici eylem ve kişilere gösterdiği sertlikte yumuşama görüldü. Hatta seçim çalışmalarında bile dinin siyasete alet edildiği görülmekteydi. Ödemiş vaizi Fevzi Bayar, DP'nin yarınki mitingine gitmeyenler ve muhalefet partisi mensupları kafirdirler demesi büyük tepki gördü.[287]

Demokrat Parti'nin seçimlerde gösterdiği büyük başarının sebebi sadece ekonomik gelişme değildi. Aynı zamanda muhafazakâr kesime verilen ödünler ve baskı politikasının kalkması da vardı. Bu nedenle CHP içindeki bazı milletvekilleri, Genel Başkan İnönü'ye gönderdikleri mektupta *"Parti'nin ilkelerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini, laiklik ilkesinin halk yığınlarınca yanlış anlaşıldığını, Genel Başkan'a geniş yetki verilmesinin halkın gözünde tek Parti, tek Şef'ten kalma bir uygulama izlenimi yarattığı"* ileri sürülüyordu. Fakat İnönü bu görüşe katılmadığını şu şekilde ifade ediyordu:

"Ödün alanında DP ile yarış edebilir miyiz? Eğer biz devletçilikten ve özellikle laiklikten en ufak ödün verirsek bunların ucunu bir daha yakalayamayız. CHP'nin Atatürk devrimlerinin bekçisi olduğu için saygınlığı vardır."[288]

II. Siyasette Atatürk ve Devrim Karşıtı Hareketler

2.1. Millet Partisi'nin Kapatılma Süreci

2.1.1. Millet Partisi'nin Devrim Karşıtı Tutumu

Demokrat Parti'den istifa eden ve ihraç edilenler tarafından 20 Temmuz 1948'de kurulan Millet Partisi, CHP'ye karşı sert muhalefeti savunan ve müfritler

---

[286] Nal, **a.g.m,** s.s. 162-166.

[287] Vaiz Fevzi Bayar, dini siyasete alet etme suçundan 10 ay hapse mahkum edilmesine rağmen, ceza infaz edilmediği gibi 1957 yılında affedilmesi Meclis gündemine getirildi. Bkz: Uyar, **Demokrat Parti**…, s.s. 219-220.

[288] Tonguç, **a.g.e.,** s. 658.

adıyla bilinen kişilerden oluşuyordu. Muhafazakâr bir siyaset güden bu partinin laiklik anlayışı CHP ve DP'den farklıydı. Partinin savunduğu laiklik anlayışına göre, din hayatı ve dini kurumlar tam anlamıyla müminler cemaatine bırakılmalıydı. Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar ise kalkmalıydı.[289]

Millet Partisi'nin uzlaşmaz bir siyaset gütmesi ve muhafazakâr politikaları toplumda karşılık bulmamış, 1950 seçimlerinde kayda değer bir başarı gösterememiş, Meclis'e yalnızca bir milletvekili sokabilmiştir.

Partinin fahri başkanı Fevzi Çakmak, 1950 seçimleri gerçekleşmeden vefat etmiş ve cenaze töreni dinci unsurların elinde irtica hareketine dönüşmüştü.[290] Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatı toplumda derin üzüntü yaratmış, radyo istasyonlarının müzik çalmaya devam etmesi tepki çekmişti. Üniversite gençleri, radyoevinin önüne gelerek protesto etmişler, radyo müzik yayınını durdurmuş fakat geç kalmıştı. Öfkeli bir kalabalık gazino ve lokantaları taşlamış, zabıta ile aralarında gerilim çıkmış ve yaralananlar olmuştu.

İlk olay tabutu taşıyan gençlerin cenaze arabasını görmesi ile başlamış, gençler tabutu askerlere teslim etmek istememişti, tekbirler ve ilahiler okumuşlar sonrasında ise Mareşal'in cenaze töreni bir irtica havasına bürünmüştü.[291]

Seçimlerden önce Millet Partisi'nin adının bu tür irtica hareketlerine karışması halkça da hoş karşılanmadı. MP, seçimlerden sonra da hem iktidara hem de muhalefete geçen CHP'ye karşı uzlaşmaz bir tavır sürdürmeye devam etti. Adı zaman zaman devrim karşıtları ile beraber anılmaya devam etti.

Millet Partisi'nin 15 Mayıs 1952'de ki üçüncü kongresi esnasında üyeler arasında çıkan tartışmalar basında büyük yankı uyandırdı. Partililer, Hikmet Bayur'un inkılap esaslarının parti programında yer alması teklifini reddetmişti. Bayur, partide inkılap karşıtları ile destekçilerinin bir arada bulunmasının çelişki olduğunu söylüyordu.[292]

---

[289] Adem Çaylak, "1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 62, S. 1 (2007), s. 38.
[290] Karpat, **a.g.e,** s.s. 507-508.
[291] **Zafer,** 13 Nisan 1950.
[292] **Vatan,** 16 Mayıs 1950.

Kongre'nin ikinci günü ise daha sert ve asabi bir hava içinde geçti. Atatürk konusunda ki hassasiyetiyle bilinen Bayur, Ata'nın geçici kabrine çelenk konmasını teklif etmiş, partililerce bu da kabul edilmemişti. Hatta bazı delegelerin Atatürk'e dil uzatması üzerine Bayur, kongreyi terk etmek zorunda kalmıştı.

MP'nin Bolu delegesi Haydar Seçkin: *"Çelenk, çiçek, heykel bizim ananelerimize aykırıdır. Atatürk, Babatürk diye kimseyi ayıramayız"* demiş birçok delege bu sözleri alkışlamıştı. İzmir delegesi Necip Çiftçi ise mekteplerimizde ecnebi lisanı okutuluyor ama Arapça ve eski Türkçe okutulmuyor diye itirazda bulunmuş, hararetle alkışlanmıştı.

Parti'de 37 kişi çelenk koyulmasını kabul etmiş, partinin ekseriyeti karşı çıkmıştı. Hatta bir delege; *"Biz putperest değiliz, çelenk koymayız"* deyince başka bir delege tarafından zorla susturulmuştu. Yaşanan bu üzücü neticeler karşısında Hikmet Bayur:

"Bu kongrede Atatürk aleyhinde konuşacak olan varsa ben bu partide asla duramam" demiş ve salondan çıkmıştı. Ara tatilden sonra Ata'nın kabrine çelenk koyulması teklifi tekrar tartışılmış ve bu sefer kabul olunmuştu. İlerleyen saatlerde Hikmet Bayur, alkışlar arasında kongreye geri gelmiş ve Atatürk'ün kabri ile Zafer abidelerine çelenkler koyduklarını belirterek, kongre kararını yerine getirdiklerini basına duyurmuştu.[293]

Başbakan Adnan Menderes; *"Türkiye'de inkılap düşmanı bir partiye yer yoktur"* diyerek Millet Partisi'ni işaret ediyordu. Halk Partisi ile Köylü Partisi, irticaya karşı hükümetle beraber hareket ederken, MP irtica konusunda görüşlerini açıklamıyordu. Genel kanıya göre MP, yakında gerçekleşecek olan kongreden çıkacak sonucu bekliyordu.[294]

Millet Partisi'nin 3. Kongresinde olduğu gibi, bir sonra ki kongrede de irtica yanlısı hareketlerin olacağı tahmin ediliyordu. 4. Kongre gerçekleşmeden aylar önce şöyle bir habere rastlıyoruz:

MP İzmir İl İdare Kurulu üyesi Osman Sümer; *"Ben Atatürk inkılaplarını tanımıyorum. Millet Partisi inkılapçı değildir, biz inkılabı kaldıracağız. Hikmet*

---

[293] **Vatan,** 17 Mayıs 1952.
[294] **Yeni Asır**, 3 Mart 1953.

Bayur, Atatürk ve inkılaplarını müdafaa ediyor. Bu yüzden büyük kongrede ona oy vermedim. Bayur'u bir daha seçmemek lazım. Partimiz asla inkılapçı olamaz" demiş, bu cümlelerinden ötürü savcılığa verilmişti.[295]

Millet Partisi içinde iki grup belirmişti. Biri Atatürk devrimlerine bağlı olanlar diğeri ise devrimlere karşı olanlardı. Partinin dördüncü büyük kongresinde birbirinden ayrı dünya görüşüne sahip olan üyeler arasında bekleneceği üzere tartışmalar çıktı. Hikmet Bayur, Kemal Tamer, Saffet Olgaç, Tekin İleri Dikmen, Sabri Yonar, Vasfi Raşit Seviğ, Hüseyin Orak, A. Rıza Baskan, Vehbi İleri gibi inkılapçı isimler partiden istifa ettiler.

Partiden istifa edenler şu beyannameyi yayınladılar:

1-Bazı Millet Partili ileri gelenlerinin oy kazanmak ümidi ile geri fikirlileri okşadıkları öteden beri görülmekte idi. Bizler bu gidişi durdurmak için elimizden geldiği kadar çalıştık.

2-Dördüncü büyük kongrede şöyle bir durumla karşılaştık; hileli seçim, bir hizip tarafından tertipli sevk ve idare ve kürsü emniyetinin zorla ihlali biz ise aynı yola girmeyi şeref ve vicdanımıza yakıştırmadık ve yakıştırmamaktayız.

3-Bu tertiplerin partiyi nerelere götürmekte olduğunu anlamak için partiden tard edilmiş olan Büyük Doğu yazarı hakkında ki Genel İnzibat Divanı kararının dördüncü kongre tarafından bozulduğunu zikretmek yeter.

4- Geri fikirliler tarafından suiistimal edilen programın bazı hükümlerinin tavzihi zımnında teşebbüsler şimdiye kadar hep akamete uğratılmıştır. Çünkü baştakiler inkılap düşmanlarını elden kaçırmamak için her şeye razı olmaktadırlar. Bu gidi değişikliklerin yapılması istenildikçe genel kurul işi beyanname neşri veya rapora bazı cümleler eklemek suretiyle geçiştirmek siyasetini gütmüştür.

5- Bu gibi tavzih arzularından doğan ihtilafların programın sarahati karşısında öne sürülemeyeceği uzun zamandan beri Genel Yürütme Kurulunun ekseriyeti tarafından iddia edilmekteydi. Buna rağmen ancak son defa bu kurul istenilen tavzihi yapmaya karar vermiş ve kadın erkek eşitliğini, eski harflerden dönmemeyi, zaten kanunen mevzuu kalmamış olan tekkelerin açılmamasını ve dinin siyasete

---

295 **Ulus,** 17 Mart 1953.

karıştırılmamasını programa alınmasını kongreye teklif etmiştir. Böyle yapılmış olmasına rağmen teklifin kongrede reddi partinin hangi istikamete sevk edilmek istenildiğinin açık delilidir. Husus ile delegelerin talebine ve kongrenin kararına rağmen Genel Yürütme Kurulunun kendi teklifini müdafaadan çekinmesi, beslenilen zihniyeti açıkça belirtir. Bu izahatı partinin hangi istikamete yöneltilmiş olduğunu göstermek bakımından bütün samimi partililere sunarız.

6- Bu şartlar altında ve partiye tutturulan bu yol devam ettikçe Millet Partisinde kalmakla kendi manevi ve maddi varlığımızı geri fikirlileri okşamak isteyen ve hile ile tertipten kaçınmayan kimselerin emri altında bırakmaktan başka bir şeye yaramayacağını anladık.

Bu sebeplerle partiden çekilmeyi borç bildik. Çünkü Millet Partililerin şiarı önce "Vatan" sonra "Parti"dir.[296]

2.1.2. Millet Partisi'nin Kapatılması

Millet Partisi'nde ki çöküntü basında geniş yankı buldu. Savcılık, Hikmet Bayur'un beyannamesini ihbar mahiyetinde görerek tetkiklere başladı. Partiden istifa edenlerin yeni bir parti kuracağı iddia edilmekteydi.[297]

Ankara Savcılığı, Millet Partililer hakkında *"dini siyasete alet etmek, memlekette irticaı körüklemek ve gizli cemiyet kurmak"* gibi suçlardan tahkikat başlattı. Bazı partililer de gözaltında tutularak ifadeleri alındı. Genel kanaat, Millet Partisinin kapatılacağı yönündeydi.[298]

Başbakan Adnan Menderes, Millet Partisi içindeki mürteci grubun *"hilafeti ve mecelleyi ihya etmek, Cumhuriyeti devirmek emelinde"* olduğunu açıkladı. Bu partinin dini politikaya alet ettiğini, bu faaliyetini memleketin sükun ve huzurunu bozacak kadar ileri götürdüğünü, dini kullanarak ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek gayesi peşinde olduklarını iddia etti.

Konuşmasının devamında Menderes, Demokrat Partinin vicdan hürriyetine geniş yer verdiğini, Arapça ezan ve radyoda mevlit okutulduğunu, dindarlığın irtica demek olmadığını ifade eden Menderes, Millet Partisi Başkanı Mustafa Kentli'nin

---

[296] **Ulus,** 30 Haziran 1953.
[297] **Milliyet,** 2 Temmuz 1953.
[298] **Milliyet,** 4 Temmuz 1953.

makalesini ele alarak rejim ve inkılap aleyhine hücum ettiğine işaret etti. Millet Partisi hakkında başlatılan soruşturma sonucunda hazırlanan tahkikat dosyasından örnekler veren Başbakan, Millet Partililerin inkılapları baltalamak ve cumhuriyeti devirmek, meşrutiyeti ve hilafeti ihya etmek, medeni kanun yerine mecelleyi koymak gibi faaliyetlerde bulunduğunu vurguladı.[299]

Başbakan Adnan Menderes, yine başka bir açıklamasında; *"Millet Partisinin üç yıldır memleketi karıştırdığını, dini siyasete alet ettiğini, Kuran'a oy kağıdı koyduğunu"* ve CHP'nin bu partiyi himaye ettiğini belirtiyordu.[300]

Savcılığın talebi üzerine Ankara Sulh Mahkemesi tarafından 8 Temmuz 1953'de Millet Partisi kapatıldı. Partinin merkez ve şubelerinin tahkikat sonuçlanıncaya kadar tedbir maksadıyla kapatıldığı haberi memnuniyetle karşılandı. Ayrıca partinin bütün teşkilatlarında arama yapılacağı belirtiliyordu.[301]

Millet Partisi mesulleri partilerinin kapatılmasına itiraz etti fakat istekleri kabul olunmadı. Mahkemede okunan evraklar arasında Atatürk düşmanlığını gösteren vesikalar çıkmıştı. Vesikada; Atatürk kelimesinin köle ve şeflik devrinin safsatalarından başka bir şey olmadığı yazıyordu.[302]

Millet Partisi mahkemenin verdiği hüküm gereğince, 27 Ocak 1954'de sıradan bir dernek gibi temelli kapatıldı. CHP, ülkenin üçüncü büyük partisinin bir sulh ceza yargıcının kararıyla kapatılmasını usulen eleştirdi. DP için bu beklenmedik bir yaklaşımdı. CHP, hükümetin yanında olması gerekirken, Cumhuriyet Başsavcısını, Yargıtay'ı Anayasa Mahkemesinin kurulması gibi konuları karıştırması, DP cephesinde hoş karşılanmadı. Hatta CHP'nin kapatılan Millet Partisi'ni müdafaa ettiğini iddia ettiler. CHP'nin asıl çekincesi, hükümetin bir gecede Millet Partisi'ni kapattığı gibi kendilerini de aynı yöntemle bir gün kapatabilecekleriydi.[303]

---

[299] **Vatan**, 8 Temmuz 1953.
[300] **Vatan**, 20 Temmuz 1953.
[301] **Milliyet,** 9 Temmuz 1953.
[302] **Yeni Asır,** 14 Ocak 1954.
[303] Toker, **DP'nin..,** s.256.

Millet Partisi mensupları, partilerinin açılmasını mahkeme yoluyla sağlayamayınca, 1954 seçimlerine katılabilmek için 10 Şubat 1954 tarihinde Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurarak siyasi mücadelelerine devam ettiler. [304]

[304] Pancaroğlu, **a.g.t,** s. 52.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden modern bir Türkiye yaratan Mustafa Kemal Atatürk'ün, 10 Kasım 1938'te vefat etmesiyle, İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı oldu. Fakat İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından kısa süre sonra İkinci Dünya Savaşı patlak verdi. İnönü, büyük bir siyasi başarı ile ülkemizi savaş dışında tuttu fakat savaş yılları Türkiye'nin büyük ekonomik zorluklar yaşadığı dönem oldu. Savaş bittiğinde halkın gözünde CHP ve İnönü, ekonomik zorluklar ve katı bir yönetimle bütünleşmişti.

İkinci Dünya Savaşı, Demokrasi Cephesi denilen grubun zaferiyle bitti. Totaliter rejimlerin son bulacağına inanılıyordu. Türkiye'nin bu cephe ile yakın etkileşime girmesi ve iç dinamikler, çok partili hayata geçmemizde büyük rol oynadı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, iç ve dış etkenleri göz önünde bulundurarak çok partili yaşama geçilmesini destekledi ve CHP'den ayrılan kişiler tarafından kurulan Demokrat Parti, kısa zamanda iktidar partisinin karşısına güçlü bir rakip olarak çıktı. Kurulan yeni parti, halkın gizlediği muhalefet duygusunu ortaya çıkardı. Savaş yıllarının kötü politikaları ile özdeşleşen CHP, 1950 genel seçimlerinde yenilgiye uğradı.

Çok partili hayata geçişle beraber, iktidarı kaybetmek istemeyen CHP yönetiminin başlattığı Atatürk devrimlerinden ödün verilmesi, Demokrat Parti döneminde artarak devam etti. Demokrat Parti'nin kurucuları Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü gibi isimler Atatürk ve devrimlere bağlı kişilerdi. Bayar, Atatürk'ün son başbakanıydı. Menderes ise Atatürk'ün keşfettiği bir siyasetçiydi. Fakat devrim karşıtı unsurlar bu dönemde genellikle Demokrat Parti'yi desteklemiş hatta yer yer içinde yer almışlardı. İktidara geldikten sonra DP yönetimi, bu unsurların oyunu almaya devam edebilmek için onlara müsamaha göstermiş, bazen örtülü destek bile vermişti.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinde önemli bir paya sahip olan Türk basını, DP yönetiminin irtica hareketlerine karşı yeterli tepkiyi göstermemesini zaman zaman eleştirmiştir. Özellikle Arapça ezan okunmasına izin verilmesiyle cesareti artan gerici unsurlar, bu dönemde Atatürk ve devrimlerine saldırmaktan

çekinmemişlerdi. Gerici unsurların bu hareketleri, basın tarafından eleştirilmiş, hükümetin aldığı tedbirler yetersiz görülmüştü. DP yönetimi, irtica hareketleriyle baş etmeye ve basın ile halktan gelen tepkileri dindirmeye çalışırken, bahsettiğimiz gerici unsurların desteğini kaybetmek istememiştir. Örnek verecek olursak; Millet Partisi'nin kapatılma sürecinde bu partiyi dini siyasete alet etmekle ve devrimlere karşı olmakla suçlayan Başbakan Adnan Menderes, aynı konuşmada din üzeride baskıyı kaldırdıklarını, okullarda din eğitimi dersi verdirdiklerini ve radyoda belli saatlerde Kur'an okutturduklarını açıklıyordu.

İslami çevrelere karşı hoş görünme politikası güden DP yönetimi, irtica eylemlerinin artması üzerine sertlik politikası uygulamaktan da çekinmedi. Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkarılmasının yanı sıra, aşırı söylemlerde bulunan İslami yayınlar bu dönemde kapatıldı. Sahipleri hapis cezası aldı. Özellikle Ahmet Emin Yalman'a Malatya'da düzenlenen suikast hükümeti harekete geçirdi. DP'nin önde gelen isimleri iktidarda oldukları ilk dönemlerde ülkede irticanın olmadığını iddia etseler bile artan gericilik olayları sonrasında daha sert önlem almak mecburiyetinde kaldılar. Fakat muhafazakâr kesimin oyunu alabilmeye devam edebilmek için, bu siyasetlerinde zamanla yumuşama gösterdiler.

Demokrat Parti'nin gericilikle baş etmekte zorlanmasının bir sebebi de kendi içerisindeki gerici unsurlardı. DP kurucuları her ne kadar devrimlere bağlı olsalar bile partiye mensup milletvekillerinin bazıları, Atatürk ve devrimler konusunda kurucular ile aynı his ve görüşleri paylaşmıyordu. Ülkede gerçekleşen irtica eylemlerinin yanında DP'ye mensup kişilerin gerici beyanlar vermesi, DP yönetimini daha da zora sokmuş, muhalefette bulunan CHP, iktidarı irtica eylemlerine destek vermekle suçlamıştı.

Aynı zamanda incelediğimiz dönem için görüş bildirecek olursak, Demokrat Parti kurucularının, Atatürk ve devrimlerine bakışları zaman ve kişiye göre değişmiştir. Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkarılmasında Adnan Menderes büyük çaba göstermiştir. Anıtkabir inşaatının bitirilmesinde ise Celal Bayar'ın çok büyük payı vardır. Yine Atatürk'ün Selanik'te doğduğu ev ve Atatürk'le ilgili özel konularda hassas davranmışlardır. Fakat DP iktidarı, Atatürk'ün şahsına karşı gösterdiği bu bağlılığın aynısını Atatürk'ün devrimlerinin korunmasında gösterememiştir. Ezanın tekrardan Arapça okunması, Atatürk'ün dil devriminden

dönüş, Atatürk'ün kültür kurumu olan Halkevleri'nin kapatılması, Atatürk'ün mirasında CHP'ye bıraktığı Ulus gazetesine el konulması ve gerici kesime ödünler verilmesi, DP yönetiminin Atatürk çizgisinden çıktığı önemli konulardır. Buradan hareketle, DP liderlerinin samimi olarak Atatürk'e bağlı olduğunu kabul etsek bile onun devrim ve eylemlerine gereken önemi gösteremedikleri sonucunu çıkarabiliriz.

İncelemiş olduğumuz gazete ve dergilerin büyük çoğunluğu Atatürk ve devrimlerine bağlıdır. Fakat bu devrimlerin uygulanması ve anlaşılması konusunda (DP ile CHP arasında olduğu gibi) görüş ayrılıklarına sahiptirler. Mesela bazı basın kuruluşları Arapça ezan okunmasına izin verilmesini laiklikten ödün olarak görürken, bazı basın kuruluşları ise yasağın kalkması ile laiklik ilkesinin işlev kazandığını savunmaktadır. Sonuç olarak 1950 – 1955 yılları arası Türk basınında, Atatürk ve devrimleri yoğun olarak işlenmiş, hatta DP ile CHP arasında Atatürk'ü sahiplenme ve birbirini karşılıklı irtica eylemlerine destek vermekle suçlama konusunda sık sık tartışma yaşanmıştır. Oysa önce CHP iktidarının sonrasında DP iktidarının Atatürk devrimlerini uygulamada ağır davranması, ülkede irtica hareketlerinin tekrar gün yüzüne çıkması ile sonuçlanmış ve basına yansıması ile sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

B- Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

TBMM Tutanak Dergisi

C- Süreli Yayınlar:

1- **Gazeteler**

Milliyet

Ulus

Vatan

Yeni Asır

Zafer

2- **Dergiler**

Akademik Hassasiyetler Dergisi

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi,

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Büyük Doğu

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

History Studies

İnkılap (Devrim) Gençliği

Sebilürreşad

Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Tarih Araştırmaları Dergisi

Tarih ve Toplum Dergisi

Türkoloji Dergisi

D- Kitaplar

AĞAOĞLU, Samet, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri,** Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, Hil Yayın, İstanbul, 2010.

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960**), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Demokrasinin İlk Yılları (1947-1951),** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983.

-------------------------------, **Yeni İktidar Yeni Dönem (1951-1954),** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

ARI, Kemal, **Türk Devrim Tarihi 2,** İleri Kitabevi, İzmir, 2012.

Atatürk'ün Ölüm ve Anıtkabir'e Nakli Günleri, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2009.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya,** Pozitif Yayınları, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam (1950- 1964)**, III. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.

----------------------------------, **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

BAŞKAYA, Fikret (Ed.), **31 Mart'tan Günümüze "Gericilik" Söylemi,** Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2011.

BAYAR, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes,** Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986.

BERKES, Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

ÇALIŞLAR, İpek, **Halide Edib,** Everest Yayınları, İstanbul, 2010.

ÇEÇEN, Anıl, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri,** Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

DEMİR, Şerif, **Düello Menderes ve İnönü,** Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

DEMİREL, Taner, **Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

ERDOĞAN, Dilşen İnce – KABADAYI, Talip – ÜRETEN, Hüseyin – GÜNDEAY, Gülay, **Türk Tarihinde Adnan Menderes Cilt 2,** Adnan Menderes Üniversite Yayınları, Aydın, 2012.

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.

GOLOĞLU, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 4 (1946-1950),** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

İNAN, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları,** Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.

KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi,** Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KIRÇAK, Çağlar, **Türkiye'de Gericilik (1950 - 1990),** İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, **Benim Gözümde Menderes,** Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2002.

KOCAÇİMEN, Sevgi, **Demokrat Parti Döneminde TBMM'nde Laiklik Tartışmaları,** Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) C. 1,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

--------------------, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) C. 2,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

KONGAR, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,** Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.

KUSHNER, David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908),** Kervan Yayınları, İstanbul, 1979.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** Arkadaş Yayınları, Ankara, 2011.

Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2012.

NADİ, Nadir, **Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar,** Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İlber, **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı,** Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

ÖZER, İlbeyi, **Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat,** İskenderiye Kitap, İstanbul, 2015.

TİMUR, Taner, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş,** İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

TOKER, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye 1944 – 1950,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

-------------------, **DP'nin Altın Yılları 1950 – 1954,** Bilgi Yayınevi, Ankara,1990.

TONGUÇ, Engin, **Bir Eğitim Devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç,** Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2009.

TUNAYA, Tarık Zafer, **İslamcılık Cereyanı C. 3,** Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.

TURAN, Şerafettin, **Atatürk ve Ulusal Dil,** Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.

TURGUT, Hulusi (Der), **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2012.

TÜREN, Ahmet Özgür (Ed), **57 Yıl,** Gece Kitaplığı, Ankara, 2016.

-----------------------------------, **Köy Enstitüleri Dosyası**, Destek Yayınları, İstanbul, 2018.

UYAR, Hakkı, **Demokrat Parti İktidarında CHP (1950-1960),** Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

------------------, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi,** Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012.

YÜCEL, M. Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001.

ZÜRCHER, Erik JAn, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

------------------------------, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925),** İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

E- Makaleler

AKŞİN, Sina, "Demokrat Parti'nin Kurulması", **Tarih ve Toplum Dergisi,** C.9, S.53, İstanbul, 1988.

ARIKAN, Zeki "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** S. 23, Ankara, 1999.

AYSAL, Necdet, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** S. 35-36, Ankara, 2005.

BALCI, Meral – KARADENİZ, Yeşim, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** S. 57, 2018.

BİRLİK, Gültekin Kamil, "Makbule Atadan'ın Mustafa Kemal Atatürk'ün Mirasına Yaklaşımı" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 31, S. 92 Ankara, 2015.

ÇAKMAK, Fevzi, "Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması" **History Studies International Journal of History,** C.7, S.3, 2015.

----------------------, "Kuruluşundan Kapatılışına Kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi İçerisinde Köy Enstitülerine Yönelik Muhalefet", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C.6, S.15, İzmir, 2007.

DOKUYAN, Sabit, "Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kuruluşu" **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,** S.2/1, 2014.

ÇAYLAK, Adem, "1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** C.62, S. 1, Ankara, 2007.

GÜNEŞ, Günver, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerine Tartışmalar", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi,** C. 25, S. 39, Ankara, 2006.

HAYTOĞLU, Ercan, "Milli Kalkınma Partisi Kurucusu Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Projeleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C.1, S.2, İzmir, 1992.

KAYIŞ, Yasin, “1946 Belediye Seçimleri ve Basın”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C. 7, S. 16-17, İzmir, 2008.

KIRKPINAR, Leyla, “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.3 S.9-10, İzmir, 2000.

KORKMAZ, , Zeynep, “Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi” **Türkoloji Dergisi,** C.4, S.1, Ankara, 1972.

NAL, Sabahattin, “Demokrat Parti’nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.60. S.3, Ankara, 2005.

ÖZDOĞAN, Mehmet, “Türkiye’de Ulus İnşası ve Dil Devrimi (1839-1936),” **Akademik Hassasiyetler Dergisi,** C.2, S.3, 2015.

ŞAHİN, Enis – TUNÇ, Bilal, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi,** C.1, S.2, Sakarya, 2015.

ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, “12 Temmuz Beyannamesi’nin Siyasal Etkileri ve Önemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S.16, Isparta, 2012.

UZMAN, Nasrullah, “Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü’nün Cumhuriyet Halk Partisi’nden İhraçları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi,** C.36, S.62, Ankara, 2017.

YILDIZ, Nihal – AKANDERE, Osman, “Köy Enstitülerinin İdeolojik Yapısı” **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C.17, S.35, İzmir, 2017.

YILMAZ, Miraçhan, “Bir Modernleşme Projesi Olarak Halkevleri”, **Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** S.62, Ankara, 2018.

F- Tezler:

ABAY, Gülçin, “Demokrat Parti Döneminde Türk Basınında Din (1950-1960)”, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),** Sakarya, 2010.

AYDIN, Furkan, “Muhafazakarlık ve Demokrat Parti’nin 1950-1954 Dönemi Muhafazakar Politikaları”, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),** Aydın, 2016.

GÜNEŞ, Tefsire, “Demokrat Parti Dönemi Atatürk İmajı (1950-1960)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi)**, İstanbul, 2012.

İŞÇİ, Hilal, “İnönü Döneminde Atatürk İmajı” (1938-1950)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi)**, İstanbul, 2011.

PANCAROĞLU, Adnan Ferruh, “Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977)”, **Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)** , Afyonkarahisar, 2006.

G- İnternet Kaynakları

-Anıtkabir İnşaat Çalışmaları:
http://www.anitkabir.tsk.tr/02_insaasi/insaat_asamalari.html (Güncelleme Tarihi 20 Ekim 2019)

ÖZGEÇMİŞ

YİĞİTALP AKSULAR

1990 yılında İzmir'de doğdu. 2012 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2013 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde yüksek lisans programına kabul edildi.